

260830

Minerva

1832.

Nyoltzadik évi Folyamat.

Opto tibi vultum multa et præclara minantis.

HORAT.

HARMADIK KÖTET.

Csermeki

DESSEWFY JÁNOS

*Rhódus Rend Vitézze Pozsiga Vármegyef
Orókös is Fő Ispánja, Királyi Fő Udvarnok.
Császári Királyi Tanácsos Magyar Ország Királyi
Fő-Komornyéki Mester, a' Pozsonyi Kamarának Elöljárója.*

Meg halt 1568^{ban}

FELSŐ MAGYAR-ORSZÁGI
MINERVA.

Nemzeti
FOLYÓ-ÍRÁS.

Nyolczadik évi Folyamat.

1832.

HARMADIK KÖTET.

JULIUSZ, AUGUSZTUSZ, SZEPTEMBER.

A' Felséges kir. Magyar Helytartó-tanács' kegyes engedelmével.

KASSÁN,

- ELLINGER ISTVÁN' CS. KIR. PRIV. KÖNYVNYOMTATÓ'
ÉS ÁROS' BETŪIVEL 'S KÖLTSÉGEIN.

260830

Él Magyar, áll Buda még!

KISFALUDY KÁROLY.

1.

Boldog kimenetelű csüggedezés.

Eredeti Román.

Edes atyám, tudod mi vagy nekem! Mióta ismerem ama' szent tartozást, mellyel szüléihez a' gyermek csatoltatik, tudva soha sem tettem ellened. Derült homlokodat meg nem redőzém; epedő bús fohászra nem adék okot; minden czéломat elődbe terjesztém, mielőtt valamiben csak egy lépést is tettem volna; szenvedőleg alkalmazkodám mindenkor szüléi javallatodhoz, melly mindedig vezérfonala volt éltémnek, 's az leend ezután is. Kérlek azért kézcsókolva, kedves atyám, adnád helybenhagyásodat egy szándékomhoz, és tanácsolnál nekem most is, de úgy, hogy atyai javallatod képes legyen a' síromig megadni földi nyugalmát szívemnek. Fontos ügy, nagy lépés áll előttem, mellyre leginkább önmagad ösztönzél.

Igy szólítá-meg ősz atyját egykor a' lángkebelű Gyula, ki attól minden további gondolkozás nélkül ezt a' kész választ vevé: Tudom, igen is, édes fiam, mire czéloz nyilatkozásod. Helyesen mondád, hogy én vagyok bíztatód. Igaz is, valamíg nótelen vagy, mindaddig nem szám-

láltatol férfiak' sorába; igen okosan cselekszel ha megházasodol. Vezessen atyai 's mennyei áldás e' czéled' utján. Kit akarsz tehát holtodig sorsod' reszesévé tenni? — Ilkám, édes atyám, — felele Gyula; — hogy én és ő téged boldogítva szeressünk 's tiszteljünk. — Ilkád e? — kiálta felgyúladvan az öreg; — most sem felejtéd-el azt a' leányt? 'S még előttem Ilkádnek merészled őt nevezni? Jól megértsed, fiam, mondásomat: ha még atyád iránt úgy dobog szíved, mint eddigelé dobogni tapasztalám, tehát hajolj atyai szavamra, melly önjavadat irányozza; válasz más hölgyet. E' fontos ügyben okos és előrevigyázó légy, ha bukni nem akarsz. Én magam mondom újlag, engedd megérnem házasságodat 's ezen feltűnendő boldog örömet, mert felette nagy baj az a' nőtelenség. A' nőtelen ifju nem szeret otthon tartózkodni, pedig illyenkor a' szabad kényű cselédek úgy emésztik házában mindenét mint a' tűz. Az ő szíve soké, de igazán egyé sem. Ő sok leányban képzele boldogságát bírni, de jól felvéve egyben sincs valódi boldogsága. Ő sokhoz hív, de igazán egyhez sem. Őt egy ideig mindenütt szívesen fogadják, de ha sokáig ifjulegénykedik, megúnt portéka lesz ő végre, úgy, hogy az az egy, ki tán a' sok közt igaz hajlandósággal volt iránta, hasonlóan hidegen fogja őt látni, mint olly embert, ki cél nélkül kereng ide 's tova, nem boldogítva senkit, 's nem boldogítatva senkitől. Hogy tehát házasodjál, én is akarom; de birtokosabb és kincsesebb leányt végy mint Ilka, úgy örömmel fogok siromba szállani. — Lásd, fiam, az ifjuhév gyakran kitör határain; szerelme vak 's nem vigyáz

előre; egész valója idéalokra lévén függesztve, holmi czifra váz is hamar bilincsbe zárja őt, mellyet akkor kivánna lerázni magáról, midőn már nem lehet. Azt kövesd tehát, mit atyád javall; ha engem utálsz, gyűlölsz, és boldogságomtól meg akarsz fosztani, úgy legyen Ilka hölgyed. —

Gyula némán állott atyja előtt e' szavak' folyta alatt; végre szívepesztő sohajtással hagyá-el annak szobáját. Dúlta keblét a' kín, melly miatt viszont atyjához méne próbát tenni, ha tán Ilkát nem ellenezné neki. De az elfogúlt szívü atya semmit nem válaszola, mint ezt: ha engem utálsz, gyűlölsz, és boldogságomtól megakarsz fosztani, úgy legyen Ilka hölgyed. Már most egyszerre úgy eltűnt Gyula' reménye, mint az esőcsillag; 's nem lévén, a' mivel magát megnyugtadni tudta volna, kiséte a' falu melletti liget' varázsölébe, hogy ott magát kipihenje; de kínos szívének most a' madárdallal zengő bájos erdőcske sem adott enyhet. Ilkája mindig előtte álla képzetében, de atyjának e' kétszer ismételt szavai: ha engem utálsz, gyűlölsz, és boldogságomtól megakarsz fosztani, úgy legyen Ilka hölgyed — minduntalan füleiben hangzottak. Azon forró tisztelet, mellyel atyja iránt viseltetek, 's a' forró szerelem, melly az ő szívében az imádott Ilkáért lángola, mindinkább vijódván egymással, olly rémitő fekete képek borongának Gyula' fejében, mellyeket csak a' lelken erőt vett 's kétségszülte fájdalom okozhat. Ennek szomorú következése volt az a' rettenetes magaelszánás, mellyet magában az ifju meghatároza. 'S ugyanezt kívánván most már Ilkának is tudtára adni, elindult ehez a' szom-

széd faluba; hova midőn eljutott, az ártatlan lelkű 's hévszerelmű leányka szokott örömét mutatá kedvese' hozzáérkeztén; de az ifjunak e' tapasztalás csak keservét nevelé, 's e' miatt viszont búfellegbe borúlt a' leány' arcza és szíve is, látván, milly szokatlan epedéssel jelenmeg most nála szeretett Gyulája.

Boldog egek! — rebegé sohajtva Ilka; — tehát bánatot mutat e Gyula? Kedvesem! te bánatot mutatsz e? Mi rajzolta nemes arczulatodon a' bútépte szívnek ezen borongó jeleit 's a' bánatnak illy gyászos vonásit? Ah! öntsd ki hamar szivedből szivembe keservedet, hogy abból én is osztozván, ha te meg vagy örömvirágtól fosztva, legyek én is.

E' szavaira nyugtalanúl várta Ilka Gyula' válaszát; de az ifju — mintha nem is hallana, mintha nem is érezne, mintha nem is szólhatna — szemeit az egekre függesztve, némán állott Ilka előtt. Végre, a' mennyire szorúlt keble megengedé, szót lel az ifju' nyelve, bágyadó szemeiben úszva csillognak a' gyötrellem' igaz gyöngyei, 's ezt mondá: Kedves Ilkám! ne bámuld felleges arczulatomon a' bú' jeleit; oh, ne bámuld azokat! Gondold-meg, hogy *valamint epedő arcz mellé hervadt kószorú, úgy lankadt örömvirág mellé is gyászarczok illenek.* Ah! Ilkám, az én napom lesüllyede 's örök éj fedí azt; de te ne osztozzál kínomban. Szívem hajdan sok gyötrelemtől vala dúlva, 's te nyugtatád-meg azt, te boldogítottad. Emlékezel, jól tudom, mennyiszor vádoltalak azzal, hogy benned érzéketlen kőszobrot imádok; de megbizonyítván, miként tudsz érzeni, megszántál, nekem adtad szivedet, 's azóta több vala boldogságom mint tel-

jes éltében. — Valljon lehet e földünk' karikáján tiszta 's mindigtartó boldogságot képzelni? Ha lehet, tehát ezt csupán a' szerelemben, a' hív és viszonzott szerelemben találhatni-fel, melly nálam is holtomig tart, és így már nem sokáig. A' csalogány' dala két havig hallik egy folytában, én pedig már két éven félbeszakadatlanul zengém boldogságomat, de tovább nem, ezután nem; mert szerelni örömdalom egyszer'smind hattyúénekelem vala. Már most örömmel kiállom éretted a' földi kínok' legkegyetlenebb fájdalmait is. Szeretve tisztelt atyám' szava tönkretéve ma minden nyugalمامat ez életre nézve. Kijelentém előtte, hogy téged és csak téged szeretlek, elszakadást nem ismerő rózsalánczal kívánván veled egybeköttetni; 's míg ezt kinyilatkoztatám, reményelve, milly mosolygó fénnel fog rám a' boldogság' ege kiderülni, — örök ést boríta lelkemre e' váratlan szó: ha engem utálsz, gyűlösz, úgy legyen Ilka hölgyed. — Atyámat én örökre tisztelem, 's maradjon szívem is tiéd, édesem! A' szüléi tisztelet 's irántadi legtisztább szerelmem miatt epeszt 's emészt a' fájdalom. Illy mennyei két bajnokindulat küzd zúdúlt melyemben, 's ah! nekem harmadiknak lesz köztök áldozó halálom. A' mit jó atyám javall, szent nekem; Ilka ne legyen tehát hölgyem soha, — de angyali szerelme maradjon mégis enyím örökre. Ügy! de van e halandó, ki élni 's egyszer'smind ezt a' két adót is fizetni tudná? Nem! oh, nem ember' ügye ez! Angyalok tehetnék csak ezt. Édes Ilkám, kéményítsd-meg aczél módra lyány szívedet, hogy ama' bús jelentés, mellyet tőlem mingyárt hallasz, le ne sújtson; erős légy! külön-

ben titkomat nem is fogod megtudni. — Erős leszek, édesem — úgymond Ilka; — erős leszek mint a' föld, melly minden terhet megbír, 's a' mellyben szúró tövisek' és gyenge virágok', mérges és életadó füvek' gyökerei egyiránt lennek táplálatot 's életet. Látom eleve vonásidőtől, milly erős lélek kell fájdalmid' okának hallásához. Beszélj-el mindent tartózkodás nélkül; ha sorsunk nem kímél, hiába kímeljük akkor egymást. Akarmit jelentendesz, könnyebb lesz magamnak is, ha szívem szíved' fájdalmit érezni fogja. — Még egyszer mondom — így szólt Gyula; — keménnyé tegyed szívedet mint aczél. Fiúi tiszteletem atyám iránt, 's hív szerelmem irántad, ezek vívnek melyekben egymással, úgy, hogy szívem a' legvéresb csatamezővé vált; 's az áldozat, mellynek esnie kell, én vagyok. Holnapután lesz két éve, hogy nekem adád szívedet. Azon nap szent is, gyászos is nekem, mint a' temető. Akkorra határoztam-el magamat egy olly cselekedetre, mellyet magam is kárhoztatok; de atyámat tisztelem, 's téged szeretlek; pedig ha élnek, valamellyiket e' két szent indulatból el kellene mulasztanom. Azért holnapután estvére, midőn a' szokott időben ágyamba mennék, méregital ringasson engem a' halál' legkínosabb álmába, 's e' történet tegyen a' világ előtt bizonyosságot arról; hogy édes atyámat is tisztelém, téged is szeretélek. — Oh, Gyula! Gyula! — rebegé Ilka fájdalmasan; — miként tudál illy szörnyű dolognak csak kigondolására is vetemedni? Kévésbé fognék önyesztémmel gondolni, melly a' te illy nemű halálotat bizonyosan követné; de szánám kedves atyádat, azt a' jó öreget, ki majd engem átkozandana, Rettenetes szándé-

kodtól mondj-le, Gyulám; ez által győzd-meg a' világot a' felől, hogy édes atyádat is tisztelled, engem is szeretsz. Az egek' Urára kérlek, becsúld az életet! Mondád, két éven valál szerencsés szakadatlan örömnapokat szemlélni; pedig egy pillantatnyi boldogság mellett sem illik, évekig tartó gyötrellem miatt is, megvetni az életet. — Már megmondám — felele Gyula; — hogy így élnem úgy sem lehetne, mert kínom lassanként megölne; kívánod e, teljes életem pokolkínból alljon? — Isten őrizz! — úgymond Ilka; sőt kívánom, élj, és pedig megnyugodtan élj. Halandónak az legremekebb érdeme itt a' nap alatt, midőn diadalmat tud venni a' sors' kemény csapásin, és ezek' borongó fellegitől nem hagyja boldog szívének tiszta egét alkonyodásra jutni. Inkább engem ne szeress, csak teljesítsd egészen, a' mit édes atyád kíván. Végy olly hőlyget, kit ő sem ellenez; én azért téged örökre foglak, 's egyedül téged foglak szeretni. Mondj-le, kérlek, borzasztó feltételedről. Mingyárt fogadd-meg szentül előttem, hogy arról lemondasz.

Ekkor Gyula nem ada feleletet, hanem mély gondolkozása közben szemei mozdulatlanul állottanak Ilkára függesztve. Végre hosszas csend után, midőn látta, miként roskad Ilka félájultan a' pamlagra, felé lép így szólva: Szívem' angyala! légy erős, és uralkodjál érzelmiden! Vagy — oh hatalmas egek! mit mondok? Búzdíthatok e gyenge lyányt arra, hogy szívén uralkodjék, midőn magam férfi létemre is halálos rabja vagyok érzetimnek 's indulatimnak? Mitévő legyek már most? Vajha kezem' eszköze nélkül is megölne hamar

kínom! kettészakadna szívem! mellynek fele az atyámé, fele a' tiéd.

E' szavak után mély hallgatás lön egy ideig, mellyet csak a' fájdalom szülte sohajtások' ismétlése szakaszta félbe. Végre bús an-dalgásikból valamennyire mind a' ketten feleszmélvén, Gyula kedves Ilkája' hattyúnyakát szendén áltölelvén, zokogó hangon mondá: Lelkem' bálványa! én most megyek. Utólján vagyok veled; de az egymást híven szerető szíveken az egek azon áldást teszik nyilvánvalóvá, hogy őket a' mostoha sors, az idő 's a' halál sem képes egymástól elszakasztani.

Most viszont megtagadá tőlök a' fájdalom' érzete, hogy valamit szólhattak volna. Öszszebörülának, 's a' lángoló tiszta szerelem' forró csóközönivel szentelék-meg az elválás' pillantatit, melly közben arczaikon áradva vegyületenek-öszsze a' legemésztőbb búnak kölcsönös forró könnyei.

E' szomorú jelenet után elhagyá Gyula az epedő lyányt, 's haza felé menvén, útközben számtalanszor visszatekintett ama' kedves tájra, mellynek látása már most keservet és boldogságot is ada egyszer'smind csüggedező lelkének. Haza jutván a' vérzőszívű Gyula, atyja legott észrevevé vonásin a' csüggedés' jeleit, 's tartván attól, hogy fiában a' legfőbb pontra jutott szenvedelem tán még valamely váratlan gyászos következt fogna maga után vonni, gondolkozék, 's végre ugyanazon napon, mellyre fia magát a' méregivásra elhatározta, mind nagyobb mértékben tapasztalá benne a' kétségbeesés borongó jeleit. Ez arra bírta az atya' szívét, hogy fiának a' szeretett Ilkát elvenni megengedné. — Fiam! — úgymond az édes

atya; — látom, igen nagy változás esék szíveden, mellyet azon nyilatkozásom szülte, hogy Ilkát nőül választanod ellenzém. Azóta megfontolám ügyedet, 's megállapodám abban, hogy eltökéllett választásodon egészen megnyugodjam. Igen jól tudom én, hogy csak illy szerelem boldogúlhat mint a' tiéd. Viszszatetszésem' szavai, mellyeket tőlem ez ügyben már több ízben is hallál, színlett beszédek voltak, 's nem egyebek mint valódi szerelmed' próbakövei. Nem bánom, vedd-el barátnédát! Hív és tiszta szerelemnek nyilik a' boldogság' ege; 's ha neked is ezen sors jutand osztályúl, feltaláltam bennetek világi boldogságot.

Mint mikor a' fekete felhővel borúlt mennyezet hirtelen támadt erős szélvész által egy pillantatban kiderül, úgy repültenek-el Gyula' szívérol a' csüggedezés' gyászos borongásai. Küzdéseiből felvidúlva sietett édes atyja' kezét megcsókolni, köszöné a' kegyes atyai nyilatkozást, 's mint egy újjászületve legott elindula kedvese' látogatására, hegy annak olly vigasztaló jelentést tehessen, minőt őneki az atyja tett. Haladék nélkül elindulván, utjában a' legtisztább boldog érzettel néze előre ama' falura, mellynek az a' szerencse juta, hogy a' remek Ilka ott született 's lakott. Elérvén oda Gyula, bámult a' lyány, hogy azon napon láthatja kedvesét, melly napra ez magát ama' rettenetes cselekedetre elhatározá; de bámulása mellett nagyon meg lön zavarodva is, mert ő is akkor keveré pohárban a' mérget, mellyet megakara inni. — Boldogságra változék, Édesem, — így szólt Gyula; — szigorú sorsuuk! Édes jó Atyám egészen megegyez ab-

ban, hogy mi még szorosabban egygé lehessünk. Oh! melly édes a' boldogság' érzete a' keservek után! Azért kelle tán annyi kint elviselnem, hogy annál nagyobb mértékben kóstolhassam az öröm' életadó balzsamát.

Még Ilka most szólhata zavarodása miatt, hanem a' szem előtt állott méregpoharat el akará rejteni. Gyula mégis megsejdtívén azt, kérdezé: Mi az? Édesem! mi az? — Ilka hallgata, 's elrejté a' poharat. Ezután megújulván reményökben, forró özszeölelkezés pecsétlé ama' hűséget, mellyet most egymásnak újra esküttenek, mint egy újlag kezdett örömpályának folytatására. Nincs toll leírni, nincs szó kimondani ama' boldogságot, mellyet a' hív szeretők e' pillantat óta érzének. Az elrejtett poharat azonban feledni nem tudván Gyula, viszont kérde Ilkától, mi volt ama' pohárban? De még sem tudott Ilka válaszolni. Végre, midőn az ifju' tudnivágyása mindig ismételteté az elébbi kérdést, így szólt Ilka: Nem titkolom előtted tovább, édes Gyulám, én azon pohárban mérget készíték, mellyet ma épen akkor akartam bevenni, mikorra te határozád-el magadat, hív szerelmünkért a' méreg ivásra, hogy ugyanazon estvén szűnjenek-meg dobogni bús szíveink. Sokat tünődtem, míg magamat a' vétkes elszánásra tudtam venni; de ha én megérdemlem — gondolám szerelmes ábrándozással magamban, — hogy miattam vessd-meg az életet, már ennélfogva te is méltó vagy arra; hogy éretted én is ugyanazt tegyem. Az a' szerentsétlen gondolat nyugtata-meg szívbeli bajvívásomban, hogy az illy ártatlan tiszta szerelem és hűség miatti öngyilkosságot, tán az Istenek sem fognák olly

igen megboszszólni, 's tán megengednék, hogy elszálló lelkeink a' mennyben legott öszszetalálkoznának, hol többé a' legtisztább szerelem tilalmaztatni nem fög. Rendkívül erőt vévén rajtam az indulat, boldognak tartottam volna magamat, veled ugyanazon egy estvén kimúlni. De már most ezer hála sorsunk' igazgatójának! Most viszont élni érzem magamat; élni a' szó' legszorosb értelmében.

Boldog egek! — felkiálta néma bámulásai után Gyula; — 's te mérget akarál inni, kedvesem? Oh, milly nagy jót tett velünk édes atyám! A' szerelem-bódulás arra vitt, hogy magamat egy vétkes, gyalázatos tette szántam-el; ezzel a' te ártatlan szíved is elérzékenyült, és ugyanolly iszonyú czélt tevél magad' elébe; 's e' közben az én szeretett jó atyám, miként változtata mindent örömmre! Szégyenlem magamat rettenetes gondolatomért; de sorvadozó szívem arczaimra festvén a' legkínosabb epe-dés' gyászos vonásit, látták azt mindenek, látta kedves jó atyám is, ki — minekutánna kemény próbákra tön-ki — megszánt, és bánatom' jutalmának lehet e' mostani boldogságot neveznem. A' melly napon vég bucsút akarék az élettől venni, ugyan az a' nap lett életem' napjainak legszebbike; de történetemből tanulja-meg kiki magát órizni a' szerfeletti érzékenységtől, 's tanulja-meg egyszer'smind azt is: millyen vigyázattal kelljen a' gyengébb szívüeket kemény próbakőre tenni.

N. A. Kiss Sámuel.

2.

RÖVID ÉRTEKEZÉS

A'

DESEWFFYEK NEMÁGAZATJÁRÓL.

A' Cserneki és Tarkói Desewffy Nemzetség, a' mint hiteles Oklevelekből és történetírói bizonyosságokból világos, Magyar-országgal egyidős. Kitettszik ezekből, hogy már 1034-ben Slavoniába széles hatalmas birtoku Miklós Gróf' fia Desislaus, magyarosan Dezső, (kitől szakadatlanúl le jött ágazatját a' Desewffy Nemzetség országos hitellel bizonyítja), unokája vala egy még előbbi Dezsőnek, ki, Hevenessy híres történet-író Jesuita szerint: Veszphaliában fényes Nem' ivadéka lévén, Gisellával Bajor Herceg leányával, Sz. István Királyunk hitvesével, a' magyar földre jött, 's Udvar-mestere volt. A' nevezett Történet-író megjegyzi: hogy ez a' Dezső tulajdon kezeivel tette legyen, a' Sz. Király' hideg tetemeit be a' korporsóba. Még Sz. István atya Geiza Vezér' idejében, midőn a' Bolgárok által bírt Belgrád ostromoltatna, ugyan ez említett Dezső ott mint lovasság vezére erősen viaskodván, az

uralkodó Herczeg kegyelméből, Slavoniába nagy jószággal ajándékozott meg. Az akkor nyert Cserneki Uradalom' címjével, mint praedicatorummal most is él a' virágzó Nemzetség. Örökös legelsőben három ágakra oszlanak el. Ugyan is Miklóstól (mások Tamásnak mondják) jön le a' most is Erdélyben virágzó Losonczi Bánffy Grófi és Bárói Nemzetség, Istvántól a' Székelyek Grófjától, és Zevriti Bántól származott Diénes az Erdélyi Vajda, ki mag nélkül el hunyt, Diénestől a' Bereghi Gróftól, kit Losonczi Bánnak is neveztek, származott egy másik Diénes, ki Károly Királyt, a' Bazarád Oláh Vajdával viselt háborúban, midőn ravasz fortélyal körül kerített volna, a' királyi köntösbe 's fegyverbe felöltözvén, őn' feláldoztával megszabadítja, 's ettől jön le a' Czegei Vass Grófi, és a' Cserneki Desewffy Nemzetség, mely utolsóbb az elsőbel 1370-dikben osztozott. E' Diénes' hívségét, a' hálás Károly Király maradandó emlékévé akarván tenni, örököseinek ősi címül ajándékoza egy pánczélos jobb kezét, mely buzogánt tart, jelül, hogy Diénes ezen tagját az Oláhok harcz közben el vágták, mellyel pedig ő Bardeniust utolsó pillanatig erősen fogva tartta; mit a' Nemzetség ősi címjei közt ma is láthatni. Ama Diénes volt Nádor is, 's 1228-dikban Zólnoki Gróf és királyi kincstartó, ki a' Pápa által a' Papság' üldözésért az Ekklesiából kirekesztetett. — Lásd Dip. in Hist. Prag. T. I. lev. 24 és 235. Katona IV. lev. 165. Nevezetes ez a' Diénes továbbá azért is, mert Szymiumnál a' mint Palma lev. 24 beszéli, Mihály és György Görög-Vezéreket meggyőzötte, 's győzedelme nagyságával híreskedni akar-

ván, a' levágott holt testekből magas dombokat rakatott. Egy Byzantziumi író, Stritter in Mem. populorum III. lev. 685 ezt így adja elő: „Mit azért tartok meg jegyzésre méltónak; mivel a' Magyarok' hadakozási módjokat a' Görögök ellen alig lehet máshelyt körülményesebben olvasni.“ Kollárt is nézd meg Amoenitates I. lev. 55.

„Andronicus ugyan is a' Constantzinápolyi Császár' Vezére, át kelvén a' Száva vizén a' Magyarok ellen, 1500. fegyvert fogott katonákat táborból kivezetvén, a' csatát így rendelé el: A' Scythákat, 's nagyobb részént a' Per'sákat, kevés lovasokkal, kik láncsákkal viaskodnak, elől menni parancsolá. Oldalt a' Római gyalogsereg ment. Ezek' hátok megett a' nehéz fegyveresek, mind két oldalról utánok Bryenn Jó'sef és Branás György mendedéltek, hasonlóan ennek atya Demeter, és Constantin Aspietes fejedelmi férjfiú, azután Andronicus vezeték nevén Lampadás a' fejedelem titoknoka, válogatott Római nemes és Per'sa legényekkel. Az utóbb seregnél volt végre maga a' Vezér Andronicus, sok híres nevezetes férjfiakkal, kik a' hadba menő Fő-vezér oldala mellett szoktak lenni, és az olasz-zsoldosokkal, nem külömben a' Servusokkal, kik láncsákkal 's hosszú paizsokkal fel készítve közletről követék. Így a' csata-rendet eligazgatván útnak indulának; midőn pedig a' helyre érkeztek volna, hol Diénes a' meg ölettekből sírdombot emeltetett, leszálván lovaikról keservesen sohajtoztak, 's egymásnak szentül felfogadták, hogy pajtásaikért, rokonaikért meghalni készek. Diénes pedig a' Rómaiak' jövetelét hallván, felfúvalkodva 's magát nagyon el-

biztában, parancsolá katonáinak csufságból, hogy a' Rómaiak szerencsájökért 's egészségökért poharakat ürítsenek, bort igyanak. Ezek azért felszökelvén, tüstént ki ivák poharakat, 's fegyvereiket magokhoz vévén, szokott helyökre áltak, a' helyre nézve pedig hajdani szokás nálök, hogy a' legjelesebbek 's derekabbak mindég az első osztályba állíttatnak, mint a' Császár már régolta ki tanulván, ellenkezöen parancsolá rendelni a' csatát Andronicusnak. Ez így lévén: seregét a' sikra ki állítja, hasonlóan Diénes is ki áll vidám arczal, öröm tapsok közt; mintha játékra menne, miből következt; hogy nem tudván a' jelen perczbe mit kellene tennie, seregeit sem jobb, sem bal szárnyakra nem osztá, sem különös szakaszokba rendekbe nem állitá; de egész népét fekete felhöként öszsze sűrített, halmozott, 's mintegy torony formába öszsze szorította, a' mieinknek nagy megutalásával, fel sem vevésével, zászlóját vastag magas gerendába beállítván, tengelyekre tévén négy ökrökkel vonatta, 's a' szél oda fel lebegtette. Szörnyű volt nézni ezt a' tábort, mind kopjás lovasokból állott, 's nem csak a' vitézek talpig pompásan páncélba, de a' lovak' homlokai 's szügyei is vassal voltak az ütések ellen fedezve; ehez járult, hogy a' mint egymáshoz közeledének, a' paripák' nyerítése, 's a' vissza vert napsugároktól okozott fegyvercsillogás, mind a' két ellenfélnek nagy rémülésre 's csudálkozásra szolgáltatata alkalmat; dél fele osztán a' csatapiaczra ki állottak. Contó István midön idejét látta, parancsolá hogy a' jobb és bal szárnyon ált közelebbi vitézek, a' Barbarok széleit csapkodják. A' nyilazó lovasokkal pedig azért

repíttette gyakran nyilaikat, hogy a' Pannok' sűrű csoportjuk szét oszoljon. Őszsze értek a' lovak fejei, szörnyű harcz kezdődött kopjakkal, tajtékzó sárkány' módjára haboztak a' seregek. Diénes pedig mintegy erős torony előre nyomulván, Contó István és népe ellen villogtatá kopjáját. Az első őszsze csapáskor kopjakkal kezdenek dolgozni; a' nagy dühbe nem sokára kopjájok eltöredezvén, 's köztök mintegy töltés őszsze torlódván, hosszú kardokat rántottak elő, 's újra szemközbe közelről verekedtek. A' kardok is megtompulván (mert minden hadiszerszám vasból, rézből vala) a' Pannok mérgelődtek, mivel azt hitték: hogy a' Rómaiak erős kardoskodásokat ki nem fogják álhadni. De a' Rómaiak vas buzogányaikat, mellyeket a' háborúba magokkal szoktak hordozni elővén, a' Pannok fejüket, arcokat, derekasan ütögették annyira; hogy soknak halálos homály fogván el szemeiket lovaikról lehullongtak, másoknak vérök elfolyván, lelköket kiadák. Így keresztül törvén ezen igen erős hadi-sereget, egy Római sem volt, ki egy Pannont le nem vert a' földre, 's meg ne fosztott volna, és mindenki köztök annak öltözött fel hadi-készületébe, annak lovára ült fel a' kit megölt. Estve vissza-takaródót fuvának 's magas zászlóját Diénesnek elvén, a' sereg hajókra ült, és a' Dunán át kelt."

Ha a' régi leveleket megnézzük, ki tesszik nyilván, hogy valamint sok más nemzetiségeknél, ugy itt is megtörtént, hogy jelességtől, vagy hibájától az alaknak, viseletétől a' testnek ugyan azon egygy atya' fiai, különböző nevezeteket vévén, meg annyi különböző nem-

zetségekre oszlának, 's ekképpen egy személy több tőle származó nemzetségeknek világos törzsök attyok lett. Így ez a' feljebb lerajzolt Diénes, kit Vialkai Nádornak is neveztek, a' Hedervári ivadéknak is őse volt. Hogy ez ismét egy vér volt az Ujlakiakkal, kik közt utolsó sarjadék amaz Bosniai Király Ujlaky Lőrincz vala, meglehet mutatni adomány- 's osztály-levelekből. A' most is virágzó Grófi 's Herczegi Pálffy Nemzetség, a' Hédervári Konth Nádor egyenes ágazatja. Hosonlóan hogy a' Kaplon Nemzetség, honnan Zápolya erede, így *Gara*, *Osztrovith*, *Tarnovtcai* és *Sagoviai* Thewrek és Ispánfi, mind kettő Cserneki, hogy egygy eredetűek légyenek, több egygyességi levelekből, mellyek királyi helybehagyást nyertek, és osztályaikból megmutatható.

Első, kit az állandó Cserneki Desewffy néven olvasunk volt ISTVÁN, ki élt 1460, és az atyafiás Tharnovtcai Sági nemzetségtől 1473. sok jószágot szerezvén, 's 1476-ban azokra nézve Mátyás Király kegyes helybenhagyását is megnyervén, hagyá maga után Desewffy Ferencz fiát Posega Vármegye Fő-Ispánját, ki Hedervári Miklós' fiával Ferenczel 1514-ben a' Slavoniai ősi jószágokra nézve, a' mag nélküli elhalás esetére, olly egyességre lépett: hogy egymásnak örökös legyének. Ulászló király' helybenhagyását megnyervén 1516-ban újra ugyan azon királytól, ugyan azon örökvallomásra királyi Jus-adományt nyer, 's minden ellenmondás nélkül magát a' jószágba behelyhezeti. Báro Hammer híres napkeleti nyelvmiveltségű Cs. Kir. Tanácsos és Tolmács, nem rég ki jött munkájában erről a' Ferenczről és fiáról Jánosról dicsérettel emlékezik,

mint kik Török követségi és Ország rendszeres foglalatosságaikban magokat jelesen viselték légyen. 1525-ben Lajos Király, a' most nevezett Desewffy Ferencz fiainak királyi új adományi czím alatt ad Slavoniában 17 várakat és erősségeket, ugyan annyi Uradalmakkal, 's ezen Sopron és Vas Vármegyékben némelly rész jóságokat. Ugyan e' Király 's azon esztendőben Desewffy Ferencz fiának Jánosnak, Ajtónálló - Mesterének, Po'sega Vármegyei Fő-Ispánnak, Rhódusi vitéznek és ő általam minden utóbbjainak Po'sega Vármegyei örökös Fő-Ispáni méltóságot 's minden jóságaiban vér törvényhatóságot ajándékoz, és a' Nemzetség Ősi czímjeihez tulajdon királyi czímjét a' lengyelkoronás Sast is hozzá adja. Hat ezer arany darabokért, a' Rudinai Sz. Mihály Apátságon gyakorolható kegyenczi just is örökösen 's visszavonhatatlanul néki ajándékozza.

1527-ben János Király a' Lajos Király által adott Fő-Ispáni méltóságában Desewffy Jánost és örökösait megerősíti. 1554-ben Ferdinand Király Desewffy Jánosnak Kamara Elölülőjének és Ország-Birájának 's általa testvőre fiának (kinek atya Váradnál elesett) és örökösének a' Felség bántó 's magva szakadt Tarczay György jóságát Sáros Vármegyékben a' Tarkói-várat, 's az uradalom' nevét ősi czímül némelly Abauj és Szepes Vármegyében fekvő jóságokkal együtt ajándékozá. Ez a' János a' Mohátsi nagy veszély által minden Slavoniai jóságától megfosztván, mint Kamara Elölülője rendszerént Po'sonba lakván, Zápolya Apolloniától született unoka öccsének Lászlónak semmi más jóságot a' Tarczay után most nyertteken kívül nem hagyott. Ennek a'

Desewffy Lászlónak Hédervári Helénától volt egy fia Desewffy János, felső Magyar-országi Kapitány, 's Udvarnok, ennek lettek két fiai *Ferencz* és *János*, kik a' Desewffy nemzetiséget két ágakra oszták el. Ezek ugyan is 1607-ben megosztozván a' jószág főtől, melly sors szerint jutott; nemzetségi ágoknak is külön nevet kölcsönöztek. Ferencznek jutott Tarkó, kinek ágozatja Tarkóinek néha Kriványinak is mondatik. János, kinek a' Tarczai Kastély (melly 1813-ban Auguszt. 20-dikán a' szörnyű árviz dühe által elrontatott 's végképpen el-töröltetett) jutott, a' Tarczai és Lyabotzi ágazatnak volt törzsök atya.

Desewffy Ferencznek, ki Tarkó várról Tarkóinek neveztetett; Palochai Horváth Katalin Nőjétől Horváth György egyetlen egy leányától, kit ennek szült Büdy Klára leánya, Büdy Mihály Bereghi Fő-Ispánnak és Oláh Annának a' Primás Unoka húgának, ki ez ágnak a' birtokában lévőkön kívül temérdek jószághoz igazat hozza, született

II-dik Ferencz ki 1666-ban maga 's Örökösire, mint ki régi fő nemesi Nemből származott, a' Báróságot megújvíta. Fiai ezek valának:

I-ször ISTVÁN, Kassai Kapitány, kitől származott:

a) III-dik FERENCZ, ennek fiai:

aa) ANDRAS, Ezredes-kapitány a' Burkus háborúban, nagy dicsőségű Hős, kit munkájában II-dik Fridrik Burkus Király is dicsérettel említ; ez élte virágjában 1745. midőn már vitézi magas dicső polczához közelítve elhunyt. Ennek örökös a' jószág főről mellyet attyok még éltben is ki adott, most Keresztesieknek majd Megyesieknek neveztetnek. Ennek ősi unokája András a' Kamarás.

bb) Gróf JÓSEF, lovasság Generálja, a' mostani Báró Geramb nevet viselő Magyar-lovas ezred Tulajdonosa:

volt egy fia: Ferencz Ezredes - hadnagy attya Ezredében, ki a' Burkus háborúban nagyon ifju korában ágyúgolyó által elesett, ennek Forgách Ludmillától (ki azután Gróf Eszterházy Istvánhoz ment férjhez) lett Desewffy Ferencz fia, az Edeléni, megholt 1820-ban Febr. 14. mag nélkül.

- se) **TAMAS**, Ezredes - hadnagy a' felkölt Nemes seregnél M. Therésia idejében, Péchy Anna Nőjétől semmi gyermeke nem maradván, mag nélkül elhalt, sok keresményéről igen nevezetes.
- b) **ISTVÁN**, Lovasság-Generálja a' mostani Fő-Herczeg Ferdinánd nevet viselő Ezred' Tulajdonosa. Ez már 12-dik évében Katona volt, egész Európát bejárta, 30 évekig hazáján kívül bujdosóban vólt, 1686. Buda visszavételekor első vala a' kőfalat meghágók közt. Zenthánál 1697-ben Szabaudiai Herczeg Eugén parancsából mint lovas Osztály' vezére Pálffyval ő kezdé el a' csatát. 1702-ben Landaunál szerencsésen vitézkede. Belgiumot a' Császárnak vissza szerzé. Károly Császártól Spanyol-országba küldetvén, ott a' zenebonát le csendesité; Párisba is be ronta, végre 1742-ben mint 57 éves katona 's nőtelen megholt, 's Szebenben, az általa alapított Piaristák Templomjokban eltemettetett.
- c) **IMRE**, Generál Hadvezér - helytartó, a' Herczeg Coburg nevét viselt lovas Ezred' tulajdonosa, híres katona 1739-ben Lillénál 72. évében ellenség által meglövettetett. Ennek örökösi közzül egy a' minap lefolyt Görög Török-háborúban, mint a' Görög lovasság' Vezére Missolonginál keményen viaskodván, 's nevének nagy hírt nevet szerezvén 's hagyván, még fiatal korában 1826. elesett.
- d) **MIKLÓS**, kinek ágazatja Fintáról a' neki jutott jószág főtől Fintainak neveztetik, nemzé
- aa) **SÁMUEL**, ki 1756 magának a' Bárói oklevelet megújittatá, lett Sárosi Fő-Ispán, 1775-ben Gróf. Unokái a' most élő Grófok: Sámuel, kinek Siklói Andrássy Mária hitvesétől lettek három derék fiai: 1) Ágoston, Nője B. Bánffy Johanna, — 2) Kálmán, Nője Kállai Kállay Mária, — 3) Ferencz Lőrincz, Nője Gr. Csáky Aloyzia, és 4) Amália leánya, Gróf Haller Ferencz' hitvese. — J ó ' s e f, a' Magyar-nyelv 's minden tudományos miveltség' áldozó tüzes barátja, ugyan azért a' Magyar Akademia' lelkes ve-

zér-tagja 's kinek dicsérete e' tőlle buzgón szeretett Ha-
zán végig zeneg. Nőjétől szül. Gróf Sztáray Eleonorától
származott szép reményű fiai: 1) Aurél, a' Magy. kir.
Helytartó-tanács' titoknokja, 2) Marczal, a' Fiuméi Hely-
tartó-kormányánál becsül. Concipista, 3) Emíl, Tttes Sza-
bólch Vrgyei becsül. Főjegyző, és 4) leánya Virginie. —
I s t v á n, kinek szül. Gróf Sztáray Josepha Nőjétől szár-
mazott fija: Gr. Egid, ki eljegyzé szül. Báró Szepessy
Máriát, — és leánya Lätitzia, Berzeviczei Berzeviczy Tí-
tus' hitvese.

2-szor ÁDÁM, kinek fia

- a) MIKLÓS, a' Rákóczy zavarában Bercsényivel, Eszterházy-
val, Franciaországba kivándorlott, ott nemességet is
nyert, fia volt
- aa) KAROLY MARIA Gróf, Francia Király Generálja, egy lovas
ezred' tulajdonosa, a' Sz. Lélek, és a' Sz. Lajos Rend-
jeinek vitézők, kinek fiai kevéssel a' Francia mozgások
előtt 's azok alatt is a' Magyar földre haza jöttek, ezek közt
- aaa) TAMÁS, ki 1804-ben Casano mellett Olasz-országban
austriai szolgálatban, mint a' Liechtenstein Lovas-ezre-
dében, Ezredes-Kapitány keresztül lövetett. Ennek fia
- aaaa) LAJOS, a' Báró Gerámb Lovas-Ezrednél Kapitány,
Királyi Kamarás, fia
- aaaaa) KAROLY VINCZE, Bécsben a' Thré'siai Katona - In-
tézetben tanuló Ifjú, ki Ő Cs. Kir. Felsege kegyelmé-
ből az Udvari Nemes Ifjak közzé felvétetett.
- bbb) TAMAS SANDOR, a' Tulli Ekkle'sia' Kanonokja Fran-
czia-országban, lakik Po'sonyban.
- cœc) LASZLÓ, ugyan ezen Ekkle'sia Kanonokja, tudós férj-
fiú, híres Költő, megholt Nagy Szombatban 1825-ben.
- ddd) FFRENCZ, Ezredes Fő-hadnagy, lakik Campaniában,
Epernáyban.
- eee) LAJOS, austriai szolgálatban volt mint Kapitány, de
Franciaországba vándorlott 's ott mint Ezredes-fő-
kapitány Stenay mellett él Campaniában, ott akarván
ezek ketten nemzetségöket terjeszteni.
- JANOS II-dik, első Desewffy János' második fia, kinek osz-
tály szerint' a' Tarczai-kastély jutott, a' Tarczai és
Lyaboczi ágazat' törzsök attya, volt a' Tokai-vár Kapi-
tánya, Nője Becsky Helena, ki gyanúba esvén férje
előtt, mint a' házassági szövetség' megrontója, tulaj-

don vér-törvényhatóságánál fogva, a' Tarczai-Vár' kö-
zépén fejét vétette, e' nemzé

- I. ISTVANT**, kinek egy utóbbi unokája Muszka - országba
ment, 's mondják hogy nemzetsége ott virágzik.
- II. JANOST**, 's már III-dikat, ki nemzé
- a) **ISTVANT**, kitől mint későbbi ágazatu Unoka jön le **Imre**,
a' Sáros Vármegyei nagy érdemü Al-Ispán, kinek fia
Bertalan, Udvari Titoknok a' Magyar kir. Cancelláriánál
Bécsben, és Antal, Tömösi Fő-Jegyző.
- III. ÁDAMOT**, kinek Unoka Öccse Henrik Ezredes Fő - had-
nagy, ki a' maga ága részire Báróságot nyert; ennek
örökösi B. Károly, ki nem régen holt meg, és Henrik,
Ezredes Fő - hadnagy, kinek Eperjesen már csak gyer-
mektelen özvegye, született B. Perény, él
- IV. FERENCZET**, kinek Eödönfy Anna Nőjétől lett fia.
- a) **ÁDAM**, kinek Butkay Margit Nőjétől Butkay Anna test-
vérétől, ki férjnél a' Tarkói ágazatban elő-fordúlt De-
sewffy Ferencznél volt, (és a' kinek fiait Andrást, Jó-
'sefet és Tamast előszámláltuk) született
- aa) **TAMAS**, 1694-ben Gróf Szirmay Istvántól, (kinek atyával
anyával testvérétől Butkay István' Nőjétől született a' But-
kay Margit Anya, és a' kinél volt az Eödönfy Anna test-
vére Susánna férjnél) fiuvá fogadtatott, olly feltétellel,
hogy mind ő mind örökösi Szirmay nevet renuének fel.
Ez lett Királyi Tanácsos és Kamarás 1718. Tornai, 1725-
ben Sárosi Fő - Ispán. Két Nőji valának, Gr. Bergen
Anna, és Gróf Barkóczy Anna. Fia volt
- aaa) Szirma - Bessenyoí és Cserneki Gróf Szirmay József Ta-
más, Ő Felsege Kamarása, megholt 1804-ben, ez Nő-
jével, született Gróf Schidegh leánnyal, nemzé:
- aaaa) **JANOS TAMAST**, kinek Nőjétől Gróf Draskovich Su-
sánnától lett
- aaaaa) **ISTVAN TAMAS**, Királyi Kamarás, 's az első szülőtti
(Majoratus) jószágban örökösödő, ki Gróf Volkenstein
Mária Nőjével nemzé
- aaaaaa) **SIGMOND TAMAST**.
- bbbbb) Gr. **ANTAL** Kamarás, ki Gr. Erdődy Anna Nőjével nemzé
- aaaaa) **ANTALT**.
- bbbbb) **ALAJOST**.
- cccc) Gr. **TAMAS**, a' Tiszán inneni Kerületi-Tabla Elölülője,
kinek csak leányai vagynak.

3.

BUGYÁCS ANDRÁS' EMLÉKE.

A' Mohácsi veszedelem elvonúlt egünkön. Több jeles és gazdag Püspök, több Méltóság, Nemességünk' java 's virágja hűlött el Jagelló' utolsó ivadékával, az éretlen ifjúságú Lajossal. Szomorú percz! szomorú pillanat! — A' nagy Szuliman' válogatott serege (fajdalom! nem többé) királyi anyavárosunk', Buda' falaihoz nyomult minden ellentállás nélkül; 's már Bécs ellen készült fortyant dühével, midőn azon Magyarok, kik vagy megszabadultak, vagy némelly győzhetetlen, ez alkalommal üdvözséges akadályok miatt nem is részesülhettek, nem osztozhattak a' gyászos ütközetben, — midőn azon még szigorúbb idökre megmentetett Magyarok, Hazánk' minden vidékeiből a' csak hamar ezután Királynak kiáltatott 's meg is koronáztatott Zápolya Jánosnak, a' Török ellen több ízben, valamint Dózsa György' kuruczain, 's velek egyesült lázzadásra tévelyedett paraszton győzödelmeskedett, zászlói alá gyülekeztek.

Ezen Zápolyához siető Hazafiak között, lelkesedve hagyá el Oroszlánykő' Ura Vág' mellékén kevélykedett ősi várát. Tiszteletre ébresztő romjaikban meredeken tornyosodott sziklák szédelgő gerénczeken feneketlen mélység felett, büszkél-

kedtek ennek bástyái több mértföldnyi távolságra az egész vidékben, — kicsiny pontok messzéről, csupán éles hiúz szemekkel láthatók. — Forró kérelmére magával vivé az Úr derék Várnagyját, *Bugyács Andrást*, ki parancsnokát gyermekségétől fogva buzgón és hűségesen szeretve; de tőle hasonlóan inkább atyai, sőt testvérimódon szeretettve, mint sem azon idő szokása szerint kemény hódulásra készítette, — inkább tulajdon életétől, mint sem Ura' oldalától szakasztatását óhajtotta.

*Zápolya' sereg*lő táborához ügetve, a' messzére szágúldozó török-tatár falkák' nem véltt cseleikbe bukott *Oroszlánykövi* derék csoportjával. Egyik rész sem akart hátrálni, egyik rész sem hódulni. Dühös viadal kerekedik mind két részről, melly sok Töröknek életében került. A' maroknyi Magyarság is perczenetről perczenetre kevesedik, csupán két gyászok futamodtak sebes lovaikon a' közel erdőbe, mig *Oroszlánykövi* és oldalánál sulyos csapásokkal harczoló Várnagyja körül, a' nagyobb erőnek dühösködő csatája szikrázott. A' megfutamadott gyalázatosok láták, fájdalom! — miként rogyott Urok 's Várnagyjok a' hitetlenek' kardvágásaik 's lándzsa szúrásaik alatt a' holt testekkel beterült földre. — Megvitték a' szomorú hírt *Oroszlányköbe*. Kiki az új keresztes hadban hitökért és erkölcsökért, szabadságokért és hazájokért elesett áldozatok közzé számítá az elesteket. Halotti Misék olvastattak érettek. Illy gyászos időkben annál jajosabb, annál fájdalmasabb a' vitéz férjfiaknak vesztök; mennél több hiveire volna szüksége a' szent ügynek.

Azonban az Úr és Várnagy *éltek* — de mi *gyászos életet*! ? — a' győzödelmesek vitézeink-

ben némelly nyomait pillanták az életnek, felköték őket lovaikra, 's győzdelmi jelül hurczolák Basájok elébe. Ez orvossára, egy arab Sidóra bizá alig pihegő foglyait. Nehány hólnapok eszközlék is valóban gyógyulásokat. A' Basa merész férjfiakat tisztelt mind kettőjökben 's fáradozott Izlámra térítésökön. — Gyalázatos hitszegők voltak többnyire azon Vitézek, kiknek legnagyobb 's fényesebb gyarapodásait köszönhette a' féllöld. Megvetve 's borzadozva gúnyolák ők a' gonosz ajánlást. Most *kínok* és *keménybánások*, által gondolta büszkenemes foglyait megalázhatnia 's győzhetnie a' Basa. Egy lánczra verette mind kettőjököt, 's legkeményebb rabszolgai munkákra hajtatta őket. Mind ketten, de még is jóval szembetűnőbben Oroszlánykövi, néma sir áldozatjává érlelődtek naponként. Bugyács, alig hogy kétségben nem esett szeretett Ura' apadásain; még sem vesztette bátorságát, sőt éjjel nappal szikrázott veleje a' szabadúlhatás' legmerészebb, legritkább tanácsain. De fájdalom! teljes lehetlenség borongott útjokon. — Egész napokon szabadban dolgoztak; estvére visszakésértettek tömlöcczeikbe, mellyeknek hosszú széles tornácczaikban némely építmények szabad munkásoktól is végeztettek, csatornyák jobbítottak, új nyilások 's bejárások törettek.

Egy estve őrizet nélkül térvén az egymáshoz bilincselv vitézek tömlöcczeikbe, megpillant Bugyács a' pusztá szegletben egy éles bárdat. Kétségkívül vallamellyik szabad munkás fellejtette műszerét itten. Nagyobb örömmel telve, mint bármely számú gyémántot, ragadta Bugyács a' bárdat. Remegve tekintete széllyel, vallyon nem látná e gyanús tettét emberi szem,

's szorgoskodva rejtette találmányját szalma közzé.

A' húzamosb idő eltompította ezen két sáppadó fogoly őrizetének minden gyanakodhatását. — Hogy megszökhetnének, csupadon nevetséges szorgoskodásnak láttzatott. Emberi lakoktól távolabb helyheződtek. Az éj csendében azért bátran próbálhatták nyert bárdjokkal, lánczaiknak szélytverhetéseket.

De hasztalan! süker nélkül! Kétségbenesések nevedekett, és a' különben olly rettenthetetlen vitéz Oroszlánykövi legkeservesebb, legdühösebb sopánkodásokban ömledezett, azon fájdalomában, hogy szeretett *hölgyét*, hogy kedves *gyermekeit*; hogy *magyar Honja'* tisztelt hátárait *soha*, — *soha* sem láthatja többé — *nem — soha többé!* —

Ezen panaszok meghatották hűséges szolgája' derék szivét. — Szemei szikráztak. — Különös tűz, különös lelkesedés rángatózott minden tagjaiban, minden inaiban. — „*Uram! ezen nyomorúság, ezen kin' tanúja tovább nem lehetek. Halálom sem lehet keserűbb!* — *Meghalok Uramért! de halálom szerezzem szabadságodat.*“ És most egy súlyos csapás — és Bugyács' bilincsel *lába* — szarától leválva göndörgött a' földre — véle együtt lehullott a' *láncz*, — a' szabadúlhatás', a' megváltatás' 's futamhatás' leggonoszabb akadályja.

Kövé válva merengett a' Lovag, nagylelkű szolgája' példátlan elszántságán. Segedelmére, özönként bugyogó vére' megállítására sietett. Bugyács azonban parancsoló keménységgel inté Urát nyomban, hogy sietne, ha különben áldozatja' foganatlanságát nem akarná; hogy esne térdre, ha Magyar hazánk' szent berkeit ismét

pillantaná; hogy csókolná helyette drága szülötte földünket és hirdetné: hogy *Bugyács András* ezen cselekedetében mint *igaz Magyar*, épen olly *merészen*; mint *hűségesen* viselte magát! — *Oroszlánykövi* kiszabadult, használta üldöztetés nélkül az egész éjjelt, napszürkületkor erdőbe rejtezett, elég nyomorogva csillapítgatta éhségét vad gyümöltsökkel; elérte végre a' tengert, húzamosb ideig kalandozott a' partokon, míg egy Korfúai hajósra találta, kinek megjelentvén rangját 's nevét, gazdag jutalom ígérete mellett, magán hurczolt bilincseiből felszabadított és általa Raguzába vitetett.

Késő délig fetrengé Bugyács ájúlózásai között tulajdon vérében. — Halálíjedelmeibe merengve találta Gondviselőjök rabszolgáinak már csak egyikét, 's ezt is lebárdolt lábbal, véresen, örökre szunyadásához közelledve. Maga is közelebb a' halálhoz, mint élethez, megvitte a' fejthetetlen eset' hírét Basájának. Haladék nélkül sietett ez Orvossával, Bugyács halálos ágyjához.

Csupán sok fáradságok után ébresztethetett a' *Nemes* életre. Diadalmi örömmel változta meg tettét és halával dobogó szívének azon érzeményjét, mellytől éllesztette szelíden szeretett Urát *hölgyének, gyermekeinek, hazájának* önnön veszedelmével sem rettegte megmentenie 's szabadítania.

A' Basa szembetűzőleg megilletődött. — Szikráztak vadon szemei. Ajkai rángatództak, remegtek; a' nélkül, hogy mi hangot döröghettek volna poklai.

„*A' megszökött foglyot senki se üldözzse!*“
(így dörögött végre az ámúlttában csillapodott)

Orvossához fordulva pedig: „*ennek megszabadítása 's gyógyítása, legszorosabb kötelességed.*“

Fel is épült *Bugyács* húzamosb időre, nem minden azon nemű félelem és rettegés nélkül, hogy a' Basa boszszúja csupán a' többi foglyokat elijesztő halál' borzadalmaira szemelte légyen ki béna személyjét. — *Achmet* Basa azonban maga elébe vitette a' gyógyúlt hőst, dicsérte hűségét, — megadta szabadságát; és aranyal, ruhákkal, fegyverekkel 's egy tüzes vérű ménnel megajándékozva bocsátotta magától. Egyszer'smind Janicsárt rendelt melléje, ki *Bugyácsot* lengyel határig kísérné, útjában apolgatná 's bátorságos útazása mellett kezeskedne.

Húzamosb időre, de szerencsésen lépett *Bugyács* forrón szeretett magyar Hazája' határra. Határtalan öröm derültt Oroszlánykőre — Várnagyja' csudállatos szabadulása 's megtérése felett. — Az Oroszlánykőhöz tartozott *Mikusócz* nevű faluban, jeles birtokok választattak, szabad, független jószágul számára, 's diszes ajándékaival megnem elégedve siette a' vitéz *Oroszlánykői* felséges Udvarához, hogy a' Királynál esenkedjen derék Várnagyjának nemesi rangra emeltetéséért. Czímerül a' hős: *oroszlányt 's az alsób mezőn — lebárdoltt lábat nyert omló lánczaival.*

Bugyács András' ivadéka él még, számos illy elszántt derék hősoket szült Hazánkban, 's mindeddig diszeskedik őssének példátlan szellemével. A' gyászos 1809-ik esztendőben különösen nemes tűzzel, nemes lelkesedéssel harczoltak Megyéjek' zászlója körül több unokái.

Közli *Némethy Pál.*

4.

A' MAGYAR NYELV' ÜGYÉBEN!

Anyanyelvünkről érdekes észrevételeket közössi tenni, még akkor sem volna felesleges, ha philologiai fő-tribunálunk, grammaticánk, syntaxisunk, a' legnagyobb tökélyel kidolgozva publicumunknak világolna.

A' ki a' magyar nyelv' természetét komoly bölcsességgel ösméri, és kivált az idegen — akár régi, akár mai leghíresebb élő nyelvek philosophiájával összehasonlítottván, 's észrevévén, hogy ennek tökélyeit a' legbővebb nyelvek és nélkülözik, — ennek igazi érdemét méltatni tudja; kéntelen leszsz megvallani, hogy a' magyar nyelv, hasonló lévén az aranyhoz, mennyivel az arany egyéb legbővebb érczeket is fellyülmúl értékével; annyival múlja fellyül a' magyar nyelv is, minden holt és élő nyelveket, fellengős becsével, szilárd erőnyével.

Ugy van! — hasonló a' magyar nyelv az aranyhoz, de fájdalom! a' földbe elásott aranyhoz, melly senkitől nem ösmértetvén, haszonvétetlenül örökre elenyészett. — A' kipallérozott réz, és szokásban lévő akármelley nemtelen ércz, többet játszik a' világban — a' bemocskolt, vagy még ki sem tisztított aragnál. — Illyen arany, a' magyar nyelv.

Igaz, hogy csak relativ minden ítéletünk, — csak relative mondhatunk valamit szépnek vagy

csunyanak; — mert az absolutumba legkisebbé is békukkantani, emberi elmének örökre megtagadtott; de ha csak relative itélünk is; a' számtalan élet és világ praxisból, az örökös analogiából annyit megtanultunk, hogy ítéletünkkel meglehetősen megközelítjük az igazságot, ezen — hosszas tapasztalás által kitanúlt principiumon alapítván ítéletünk minden alapját: *Az együgyű természet legtökéletesebb, és így szép az, a' mi a' természethez legközelebb, — csunya pedig a' mi legmeszszébb jár.*

Ezen principiumon indulván a' nyelvnek megítélésében; minthogy a' természet' minden productuma chemicus processus, antagonismus, — az az: minden magzat, minden szülemény két ellen polus, hím, és nő által jöhet e' világra; — 'skövetkezés-képpen az emberi beszéd is productumnak tekintetvén, olly szülemény, melly betűkből, még pedig hím és nő betűkből, (hangzó vocalis, — és hangatlan consonans betűkből) tétetik ki; tehát legszebb nyelv lenne az, mellynek syllabái egy himből és egy nőből álván, a' természet törvénye szerént mind párossak volnának, és egy syllaba sem volna özvegy, akár hím, akár nő tekintetben, hanem minden hangatlan betűnek, volna hangas párja is, és megfordítva.

Mert a' legnagyobb szépség is csömört szül igen nagy bőségben, ellenben, mértékkel vétetve a' legcsunyább tárgy sem szerez unalmat; — 's valamint miud csupa hím, vagy csupa nő semmit nem szülhet; úgy a' csupa hangzó betűkből álló syllabák is, olly buja puha lágyságot, 's végre csömört hoznának, mint ellenben a' csupa hangatlan betűk éppen használhatatlanúl maradnának.

Melly lágý az Olasz - nyelv! mert majd nem csupa hangos betűkből áll; — és melly durva a'

tót, cseh, lengyel, muszka 's t. e. nyelv! mert a' hangatlan betűk özönével vajúdik. Már ha a' természet szent törvénye a' közép út; vallyon nem a' magyar-nyelv jár e minden nyelvek között legközelebb a' természethez, úgy, mint a' melly két erős consonánst önként megtold egy vocálissal?

Hát még mit szólljak az olyan nyelvekről, mellyek a' természetet annyira kitekerték, hogy mást írnak betűvel, és mást olvasnak szájjal? kik legnagyobb fonákságokat magok észrevehetik, midőn gyermekeiket syllabizálni tanítják, midőn a' szegény kis gyermek úgy akarja a' betűt a' syllabában kimondani, mint azt az ábécében tanulta: de most újra nyakát szegik! Hol van itt a' philosophia? hol a' logica consequentia? és hol a' természeti tiszta együgyűség? — Azt mondják: az orthographia úgy kívánja az írást; — ám legyen, de hát mért nem az olvasást is? — Az ilyen nyelvet minden fényre és dicsőségre mellett is, nem arany, hanem fényes réznek tartom.

A' melly nyelv együgyűségével a' természetet követi, — és szavakkal leggazdagabb; az a' leg-tökéltesebb nyelv. E' két tulajdon közül akár-mellyiket is csak magánossan bírni, 's dicsőségében felsuvalkodni, csupa hiúság, 's bölcstelenség.

Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci. Minden emberi intézeteinknek törvényeinknek 'sa' t. ezen axiomán kellene alapúlni, hogy mer hát valaki akár egyikkel, akár másikkal solo dicsekedni?

A' melly nyelv csak bőséggel bír, egyéb érdemmel nem, mert az együgyűség nem természete; minden dicsősége, triumphusa, 's diplomaticai érdeme daczára is, örökké tökéletlen nyelv az, a' tiszta természet tribunálja előtt, — vége van annak örökre, mert a' tudományok által mindég tökéletesülő 's a' természeti együgyűséghez mindég közelébb

jövő emberiség, 's a' józan elmére vergődött maradék, nyelvét is az eredeti együgyűségre vissza vinni kívánván, 's a' gazdálkodó természet' ama szent törvényre szerént: *entia sine necessitate non sunt multiplicanda*, (mert csakugyan, ha kabátnak becsületesen elegendő két rőf posztó, ostobaság hat rőföt venni csak azért, hogy abból még jobban kikerüljön) — megtisztítani akarván; — hogy igen sok szava, 's minden tárgyra, képzeletre, abstractumra, indulatra, sőt még ezeknek grádussaira, 's nüanczaira is elegendő kitétele légyen, ezt ugyan elérheti; de hogy nyelve természeti szép és együgyű légyen, soha sem!

A' magyar-nyelvnek nincs egyéb hibája, mint a' szó' szüke. Nem nincs grámmaticája, hanem nincs még tökéletes rendbe szedve. Természeti tiszta együgyűsége olly világos, hogy hasonlóval egy élő nyelv sem kérkedhetik, 's következésképpen csak a' szavak' szaporittásával lévén a' dolog, nyilván van, hogy ha a' magyar-nyelv egy gondolkodó külföldi nemzetnek nyelve volna; a' lehető legnagyobb tökélyre, 's amaz omne tulit principiumra, kivált midőn a' poemáknak is mind újabb mind régiebb metrumaira egyedül ő alkalmas, csak egyedül ezt lehetne kipallérozni, 's egész világ diplomátiájának, és a' hellasból 's latiumból számkivetett mű'sáknak új anyanyelvökké formálni.

Ezen érdemét nyelvünknek méltatni tudván sok érdemes hazánkfiya; felébredtünk már valahára ennek kipallérozására. — Ez a' fő cél.

De mivel egy célnak számtalan eszközei lehetnek, mellyek néha rosszszúl választatván sárba is vezetnek; az igazi, 's legczélirányosabb eszközt előre a' kár előtt eltalálni, ez a' fő problema.

A' nagy lélek nem a' célban, hanem az eszközökben remekelhet. Ha kárunkon tanulván akkor

válásztunk jobb eszközt; ezt eltalálni nem lesz nagy mesterség; de a' jó eszközt előre eltalálni, 's a' kárt is megelőzni; ez a' fő bölcsesség.

Illy temérdek sok világ és életpraxis után, — illy temérdek sok könyvek és tudományok mellett, — illy mindenütt kiabáló analogiák' közepében, észrevehettük valahára azon axiomát: hogy csak egyedül a' közép út mindenben az absolutum, az az: reánk nézve egyetlenegy legállandóbb, legbiztosabb, életnek, maradásnak bátorsága.

De észrevehettük azt is, hogy a' közép utat egyszerre soha semmi ember, semmi nemzet, semmi fejedelem, semmi intézet és tribunal el nem találta, hanem arra mindig a' két extremum megpróbálása után jutott el. Elindul először minden ember, és így minden társaság is a' test' útján, és midőn ez őt egész az absurdumig sárba vezette; akkor tér magába, 's boszszúságában egy fermentation keresztül esvén, átugrik a' lélekutjára, 's ezen mén mind addig, míg ismét új ellenkező absurdumig sárba nem vezetetik. — Így tanulván maga kárán, végtére ki okoskodja azt: hogy mi, sem csupa test, sem csupa lélek nem vagyunk: 's így tér végezetre a' kettő közt lévő sulyegyen' közép utjára. — Ez az igazság áll minden földi intézeteinkben, tehát nyelvünkben is. —

Azon philologusnak tehát, ki a' magyar-nyelv pallérozására igen czélerányos eszközt akarna javasolni, csak ezen principiumból kellene elindulni. Meg kellene t. i. fontolni, hol állunk most? vallyon nem valamelyik extremumnak útján e?

Ha szabad véleményemet kimondani, én úgy gondolom, még most sem a' jó úton vagyunk; hanem éppen most küzködünk a' másik extremummal, 's ennek végével még egy tudományos fermentációt kiállván, akkor térünk a' maradandóság középutjára.

Meglehet, hogy én tévelygek, — de ezen tévelygésben mind addig megmaradok, míg valaki hasonló értekezésével ebből ki nem rántatom, — 's egyedül ezen célra kívánom okaimat előadni.

Leghajdanábban literaturánk sem volt, mert egy két magyar-könyv még nem literatura; ezen időről hát szóllanunk sem kell. Hanem midőn már literaturánk volt, végtére annyira mentek könyveink 's irásaink, sőt gyűlési- és közbeszédeink, hogy egy magyar-könyvben úgy szólván legkevesebb volt a' magyar szó, — még pedig kész, jó és alkalmas magyar szó helyett is mindenféle nyelvből idegen szó affectáltatott. Ez utoljára annyira mentén, hogy magunk magunkra alig ösmértünk, elkezdődött a' nagy literaturai fermentatio, mellyet leforrván, minthogy semmi extremum nincs magánosan, tüstént átugrottunk a' másik extremumba a' purismus kórságba, melly szerént semmi idegen szót többé meg nem szenvedünk nyelvünkben, hanem mindent a' legnagyobb praecisióval magyarul kitenni affectálunk, — 's itt vagyunk már ma!

Mit ér az olyan pénz, a' melly nem kelendő? Ha legszebb, legrationabilissabb is valamely nyelv, mit ér, ha hasznát nem lehet venni? — A' tót-nyelvel Európát bé lehet utazni, — a' magyar-nyelvel Magyar-országot sem, külföldön pedig éppen egy tapodtat sem. 'S imé itt a' sárban heverő arany!

A' nyelvet nem nehezíteni kell, hanem könnyíteni. Már pedig mennél inkább purisáljuk, annál inkább cél ellen dolgozunk. — Az idegenek eddig sem tanulták, ezután még kevésbbé. — Az angoly annyira távol van az előítélettől, hogy akármely nyelvből hall egy szót, melly a' képzetet, vagy ennek satirungját jobban kifejezi, tüstént megragad-

ja, 's él véle. Így lett az ángoly-nyelv, — csupa idegen nyelvek' congeriesse, a' nyelvek mustrájává, 's ha még szép is volna, ideáljává.

A' czigány-nyelvet csak egy nemzet beszéli, — de ha minden országban vannak czigányok, még ezzel is nagy földet be lehet járni; de a' magyar-nyelv, minden kincse és napkeleti fényre mellett is csak egy kis körbe lévén szorítva, ki tartja ezt interessáns nyelvnek, kivált ha még maga magát bigottsággal is bekeritti?

Ha sajtószabadságuunk, ha heliconunk volna, és minden mu'sák magyarul szollának is, — ha legfelleggősebb szerzőkkel, philosophusokkal, orátorokkal, poétákkal egész europát fellyül haladnók is; nyelvünket gazdaggá és kapóssá idegen szók felvétele nélkül nem tehetnők.

Mint az Indigena jobb patriota sok tör'sökös hazafinál (ha ugyan van még valahol ilyen); úgy a' honnosított szó nagyobb tüzet ad a' nyelvbe, mint az új koholt szó. — Még az csak a' legkissebb hasznai közzé tartozik, hogy az idegen e' szerént sok szavainkat értvén, kedvet nyer a' többihez is, — a' földi pedig mindég büszkébb a' külföldi szóban, mint az új szóban.

Az embert csak egyedül a' MEG-GYŐZŐDÉS, ezt pedig csak egyedül az ARGUMENTUMOK stimmolják erre, vagy amarra; és így, úgyszólván minden embernek, még a' legbutábbnak is igaza van ön argumentumai' szempontjából.

Csak az argumentumokat kell hát lerontanunk, vagy jobbakkal semmivé tennünk, ha valahol változtatást tenni akarunk.

Ígaz, hogy van elég ember, ki az argumenteknek sem enged: de az ilyen vad tulok, nem is tudósok' körébe való, 's nem szóval, hanem bottal taníttandó, 's mint a' bivaly, hegyes vassal ösztökéllendő.

Ha argumentjeim helyesek: győzőm kell; — ha pedig jobbakkal meggyőztetem; parolát adok.

Akármedly nyelvet tisztának képzelní, vagy avvá tenni akarni, hogy abban semmi idegen szó ne légyen; merő álom, rajoskodás, *) bigottság, sőt fanatizmus! Nincs a' világon tiszta nyelv, csak az ideálban; de mihelyt az idea testté lesysz, mint-hogy minden test compositio, testi elegyedést vesz magára; valamint a' chemicum elementumok, semmi testben tisztán nincsenek. Minden nyelv, mellyet egy embernél több beszél, compositum, 's a' tökély' gradusa, a' compositio productuma. — De különben is, a' természet ugrást nem szenved, hanem egyik tárgyrul a' másakra, valamint egyik nemzetrül is a' másakra csak nüánczolva, nem pedig egyszerre ugrik által. Hát csak egyedül a' magyar-nyelv szegné e meg a' nagy törvényt?

E' szerént hát gondoljuk e, hogy ma, a' magyar-nyelvet kítisztítván, az, a' mi megmarad, eredeti tisztaság légyen? vagy csak ükeinknek szabadlott idegen szavakat bizonyos elégig honnosítani, 's minékünk éppen muszáj az ő szük kerékvágásokban bigotkodni? — Hiszen a' természet' törvényre az antagonizmus, és örökös elegyedés, melly nélkül chemicus processus, az az élet, nem lehetne, annyival inkább tökély nem is képzelhetnék. — A' tisztasággá lett resolutio végre csak maga a' halál' állapotja, — 's valósággal a' csupa tiszta nyelv is, ha lehetséges volna is, holt nyelv; az az: élet, tűz 's minden tökély nélkül lenne.

Szemünk előtt áll, hogy a' legnagyobb tökélyre jutott nyelvek legkorcsabbak, 's tökélyöknek

*) Schwärmerey. Melly szerencsétlen néha a' szórul szórai-fordítás!

alapja egyedül az idegen szók' honnosításában találtatott. Ellenben egy bigot nyelv sem ment soha is a' tökélynek csak szembetünő polczára is, melly magát mint China, körülköfalazta.

Minden tökélynek annya a' zavarodás vagy keveredés, — a' puritás örökké csak elem és anyag marad. A' damask cső legbecsessebb, mert a' legfinomabb aczél sem ad olly tökéletes maszszát, mint a' sokféle dirib darab vasakbul öszsze olvasztott elegyítés. — A' nagy városok századokkal megelőzik tulajdon országokat pallérozódással, mert ott elegyül a' föld' minden népe. — Ellenben a' melly városbul minden idegen, 's minden más vallásu, mint Spanyol-országbul ki van tiltva, 's a' melly Secta ön erejében elbizakodik, 's senkitől semmit be nem vesz, 's a' t. látjuk szemeinkel, mennyire hátra és alant marad a' porban, tulajdon laicussaitól is elkerültetve. — A' természetet nem lehet megcsalni, — tūr ugyan, tūr egy darabig, de végre szét pattanik, 's a' csalókra rogyik omladéka!

A' természetnek örökké egy és szilárd törvényéből concludálván, igen könnyű akármelley logicus embernek is jövendőt mondani. E' szerént előre láthatjuk azt is, hogy a' zöld asztal bár melly szoros törvénnyel meghatározná 's fixirozná is a' magyar-nyelv' tisztaságát; azt a' szokás, a' közélet, a' nép, úgy megszegyenítené, mint némelley maga meghitt markaköpi vallási Secták' dictatori végzését, 's edictumát. A' nyelv országa nem esmér más fejedelmet a' szokásnál. — Adám, Éva, 'sidó szó, — Orgona, Ekle'sia, Oskola, 's a' t., görög szó, — Templum, Tubus, Ductus, Rector 's a' t., latin *)

*) Hányszor kell még ismételni, hogy az egyházi Diaconusok latin nyelven beszélvén, 's gyermekeket is latinul tanítván, a' nyelvök átallyában diák-nyelvnek, 's a' tanulók Diákoknak nevezettek? Diák tehát — tanuló ifju.

szó, — Fındzsa, csındzsa 's a' t., cigány szó, — király, asztal 's a' t. tót szó, — krajczár, német szó, — butella, francia szó, — Cortes, spanyol szó, 's a' t. 's a' t. de a' szokás bévette, 's el nem hagyja a' magyar-nyelvben, bár melly alkalmatos új szókat próbálna is valakinek ezek helyett, vagy teremteni; vagy talán á'siai rokonunktól is béhozni. — Ez az oka, hogy sok ember kárhoztat minden új magyar szót, melly ma akar még a' köznépszájában is megöröködött idegen szó helyett fellépni, 's dictatorkodni. — Még a' köznép is mondja: *ezt már ránkorbult tette*, — *nagy pikje van reá*, — *csupa szótűsz minden szava* 's a' t. — ezek jó szók, 's értjük, minek hát entia sine necessitate multiplicare? Talán azért, hogy midőn chaos grammatikánk maga is egy labyrinth, ezen fellyül a' szegény idegent még szavainkkal is terheljük, 's annál inkább elidegenítsük?

De akármit erőlködünk is, nyelvünket már tisztává nem tehetjük, mert a' mester szavak, mint Parochia, Philosophia, Grammatica, Mathesis, Statistica 's a' t. örökre megmaradnak. — Már hát ha csakugyan bé kell az idegent eresztünk; mi külömbség százat bevenni, de már száztízet nem? Inconsequentia! A' Pávián, Crocodil, Diploma, Biliard 's a' t. minden nemzetnél egy, — melly jó ez! melly könnyebbség, minek e' helyett új szót?

De az idegen szó, más nyelvbe átvive, még jobb is, és tökéletesebb, mint az eredeti nyelvben, mert ott igen generalis az értelme, itt pedig specialissimum. Mathesis, a' görögben tudományt tesz átallyában, — de mi ezen csak egy különös tudományt értünk; — így parallela, annyit tesz, mint: egymás mellett; holott nem minden egy más mellett fekvő linea parallela. Ecclesia, minden gyülekezet, de mi csak a' templomit értjük rajta.

Parochia, annyi, mint ház mellyéke, holott nem minden pap lakás van a' szentegyház mellett. — Universitas, jobb mint egyetem, — a' Jäger, sokkal jobb magyarban, és mást tesz, mint vadász, vagy erdész. — A' hébér, sokkal jobb, mint lopó, bár németül nem olly jó is. Egy suk, sokkal jobb, mint egy láb, 's a' t. Jobb tehát minden esetre az idegen szó bevételt, mint annak erőltetett magyar mássa, annyival is inkább, ha már ususban van.

Bár az egész világon egy nyelv lehetne! — Ma, minden nemzetek közelitlenek egymáshoz, az emberiség' nevében, 's az emberi lelkeket mind rokon testvéreknek tartják, mellyeket eddig a' sokféle nyelv, 's az innen származott egyet nem értés választott el, — de ma már észrevették, hogy a' nyelv semmi egyéb, mint a' léleknek tolmácsa, úgy hogy a' lélek nem azt nézi, mi csoda nyelven; hanem hogy mit mondanak, mit adnak értésére? — Tehát a' nyelv, csak gyarló eszköz, csak szükséges rossz lévén, minek tennők ezen hidat terhessebbé? hiszen ez nem czél, hanem csak eszköz. — Közeleltünk hát a' mennyire lehet minden nemzetek egymáshoz, 's kivált mi Magyarok, ne rontsuk el azt, a' miben másokat emberesültni látunk! —

Melly nagy haszon, melly nagy könnyebbség a' nyelv tanulónak! Magunkról tudjuk, melly jól esik, ha valamelly idegeneket beszélni hallunk, vagy valamelly idegen könyvbe belétekintünk, ha csak abból egy két szót is értünk! — mingyárt gyanítjuk, miről van a' beszéd? — Melly nagy kincs már csak az is, hogy majd nem minden nemzetek, — egy két figyelmetlen bigótot kivéve, a' latin alphabettel élnek írásaikban, 's typographiáikban! mennyire könnyebbíti már csak ez is a' nyelvtanulást! 's jobb, mintha mindenféle nyelvért ugyan annyiféle alphabétet, ákombák hierogly-

phumokat kellene megtanúlnunk. Elég baj a' nyelvek külömsége, nem hogy még a' betűket is változtatni kellene! — Látjuk az arithmeticáról, melly boldogság az, hogy ez minden nemzetnél egy, úgy hogy egy magyar arithmeticus, americában is megértetik, mind a' számok' jeleire, mind a' tudomány' theoriájára nézve is. — Mi volna, ha minden nemzet, más számokkal élne? — A' zsebórák is világ szerte használhatók. Ne azon légyünk tehát, hogy nyelvünket izoláljuk, 's magunkat háremünk' kőfalai közé bezárjuk, mert így századokon keresztül is, senki hozzánk bé nem jöhet; — hanem letévén minden praejudiciumot, más nemzetekhez a' legnagyobb lehetőségig, mennyit t. i. nyelvünk' megenged, versenyt futva közelítsünk.

Nézzük meg az újjabb tiszta magyarsággal készült könyveinket; nyilván van, hogy a' tiszta nyelv nem olly kellemetes, nem olly könnyű, nem olly közértelmű, mint a' régiebb könyveink, mellyekben az erőltetett tisztaság nem volt úgy kitűzve. Sőt a' jól, és alkalmas helyeken magyar gálában álló idegen szavakkal, ugytetszik, mintha brillíroznék a' magyar-nyelv, mellyben még a' míveletlen pór nép is, valami fenséget és majestást képzel, 's ugytetszik, mintha örömebb halgatná vagy olvasná az ollyan könyvet, mellyben némelly szót nem, vagy alig ért, mint a' mellyben minden szó igen könnyű nimbustalan, 's titok nélkül való ő előtte. Nem tudom, az új erény, vagy erőny szó, mikor kap, vagy kap e valaha a' köznép szájában olly lábra, mint volt a' virtus szó? — így több is.

A' természet' törvénye, ha ideig óráig, holmi rosszszúl fontolt hatalom szóval befátyoloztatható is; de végképpen le nem gázoltatható. A' természet törvénye: *linea recta est brevissima*. A' dunán átúszó barom, a' legrövidebb egyenes lineában

igyekszik úszni; — ha a' toronybul egy kövecskét le eresztünk a' légben, nem kalandoz az ide 's tova, hanem a' legegyszerűsebb perpendiculumban mén a' földig; — a' hol az ország út nagy kanyarulatot csinál, a' gyalog emberek diagonális gyalog utat vesznek; mintegy törvényből. — Tehát a' melly szó a' lélek képzetit, vagy a' természeti majmolását jobban kifejezi; minden esetre ahoz áll a' szokás árja, — ilyen ereje van a' prima információnak is, mert a' melly szónak nevét, mint: percussio, — cholera, 's a' t. legelsőbben halljuk, örökké ahoz ragaszkodunk. Zseni, zsenirozni, casinó, aristocratia, compromittálni, instellatio, marchántmód, pucz, bál, toalét, cokét, 's több ezer, meg ezer, minden esetre lábra kapnak, akár mint purisáljuk is, mert ki tud ennél jobbat substituálni magyarul? 's ha is, mikor leszsz illy közértelművé? *Nem Übermuthból harczolnak a' nemzetek, hanem Billigkeitért esdeklenek!* hogy tegyük ezt ki magyarul? Tartsuk meg ezen szavakat, 's célzt értünk, — külömben még tíz esztendeig pörölünk, 's gyomrot keverünk.

'S hát osztán, kinek akarunk kedvezni a' tisztasággal? — még a' köznépeknek sem, annyival kevésbé a' tudósoknak, — sőt újjabb tanulási terhet tolunk mindeniknek nyakára; pedig vajmi nehéz munka haszontalant tanulni! — A' nyelv nem tudomány, csak eszköz; a' ki pedig eszközt akar szerezni, bizonyossan a' leggazdaságossabbat szerzi, 's nem a' magyar-, hanem az ángoly- vagy francznyelvet tanulja. Interessentz *) nélkül semmit nem teszünk, még imádságot sem; interessáttá teszi a' nyelvet, a' tudományoknak kinyitott tárháza, és a' bölcs sajtó szabadság; — a' tudományok pedig szó,

*) Sokkal jobb, mint érdek.

és ugyan temérdek sok szó nélkül semmit sem tehetnek; — a' temérdek sok szó pedig zavart szül az ember elméjében; tehát, hogy ezen zavarnak határa légyen, legtanácsossabb minden nyelvekből a' már tudva lévő alkalmatos szavakat megragadni, mint azokat csupa vak nemzetiségből megvetvén, helyettök újjakat koholni, 's magunkat újjabb terhekkel nyomorgatni.

„E' szerint, ha nyelvünk, stylusunk, 's könyveink rakvák lesznek idegen szavakkal; úgy vége a' magyar-nyelvnek, 's nem csak korcs nyelvnek „nem lehet mondani, de éppen mássá átváltozottnak lehet előre is jövendölni.“ — Illy követ gördít elő bizonyossan valamelly orthodox magyar?

Az ilyen kérdésre az ángoly és francz nem is felelne, de ilyen kérdést fel sem is tenne; — ha pedig van magyar, a' ki így gondolkodik; arra nézve talán jó leszsz még most egyszer felelni is.

A' nyelvet nem a' szó teszi, hanem a' syntaxis, és grammatica. — Ha csak a' szó tenné valamelly nyelvet, úgy könnyű volna minden nyelvet megtanúlni, — de hány ember van, a' ki tudja a' magyar szavakat, de semmit regula szerint nem tud mondani? 's így más nyelvben is. Hoszsabb felelet felesleges. — Az ángoly nyelv díszlik.

Együgyü véleményem tehát abban concentrálódik, hogy nyelvünk' rigorozuma ne a' tisztaságot vegye nélkülözhetetlen feltétellé, hanem a' grammatica és syntaxis' rendbeszedését. — Hadd írjon minden író szavakkal, tetszése, de syntaxissal, a' magyar-nyelv természete szerint, — a' jó szó úgy is lábra kap, a' rossz, úgy se, — és szóért senki feddést ne érdemeljen, csak a' ki a' jó és kész magyar szó helyett, rosszabb idegen szóval élne. Majd meglássuk, melly gazdag leszsz nyelvünk rövid időn, ha idegen szókból is, nem tesz semmit,

mert azok azért mind magyar kaptára lésznek ütve, valamint a' német nyelvben német, a' francia nyelvben francia kaptára. — Universitát, Polizey, Facultät, Encyclopädie 's a' t.; — így a' magyarban Diéta, Oskola, Templom, Bakter, Karajczár, Kompér, Pintér 's a' t. 's a' t. A' német rövidit is, mint: das Princip, Absolut, 's a' t., így mi is már elkezdetünk rövidíteni, midőn az elementum szóból, elemi szót csináltunk, — mellynek rájáára elég fog születni, csak nyissuk ki a' kaput. Én azt tartom, hogy ha ezen rájáára valaki az Universitásból, untást csinálna is, még ez is jobb szó lenne az egyetemnél.

Ne a' dolog' kérgével vesződjünk, hanem velejével, — 's bé ne zárjuk magunkat magunk közé, mert nem fogjuk meglátni, midőn a' századokkal elinkbe hágott szomszédjaink nevetni fognak bennünket, mint nevetni szokás az imitt amott élő ötlő elfajulástól megmentelt szüz czopfot! — Van nekünk elég nagy tárgyunk, csak ezt győzzük tiszta világosságra kifejteni, — elég munka leszsz, — ennél többet ne pazéroljunk a' hidra. Ez pedig a' Grammaticánk.

Én tehát ezen princiumból indulnék el; *a' mi kincsünk van, azt méltassuk, fényesítsük ki, 's becsüljük meg; — a' mi pedig nincs, másoktól szerezzük meg.* A' kik ángolyul és francziául tudnak; azok tudják melly temérdek kincset nélkülözünk, midőn csak a' német gönnen és miszögönnen, billigen és miszbilligen szavakat sem vagyunk képesek kitenni! A' kitételrel csak az időt vesztiük, és a' pert szaporitjuk; ragadjuk meg az originált, magyar kaptára ütven, vége a' processusnak, 's megnyertünk vagy tíz esztendőt.

De már a' létező kincsünket rendbe nem szedni, megbocsáthatatlan volna; — mert a' magyar-

nyelv, minden tudományok tárháza lehet, mihelyt minden jó rendben leszsz. Kiteheti e a' német nyelv, minden bősege mellett is, ezen mindennapi magyar képzeteket: minthogy, dehogy, bezzeg, ugyan, hát, ejnye, meg, pedig, hiszen, nojszen, no, ni, ugy e? 's a' t.? — Hát nem nagy kincse ez a' magyar-nyelvnek? hiszen orátor poéta ezek nélkül nem is lehet, az az: ezekkel szászszorta többet tehet. — Továbbá, kitudja e a' német az ilyen szóllásokat tenni: az erős szél elelkapta a' hangot, kikifutottam, megmegütöttem, leleszaladtam, 's a' t. hát ez nem kincs? — 's hát ha még minden eféléket rendbeszednék!

Hát még a' conjugatiói formáink! ezek tömvék variatiókkal, 's mint a' 'Sidó, számtalan hipphil hophál formákkal, — 's még is azon könnyebbséggel, hogy mind a' rendes paradigmák szerént conjugálthatnak! A' mindennapi — határozott, határozatlan, tévő, tétető, szenvedő, benható, 's közige-
ket elhalgatván, melly temérdek formák jönnek még elő, ha mind kifürkésztetnek, 's meghatározatnak! p. o. jobhúlok, házasúlok, bolondúlok, németesülők, — németesedem, kedvetlenedem, magyarosodom, kérgesedem, — porozok, borozok, vizezek, diózik, laptázok, — gyerekeskedem, kényeskedem, szerelmeskedem, — faracskállok, mérítskélek, — éldegéllek, nyirdogállok, ballagdogállok, sirdogállok, lépdegéllek, — tárogatom, rakogatom, téritgetem, mondogatom, — hajlongok, fetrengok, bolyongok, — természetleníttem, ruházatlanítottam, vallástalanítottam, szentségteleníttem, — sokallom, kevesellem, javallom, nagyollom, kicsinyellem, urallom, emberellem, vékonylom 's a' t. 's a' t. Mellyik nyelv alkalmasabb a' pictor' és poétai fantáziákra?

Én még azt is kincsnak tartom a' magyar-nyelvben, a' mit közönségesen hibának tartuunk, hogy

t. i. verbumainkat öszsze vissza, activa passiva formát egyre másra szabadon conjugáljuk, melly vissza élés annyira szokásban van, hogy a' magyar hazát ezen tekintetben dialectusi provinciákra lehetne felosztani, mint hajdan Görög-országot. — Néhol mondják: tessék, egyék, igyék, mennyen, nézzen, legyen 's a' t., másutt éppen megfordítva: tessén, egyen, igyon, mennyék, nézzék, legyék 's a' t.; — néhol: mondja, látja, hallja; — másutt: mondi, látí, hallí 's a' t. — 's ad formam: láthatja, széltire elmondja: nézhetje, metszhetje, ehetje, vehetje 's a' t. Így mondják minden tartzkodás nélkül: vetemedsz, vesződsz, e' helyett: vetemedel, vesződöl, — és vetemedne, vesződne, e' helyett: vetemednék, vesződnék 's a' t. — Igaz, hogy ez regula ellen van; de még sem hiszem hogy ez, a' magyar-nyelvben csak akkora hibának tetszenék is, mintha a' németben das Weib és das Kind helyett, die Weib és der Kind mondaná valaki.

Azomban, ha ezen conjugatiói zavarunk eligazittására határ szabatik is, annál jobb és illendőbb; de azt az egyet bátorkodom kérdezni, vallyon legalább a' poéták' számára egy kis clausulában nem lehetne e' a' régi szabadságot megengedni? mert ez által a' poéták több hasznot tehetnének, mint a' rendtartás általok a' grammaticának. Úgy is szoros határok közt kéntelen a' poéta határtalan lelke, az emberi szózat elégtelen voltában szűkülni; ezt legalább ne szorítsuk már jobban öszsze, regulákkal, mellyek nem létalapossak.

Végre még azt a' provincialismust is kincsnek tartom én a' magyar-nyelvben, hogy némelly szók (akár szavak) vagy ezeknek bizonyos syllabája, egyik Megyében hoszszúk, másokban rövidek, — 's mig ezek egymás közt az igazság felett czivódnak; addig a' poéták élnek az alkalommal, 's mint a'

metrum kívánja, ugyan azon syllabát majd hosszúnak, majd rövidnek veszik; ilyenek: nekem vagy nékem, — buza vagy búza, — tűz, vagy tűz, — szív, vagy szív, 's a' t. mellyeknek száma igen sok. Jó volna ezt továbbra is meghagyni, mert egy valóságos kincs a' poétákra nézve, minthogy e' féle kedvezéssel a' Romaiak és Görögök is voltak poétáik iránt. — Hanem az már kiállhatatlan, midőn némelly poétáink a' h betűt nem veszik consonánsnak; valamint az is, midőn némellyek az a', e', articulusokat rövidnek veszik. Igaz hogy az, ez, örökké rövid; de ellenben a', e', örökké hosszú.

Elég munkánk lévén csak reguláink' classificálásával is, úgy gondolom, hogy a' magyar szótár és grammatica fő érdeme nem azon törvényen alaputna, hogy minden szót magyarul kitehessünk, és minden idegen szót nélkülözzünk, sőt ez lenne a' legnagyobb czéleránytalanságunk; hanem arra kellene rendet szabni, hogy mekkora a' honnosittás' mértéke? az az: meddig lehet kieresztkedni, az idegen szók' bévételébe? hogy így osztán a' törvényt mindnyájan tudván, ne önkénteskedjünk, 's magunkban hibát nem látván, másban iszonyút találjunk, — mert most p. o. a' Debreczen környéki híres magyar, gúnyolódva azt danolja: A' dunán túl iszik magyar glázlibul, — holott ugyan az a' debreczeni híres magyar, ha a' dunán túl menne, megtanulhatná, hogy tüzelni nem egy klafter fát vett, hanem egy öl fát; és a' kerékre vont vas, nem ráf, hanem sing vas; a' ló is, nem lú 's a' t. Ki hinné, hogy Debreczenben ilyen magyarság van? 's még mást csúfol? Ha az alföldi magyar kérhet egy seilti bort; mért nem ihatnék valamelly magyar kalázliból? 's a' t. Az ilyen processusoknak véget vetni elég dolgot ad a' grammatica facultásnak, csak szabjon bizonyos regulát, mellyre, mint supre-

mumra appellálhassunk; 's egymást convincálhassuk, ha ilyen sértő kérdés támad írónk vagy beszélőink között.

Siessünk hát minél előbb nyelvreguláinkat megfixirozni, 's ne töltsük a' drága időt a' haszontalan szóversengéssel, mellyel úgy is soha czélt nem érünk.

Jobb volna arról határozást tenni, az idegen szavakat miképpen? t. i. úgy írjuk e, mint az eredetiben, vagy mint nyelvünk' természete kívánja? Különös az, hogy az olasz nyelv a' latin nyelvnek édes, — a' francz, ángoly, spanyol 's a't. nyelvek pedig mostoha leányai lévén, még is az olasz nyelv éppen meg nem tartja a' latin orthographiát, hanem írja: Filosofo, Josefo 's a't. míg ama mostoha leányai mái napig is az originalis orthographiát követik az ilyen szavakban. — Nagy kérdés hát, vallyon mi Magyarok is, mellyik írásnál maradjunk? 's mint írjuk p. o. az ilyen szavakat: Porochia, Ecclesia, Orthographia, Praejudicium, Syntaxis, Philosophia 's a't. 's a't.? cholera, chemia nem é inkább kolera; kémia 's a't.

Nagy kérdés volt az eleitől fogva, mellyik a' szép szó? és mellyik a' csunya szó? — Objective véve ugyan a' szó mindegy, és nincs se szép szó, se csunya szó; de már subjective véve még is kell a' testnek egy kicsinyt kedveznünk, 's a' szavak' szépségéről valami regulában megállapodnunk. — De mivel, ha a' subjectivításra támaszkodunk, majd minden ember önkénykedni fog, 's kiki a' maga subjectivitássát akarja fő regulául előnkbe tukmálni, 's így a' pörnek soha vége nem lesz; tehát illő még a' subjectivításban is, bizonyos principiumból elindulnunk. Ez a' principium lehet örökké a' természet követése. Ezen okból, a' szép szó e' két határok közé szorúl: t-ör A' sok con-

sonáns, a' kimondást ne nehezítse, mert ha tücsök is csak annyit tesz, mint ptrücsök: képtelenség entia sine necessitate multiplicare; és így legszébb szó az, mellyben páros a' consonans a' vocalissal; vagy legalább erőtetett consonánsok nem csoportoznak. — 2-or A' természet szereti a' variatiót, és az örökös egyformaságot unalommmá teszi. Ezen okból legcsunyább szó az, mellyben egy vocalis uralkodik, mint p. o. kalamajka, kacزابjka, elszenvedhetetlen, megengesztelhetetlen 's a' t. — legszébb szó az, mellyben legtöbb vocalis, a' legnagyobb kontrasztal áll, p. o. philoméla, Fő-bíró úr 's a' t. — Elölülő szép volna, de a' sok l becsét veszti.

A' hosszúság vagy rövidség nem létalapos cím: a' szónak, mert igaz, hogy a' rövid szó nagy oeconomia; de a' hosszú szó is nyomos ám az Oratoriában. Legjobb vegyessen bírni, hogy az író kedve szerént változthasson, — de fájdalom a' jó szavakban nem igen válogathatunk, mint ebben: tatárka, hajdina, pohánka, — sőt egy szavunk 5—6 tárgyat is jelent: p. o. ez a' szó: értem, — üzöm.

Hogy némelly szavainkat, két's három féleképpen is írhatjuk, p. o. esmérem, ösmérem, ismérem, — eránt, aránt, iránt, per, pör, 's a' t. ezt én nem hibának, sőt tökélynek tartom, ha nem hibázom; mert némelly szó után, az euphonia kedvéért, változhatunk bennök, a' mi nem megvető észrevétel.

Nem is képzeli sok ember, melly sok pörnek, és haszontalan idő vesztegetésnek egyszerre vége szakad, mihelyt a' két betüből álló egyes consonánsaink, gy, ly, ny, ty, cz, cs, sz, zs, eredeti egységökre reducáltatnak! Melly szörnyű zavart táplál ez máj napig is orthographiánkban! Mennyi ember van még ma is, a' kinek újra demonstrálni kell, hogy más a' cs, és más a' ts, úgy hogy ez a' két

eset soha sem volt, 's nem is lehetett egy? így a' cz és tz is, — így a' ty és tj is, — így az ny, és nj is'sa't. — Én azt gondolnám, hogy ha meg senki alkalmas betűket nem talált rá, a' cz helyett e betűt, megtartván, a' többiek mellől hagyjuk el a' pár betűt hátul, kipótolván annak hijánját egy alól vagy fellyül húzott striklával, hogy így, valamint az o betűt két felébe tett pont elváltoztatja ő-vé: így a' g, l, n, t, — c, s, z, betűk alatt lévő vonás is elváltoztassa ezeket avvá, a' mit eddig, gy, ly, ny, ty, cs, sz, zs, hangoknak neveztünk, lenne p. o. nagy = nag, — lyány = lán, tyúk = tük, — csak = cak, — szív = sív, — zsold = zold, és czédula = cédula'sa't. — Azomban ez mélyebb elméktől függ, de a' változás elmúlhatatlan.

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező-tag Egerben.

5.

ESZMÉLKEDÉS A' BOLDOGSÁGRÓL.

Földünk kimerithetetlen tára a' leg édesebb gyönyörűségeknek, szüntelen virító kertje a' legtisztább örömöknek; ugy annyira, hogy ámbátor Édent róla eltörülve lenni panaszkodja a' törődött szív, mindazonáltal panaszszával bizonyítgatja azt, hogy Éden virul még, de nem az ő számára, hogy illatját hintegeti, de ő nem részes benne, hogy gyümölcsöt osztogatja, de ő nem ízlelheti azokat; el-

téveszti tehát az utat, mellyen ő is hajdan járdalt, kitért az ösvényből mellyen az előtt járdalván, kellemetesen érzé az élet' kelleméit; vagy ha talán még soha sem derült reá a' nap édes mosolygással, soha még nem ürithette poharát, az annyira kínálkozó örömöknek; valóban azért vérzik szive, hogy a' boldogság' kapuját, melly mások előtt tárva áll, ő fel nem nyithatja, hogy az élet fáját, mellynek édes gyümölcseit mások olly vigan szaggatják, ő meg nem találhatja — vagy önnön maga előtt zárta tehát bé az Éden kapuját, és vigyázatlan tettét könnyezi, vagy botorul járdalván, tőle távozik, és fonakul tett utjait fohászkodásival, és sohajtásival tölti bé, mellyek visszhang képpen reája vissza ütödvén elfogják kebelét, és megzavarják annyira, hogy midőn kikelni szándékoznék gyötrelmes örvényéből, mélyebre süllyed; míg végre a' jólétnek csak képe kápráztatja szemeit, birásának módja pedig örök homályba burkolva játadozza őt.

Az Alkotó boldogtalan teremtményt nem alkothata a' világra, mert ez megsemmisítené őt, vagy is egy ellenmondásból öszszeszótt lényt csinálna belőle, mellynek mint létele, mint gondolhatósága lehetetlen; ugyan is hogy gondolhatna az emberi ész egy legtökéletesebb jóságot, mellynek műve a' boldogtalanságnak legyen lakhelye? ha csak a' tökéletességek között a' boldogságot ki nem akarjuk zárni, és ezt az Alkotónak tulajdoniból ki-keresztelni, a' mit ugyan semmi józan ész nem fog cselekedni, jóllehet némellykor magáról megfelejtkezvén, elveivel ellenkező következeteket húz; de az ellenkezést nem látja, vagy látni nem akarja, és mint magát, mint másokat rémiszti, és mint a' jelenvaló, mint a' jövőendő életet busongó fátyolba öltözteti, és így a' józan ész' elveiből botorul húzott következetek lerontják magát az ész' országát, és

a' boldogtalanságnak várat építenek, mellyben a' tulajdon sarjadékítól megcsalódott fogoly képpen őriztetik, sőt rém-képeket mint magára, mind másokra szórni kényszerítettik.

Merésznek látszhatik ugyan némellyeknek állításom, és valóban az is, ha bészart kebellet, elfogódott itélettel 's kelleltinél szorosabban korlátozott észszel fogjuk azt fel, de ki nem tudja? hogy ezek forrásai hibáinknak, tévedéseinknek, többnyire boldogtalanságunknak is — nyisd meg az érző szív' utjait, engedd szabadabban érzelgeni, ott is örömkökre talásh, hol egyéberánt csak fohászodni tudtál — merítsd itéleteidet a' roppant természet' tárából, engedd béhatni azt a' dolgok' mivoltá' szövevényes rejtekeibe, kedvezőbbnek találod bölcselkedésed' pályáját, kellemetesebbek lesznek szigoru elveid' következetei; komolyabb okoskodásaid vigasztalás fáklyáivá válnak. Az ész országának határait érzékiségünk kénye szerént szabogatja; most olly szűk korlátok közé szoritja, hogy az embert csupa érzéki lényé teszi, mellynek következésében hatása is, boldogsága is, csupa érzéki, és így mi különös? ha a' megelégedetlenség, nyilai szaggatják őket, minekutánna a' fentebbi, és sokkal édebb gyönyörüségeket nem ismerheti, tehát nem is izlelheti — most az egész országa terjed, az érzékiség pedig uralkodó pálczája alatt nem raboskodik ugyan, de még is parancsától függ és így az ész fellebb hat, a' fentebbi Édennek is szedi virágjait, az alanti érzékiség hasonlóképpen kínálgatja kellemeit, az ember izleli mindeniket, 's ez által boldogsága köret terjeszti, boldogabb tehát, mert már két forrásból folydogál az élet' öröme — most az ész ált tör az érzékiség' határjain, korlátjait szétszaggatja, 's ön magától alkotott világában szabadon uralkodik, minthogy pedig a' szabad hatás legtisz-

tább kutfefe a' gyönyörüségeknek, illy állásában legboldogabb az ember, mert ha az érzékiség akadályoztatni akarná is őt, ezen akadályon vett diadal, a' legédesebb gyönyörűség; és így boldogsága nem csorbul, hanem nevededik; ezen diadal pedig nem az érzéki, és érzelő gyönyöröknek kizáró elkorlátozásokban, hanem egy fentebbi arány szerinti mérsékletökben áll, melly szerént az ember olly boldogságra lép, mellyre néki mint érzékiségből, és lelki szellemből alkotott lénynek fogékonysága vagyon; fellebb pedig e' földön nem léphet.

Magunkban kell tehát keresnünk a' boldogságnak kutfejét, mert az Alkotó belénk oltotta annak ösztönét, belénk oltotta tehát az arra vezérlő utat is, a' külső dolgok, a' világnak pompája, az ezen kellemekekkel mutatkozó örömök, a' vidámságot szülő kecsék, a' bájoló ifjuság, a' mindenektől tömjénezett dicsőség csak ingerek, és nem boldogító örömök; mert ha készületlen kebelbe hatnak, ingerlenek ugyan, de részvételre nem kapnak, lassan lassan elhülnek, és elenyésznek; sovárog utánnok a' készületlen kebel, mindazonáltal ha megjelennek, hidegen elutasítja magától, mert nem érzi, hogy azok légyenek azon boldogító szerek, mellyek által mások valódi Édenben laknak — hiában kapkod a' szellemekhez, hiában rimáncodik az emberek kegyelme után, hiában kémleli az érzékiség' gyönyöreit — ezek árnyékok, azoknak adhatnak tehát csak nyugalmat, kiknek lelkében Éden már virít, ugyan is az Alkotó ha a' valóságos Édent kivüleg helyezettette volna, leggyakortább a' legédesebb örömeiket a' bitanglók elemésztenék a' józanok elől, a' korcsok élnék az élet' valódi kellemeit, a' jámborok pedig csak könnyeikkel üdvözlenék azokat, a' czudarok' tépnék az élet' fáját, a' jók csak ki se pihenhetnék magokat alatta — vagy talán ennek

egy kevés nyoma láttatik is földünkön? úgy vélem annak, ki a' szinlett, és fattyú örömeket a' valódiaktól meg nem tudja különböztetni.

A' valódi bölcs mindenhol Édent talál, mert akármerre költözködik, véle költözik Éden is ha felmagasztaltatik, ha lealáztatik, az égi folyamok őt nyomba követik, és élesztik lelkét, mert lelkében vagyon kutfejök, és csak akkor száradnak ki ha eltéved, ugyan is ekkor kebele bészáródik, 's bé nem fogadhatja azon boldogító cseppeket, mellyek helyét más bitang fuvatag foglalta el; azonban sejtí még is a' távolról illatozó égi harmatokat, mellyek a' száraz kebelt lassú hatással ugyan, de még-is foganatossan környékezik, és meglágyítják, ekkor feleszmél tévedő mámorjából a' bölcs 's veszedelmes álmából felébred, látja az elveszett Édennek ösvényét, uj erővel felnyitja kebelét, és a' kábító gyönyörök helyét Édeni folyamok foglalják el — így a' bölcs nem ment ugyan az emberi gyarlóságoktól; de azokba mélyebbre süllyedvén, a' bölcsesség' csillaga ragyogása által felszabadittatik.

Nem kell tehát úgy tekinteni a' földet mint egy sivatag pusztát, mintegy rémesztő kietlenséget, melly sorvasztó viszontagságaival öldökölje az emberi szívet, és csak a' boldogabb jövendővel táplálja; a' föld érzéketlen, és lomha test, melly se jót se rosszat, se boldogságot, se boldogtalanságot nem áraszt, hanem az ember az, melly a' földet mennyé vagy pokollá varázsolhatja — építs lelkedhen mennyet, az egész föld virágokkal illatozik; tedd kebledet pokollá, az egész föld kinzó eszköz léssen, soha ne utáljunk tehát egy boldogabb jövendőre kizárólag a' jelenvalót, mert valamint a' jövendőnek meglészen, úgy a' jelenvalónak meglehet tulajdon boldogsága; ha bár rövid is földi pályánk, de az Alkotónál nincs se rövidség, se hosszúság, tehát

boldogság nélkül egy perczenetet sem hagyhatott, az emberi lelkeknek szabadságában áll leszakasztani virágát minden órának, vagy azt eltiporni — igen is szabadságában! de a' szabadság egy vak tehetségnek szüleménye, melly ha józanon nem vezéreltetik, virág helyett maszlagot szaggat, 's mérgével előnti az egész jelenkort, és így nem a' hiány, hanem a' vigyázatlan élés miatt lett boldogtalan. Ész kell a' boldogsághoz, nem pedig csupa érzékiség — az érzéki gyönyörök édesek, de mulandók, azért sorvasztók is; az érzelgők vigasztalók, mélyen behatók de kényesek, azért a' keserőséggel határosok is, az értelmek fellengezők, gyarapíthatók, tartóssabbak, azért boldogítóbbak is, az erkölcsiek ki elégtők, elfogyhatatlanok, részeseek a' fentebbi lényekkel, azért főképpen boldogítóok — A' ki mind ezen gyönyöröket úgy tudja vegyíteni, hogy közöttök öszszehangzás, kölcsönös arány, és öszszefüggő, 's egymást nem alacsonyító egység szüntelen uralkodjék; az fellelte ez életnek legfőbb javát, azt e' földön boldognak nevezhetjük; bírja e valaki ezen boldogságot? azt kiki maga legjobban tudja, de hogy bírhatja e' földön is, semmi kétség nem lehet, minthogy a' szükséges tehetségekkel megvagyunk áldva az Alkotótól, csak lelkünket készítük hozzá.

Azonban önként megvallom, hogy nem mind-egyik tudja öszszeszerköztetni a' mondott gyönyöröket, de a' hiány (nem természetünkben, hanem természeti miveletlenségünkben gyökeredzik, melly okozza, hogy a' valódi szépet, jót, gyönyörűt, kellemetést, és tökéletest megnem különböztetjük, vagy ha megkülömböztetjük is, elnem fogadjuk, vagy ha elfogadjuk is, a' megkívántató arányban nem használjuk; pedig ebben minden hiány csorbulást, minden csorbulás szorongatást, minden szo-

rongatás gyötrelmet, minden gyötrelmen boldogtalanságot szül, és így készül a' sok fohászzkodás, könnyezés, és több ilyen néven nevezendő fájdalom, melynek ha egyszer bétörtek, és megmérgecsítették az élet' fáját, mikülönös? hogy keserü gyümölcsöket teremnek számunkra, és elkeseccittek él-tünköt, pedig vajmi nehéz az eláradott keserveknek gátot vetni! mert az elkeseccedett még ott is, hol a' jólétnek szikrája csillámlik, borzadoz, mert attól is magát megfosztottnak véli, 's nem is gondolja, hogy ott derülneaz ő csillaga, melly vigasztalást hozand búsongó keblére, azért félékeny szemmel nézgi, utánna nem indul, birására nem törekszik, hanem elmerülve andalog búlepte körében. Nem csekély munka tehát boldog létet alkotni, nehezebb huzamosan fentartani, végig bírni pedig csak olly bölcs tudhatná, ki lelki ébrenségét soha elnem vesztü.

Ámbár az érzéki gyönyörök olly édesek és elragadókk, hogy néha egész bódulásig elkábítják a' halandót, megelégedést ígérnek, 's így a' boldogságnak tele poharával kínálkoznak; mindazonáltal távol sem tesz boldoggá az embert, mert ha mindjárt legbölcsebb arányban árasztják is kellemöket, már maga a' mulandóság megmérgecsitti azokat, 's így a' halandó egy képzelt Édenből hirtelen a' legsivatagabb pusztába száll ki, hol csak romjait szemlélheti a' vélt Édeni kertnek; azonban bár építhesse ujra a' romladványt, tehesse bár a' mulat jelenné, varázsolhassa bár vissza az édességeket, még is egy nagy hiányt fog tapasztalni, mellyet az érzéki gyönyörök semmiképpen sem fognak bé tölteni, mert csak örökké érzékiek maradnak, és így táplálást, kielégítést, fentebbi gyönyöröket hajhászó halandónak nem adhatnak, pedig ez természetét soha megnem tagadhatja — ha néha megfelejtkezik is a' fentebbiről, de belölle

soha ki nem vetközhetik, ha csak tehát ennek is meg nem szerzi saját gyönyöreit, az igazi Édent felnem lelte, pedig ezeket megszerezni, és az érzékieket velek meggyezeitni, ugy, hogy egymást megne mérgecsitcsék, az az: hogy a' boldogító arányt megtalálja, ez munka! pedig olyan, mellyet csak a' valódi bölcs vihet véghez.

Talán az érzelő gyönyörök elégségesek lclünk' Édenének megszerzésére? minthogy ezek vigasztalók, és méllyen béhatók, *én az érzelő gyönyörök alatt értem a' vonzódásból, szeretetből, és a' barátságból származó örömekeket.*) Igaz, hogy ezek mind érzékiségünket, mind értelmiségünket, táplálják, pedig vajmi édes eledellel táplálják, de nagyon kényesek, mert töredékenyek, legkevesebb bizodalmatlanságtól is elmérgecsithetők, és csak akkor tellyesek, mikor egészek, és tökéletesek, és örökké tartók; megcsalatkozik tehát, ki Édenét ezekben akarja fellelni, mert midön felnyitja érzelő szívet, az említett gyönyörök tódulnak ugyan belé, örül tárgyának, mellyhez vonzódott, ellágyul szeretetének édes érzelmében, elragadtatással öleli azt, kit érzelő szíve barátjának választott, már is legboldogabbnak gondolja magát a' halandók közt; azonban alig folynak el egy két pillantások, már az öröm könnyek keserőség' könnyeivé válnak, mert vonzódása' tárgyában azon tökéleteségeket felnem leli, mellyeket hevennyében képzelt, szeretete bálványa vagy vizonti szeretettel nem tömjénez, vagy éppen szeretetre méltónak magát nem mutatja, abban, kit barátjának képzelt, ellenségre talál, ölelései vipera mardosással viszonztatnak — vércik ekkor az érzelő szív, és azt kívánja, bár soha illy érzelmekkel a' természet felne ruházta volna őt; azonban hiába panaszoalkodunk a' természet ellen, mert ez javunkat, gyönyörőségünket, és boldogságunkat akarta nagyobbítani ezen érzelmekkel is;

hanem mi voltunk vakok, szívünket ott is nyitva tartottuk, hol bécsukva lenniük kellett volna, szeretetünk tárgyának választásában talán andalogtunk inkább, mint éreztünk, barátságunk alapításában ábrándoztunk inkább, mint bölcselkedtünk; bölcsesség kívántatik tehát ide is, hogy se mélyebben, se elragadtatóbban, se tágosabban ne nyissuk meg érzelő szívünket, mint azon arány megkívánja, melly földi Édenünk alapítására szükséges, soha meg nem kell felejtkeznünk arról, hogy a' földön minden töredékeny, és hogy boldogságunkra nem csak földi, hanem földön fentebbi gyönyörök is kívántatók.

Látván a' boldogságra törekvő lélek, hogy az érzeki, és érzelő gyönyörök annyira határosok a' keservekkel — hogy magának zavarhatatlan boldogságot szerezzen, kiragadja magát az érzeki világból, és magát az értelmi világnak szenteli, kezét fog a' fentebbi lényekkel, 's ezeknek barátságában keresi azt, a' mit a' földiek tőle megtagadtak; buzgó szorgalommal száll bé a' tudományok szent rejtekébe, buvárkodik az igazságok kimerithetetlen tengerében, a' talált gyöngyöket feloldozza, hogy a' bölcsesség szikráját tulajdonává tegye, buzgóságának jutalma egy fentebbi fény, melly a' további hatásra is ösvényt nyit, a' nehézségek' homályát oszlatja, és a' legkellemetesebb érzelemmel tölti bé, melly *értelmi érzelemnek* neveztetik; olly édes ezen érzelem, hogy tökéletes megelégedését érzi a' lélek benne, miatta megfejtkezik egyébb gyönyörökről, sőt még földi létéről is, talán itt a' part, hol a' halandó boldogsága sajkáját kikötheti? koránt sem, mert fellengező világából lehúzza őt érzeki teste, és megtanítja, hogy míg e' földön járda, ha mindjárt szövetséget tett is a' fentebbi-ekkel, földi lakos légyen, és emberiségéből ki nem

vetközhető; így alapított boldogsága csak egy oldalú, tehát nem egész, nem tökéletes, vagy tehát egy oldalú boldogsága mellett boldogtalan marad, 's így a' keresett Édent felnem találta, vagy még arról is kell aggódnia, mi teheti az egész embert boldoggá? így tehát fentebbi világát össze kell kapcsolnia a' jelenvalóval, az összekapcsolttakból szemezze-ki a' gyöngyöket, s' majd ezek vezérlik valahára az ohajtott Edenbe — Ugyan is csak azon bölcselkedés szül valóságos bölcsességet, melly az embert úgy tekintí mint embert, az az egy olly lényt, melly állatiságból, és lelki szellemből vagy on alkotva; ha elválasztja ezen alkotó részeket egymástól, eltéved, az ábrándozás országában botorkál, és olly elveket alapít, mellyek az emberre mint emberre nem alkalmaztathatók, az illy elvekből folyó következetek is nem embert, hanem valami különös, 's tőlünk esméretlen lényt illetnek, mi különös tehát, ha az ilyen bölcselkedő minden értelmi érzelmei mellett is boldogtalan? sőt boldogtalanokká teszi azokat is kikbe lázított elveit bé-csepegteti, pedig a' métely vajmi könnyen terjed! és még olly kebelben is fészket ver, hol az előtt épség uralkodott — fellegezők ugyan és boldogítottók az értelmi érzelmek; de csak úgy, ha földi létünkkel arányban állanak, és a' boldogságra megkivántató egyéb gyönyöröket ki nem zárják, mert a' boldogság csak akkor boldogság, ha egész.

Ha a' bölcs feltalálta már a' kulcsot, mellyel az érzéki, érzelő, és értelmi érzelmeknek utat nyitott kebelébe, és pedig olly utat, melly se tágasabb, se keskenyebb ne legyen, mint a' boldogság' aránya megkívánja, már kezdi a' jólétnek örömeit érezni; már sejti, hogy közel van azon ponthoz, mellyen földi életét boldognak nevezheti; illy helyhezetben kitarja karjait heves öleléssel szívé.

hez szorítja a' rokony emberiséget, és tőle kitelhetőképén árasztja jó téteményeit, áldja az eget urát, és fiui ömledezéssel imádja a' Mindenhatót; szóval mint önmagához, mint ember társaihoz, mint Teremtőjéhez tartozó kötelességit meleg szível tellyesitti; melly felséges érzelem hatja keresztül ilyenkor a' bölcsnek kebelét! érzi az erkölcsnek ajándékát, melly a' keblében rejtezkedő gyönyöröket úgy felemeli, úgy megédesíti, hogy magát Éden lakójának méltan érzi — édes valóban az erkölcsi érzelem! mellyet semmi sem keseríthet meg, tartóssága örökös úgy annyira, hogy általa e' földön boldogítottakat sérelem nélkül által teszi a' siron-tuli hazába. Ha illy édes, illy tartós az erkölcsi érzelem, talán ez kirekesztőleg boldoggá teszi a' halandót? nem kevesen vannak illy értelemben; azonban azt kellene felvenniök, hogy midőn földi boldogságról vagyon a' szó, az embert mint földnek lakóját kell szemlélnünk; tehát nem lehet kizárni egyéb gyönyöröket is a' nélkül, hogy vagy az Alkotóhoz háládatlanok, vagy magunkhoz kegyetlenek legyünk; ugyan is az Alkotó semmi tehetséget nem öntött belénk czél nélkül, ki akár mellyiket el öli, az Alkotónak czéljait tapodja, ki pedig mélyen imádja ugyan az Alkotónak czéljait; de magától még is megtiltja az ártatlan gyönyöröket; az kegyetlen maga eránt, semmi kegyetlenség pedig nem szülhet boldogságot; az érzelmi gyönyöröknek tehát arányos vegyületében áll földi boldogságunk, akármellyik' hiányával, vagy aránytalanságával csorbul az egész, pedig az sajnós, hogy az aránytalanságban olly gyönyörök lépnek ellensúlyba, mellyek a' többit megszokták mérgesíteni, és ekkor bár melly nagy vágyódással kerestetik is Éden, fel nem találhatik.

Ha szabad a' siron-tuli életbe bétekinteni, és

annak boldogságát sejtegetni, valóban olly elvekből és adatokból kell azt fontolgatni, mellyek mind a' két természetünkben alapittatnak, egyébberánt sejtésünk a' valótúl nem csak meszsze távozik; hanem véle ellenkezik is; — a'nyi bizonyos, hogy a' boldogságnak legélesebb szomja bírja lelkünket; az is bizonyos, hogy csak olly boldogságra tarthatunk számot, mellyre fogékonyságunk vagyon; arról sem kételkedünk, hogy a' jövődő élet ott kezdi pályáját, hol a' mostani elvégezte, azt is mint valót feltehetjük, hogy érzékiségünk a' testnek feloldoztatása után nem semmisítettik meg, hanem megfinomodik, így tehát értelmiségünk gyarapodik és tökéletesebbül; ha ez így van; a' sirontuli boldogságnak némü némü cseppjeit már e' földön izelhetjük: mert én boldogságos érzelmek nélkül nem ismerek; minthogy boldognak lenni, és azt nem érezni, ellenmondás, melly még sirontúl sem állhat meg; az érzelmek pedig természetünknek sajátjai, sőt kutfejei is boldogságunknak; de valamint érzékiségünk, és értelmiségünk, úgy érzelmünk is megfinomodnak, 's így boldogságunk is fogékonyságunkhoz képest tökéletesedik; a' felhordott arányon épül földi boldogságunk, úgy a' sirontuli is azon fog épülni, de a' mennyiséget, és minémüséget elnem határozhatjuk; de úgy gondolom, nem is szükséges— a' jelenkori boldogságnak megszerzése elég foglalatosságot ad, sőt kimerit benünket, ha ezt elértük, a' sirontulit is izeljük; mellyre egy boldog átköltözés megérlel benünket. Nem félhetünk ha a' mondott arányban alapított gyönyörökből felépitjük földi Édenünket, hogy az által a' sirontulit elveszejtsük; mert az Alkotó teremtményeit boldogságra alkotta, a' valódi boldogság tehát lenem ronthatja a' fentebbi boldogságot; sőt akkor felelünk meg a' legfőbb

Jóság' céljainak, ha ugy intézzük éltünk folyamatját, hogy mint itt, mint siron túl megelégedettek, és boldogok lehessünk. —

Körmendy Kamill.

6.

Köz-öröm Miskolcz Várossa' részéről.

Személyünket 's birtokunkat a' kormány tartozik minden kétségeken kívül védenie 's bátorságosíttania. Ellenségeink nekünk részszerént *embertársaink*: részszerént a' minket környékező *természet*, 's velünk játszadozó *történet*. — *Embertársaink'* kicsapongásaiktól 's zabolátlan-ságaiktól *hazánk' határai* között védelmez minket a' *Törvényhatóság* és *Igazság-szolgáltatás*: *határain kívül* pedig békeségesen a' *Szövetség*, erőszakosan a' *Háború*. — Személyünknek 's birtokunknak ezen elsőbb nemű bátorságosítása nagyobb vagy kisebb mértékben minden kormány' munkállódásának fő és első aránya.

De mit használ személyünk', mit vagyunk' ezen bátorságosítása — kicsapongó embertársaink' kéjeikre nézve? — ha vagy *természet'* mostohasága, vagy valamely *vak eset'* dühe akadály nélkül játszodozhat életünkkel? játszodozhat javainkkal? Szemügyére veszi ez okból minden Kormány, ha bár lassanként, a' *természet'*, az *eset'* veszedelmeztetéseit is, — és elkövet mindenenket, hogy ezekből polgár-

jait felmenthesse, szabadíthassa, bátorságosítbassa. — E tekintetből gondoskodik *egészséges állapotban maradásunkról, betegségeinkből felgyógyíttathatásunkról, tűz, víz, hó, jég, ragadozó 's veszett állatok, jégeső, menykő, szélvész, sziklaszakadás, könyelműség, gondatlanság, ujságkívánás, álnokság, dühösség, 's a' t. veszedelmeiből mentésünkről*, mellyek között a' *víz, az áradás, dühösködései* majd legközönségesebbek, legpusztítóbbak. Ritka esztendők ugyan is, hogy részszerént a' rendes folyók, részszerént a' hegyek körül kivált hófelolvadáskor 's csupán néhány órányi zápor alkalmával felette duzzadó árkok egész völgyeket, egész vidékeket el ne borítanának, pusztítanának, 's végveszéllyel ne fenyegetnének; — sőt az áradás apadásával is ne veszedelmeztetnék hamar, úgy vagyónukat, mint egészségünket.

Például csupán a' *Miskolcz városán* üdő közben keresztül zuhogó 's kártékony duzzadású *Pecze* árkát említem. Rendes forrása ugyan ennek nincsen; hanem a' nyugot-éjszakra fekvő egymásra hátalt számos szőlőhalmi bérczek völgyei közül tavasszal rendszeren, nyaratszaka pedig minden zápor után közönségesen olly sebességű, olly hirtelen áradással fenyegeti a' neveztem Város lakosait, hogy annak partjain méltán kiki kétségeskedhetik személyje 's vagyonja' bátorságáról. — Előbb ugyan, — míg két mederben (vizárokban) külön-külön hullámlik tömegje: (maszszája) kártékonytsága kevésbe 's ritkábban félhető; de mint a' két árok közel a' *T. Minoriták Klastromokhoz* egyesültt a' *Játékszin útsza* végénél, medre' duzzadásával hullámain is veszedelmesebbíti; ki-

vált, hol az *újváros útszáról a' piacz útsza vége*; innen pedig a' *búzapiacz* 's csak hamar a' *vágóhíd* felé kanyarodik. Ezen hármás, még pedig egymásra sűrűn következő kanyarodásoknál ellenpartokba ütődvén villám sebességgel a' hullámok; feltorlódnak észrevehetőleg 's örvényesednek a' tololó habok. Melly hullámtorlódás, és örvényesedés különösen veszedelmes azért, mivel éppen ezen kanyarodásoknál vagynak a' természet, vagy inkább vízmosás képezte általjárhatások. Ha már az árok duzzadozik, melly egy két első rendű perczenet (minuta) alatt egész medrét betöltheti; szörnyű nagy erővel söpör, ragad bármelly dolgokat magával. Vagynak példák, hogy a' szekér agyáig hatott hullámok feldöntötték emberestől lovastól a' szekereket; — vagynak példák, hogy a' túlpartra törekedő állatok, sőt szekerek is, minden horgoknak segedelemre sietésekkel, — távolabb a' városon kívül vetettek ki a' partokra; — vagynak példák, hogy személyek, hogy emberek is veszedelmeztettek ezen helyeken életüket; — vagynak példák, hogy a' búzapiaczi kanyarodástól a' piaczútszai kanyarodásig száraz árokban indulván szekerek, a' hirtelen zuhanó áradástól feltartóztatnak, veszedelmeztettek, sőt szerencsétlen tetettek. — De az áradási borzasztó pillanatok, mellyek ama veszélyeken kívül a' közellévő házakban több ízben több károkat okoztak, — az áradási borzasztó pillanatokat is leszámítva; mindenkor veszedelmes volt 's maradt a' csupán ezen kanyarodásoknál képeződött általjárás: mert gödrök, iszaplatok, mosások terhesíték szünet nélkül ezen különben igen járt 's törtt útat. Hány kocsi? hány szekér törtt,

akadott 's fordúlt fel ezen veszedelmes helyeken? hány úr, hány paraszt veszedelmezteté, sőt veszté is valóban előbbeni épségét ezen csalékony ösvényeken? hány fuvar kénytelenített egész órákat, sőt éjjeket ezen átkozott partokon veszteglenie?

Több üdóktól ólta forgott ugyan szóban ezen ároknak rendbe szedetése, veszedelmetlenítése, legalább állandó híd által díszesíttetése 's bátorságosíttatása. Minden szó azonban csak szó maradt, — míg végre *Szathmári Király Jó'sef*, mostan is szeretve tisztelt első Alispánja Borsod Vármegyének, kormányra jutván; hathatós lépéseket tenne azon országos hasznú plán' valósítására. Személyesen megtekinté a' nevezett *Úr*, oldala mellé vett, e' dologhoz értő *társával* a' veszedelmes partokat; 's éppen olly hamar: mint előmenetelesen meg is állapíttatott nemes gondoskodásu felügyellése alatt azon munkának elkezdetése 's végrehajtása, melly szerént a' legveszedelmesebb kanyarodásoknak kirekesztésökre, az újavárosi hajlástól kezdve a' búzapiaczi kanyarodásig, új árok vágattassék, itten állandó és pedig kocsival is járható híd építtessék; ez által mind a' város' lakossai, mind az ezen nagy országúton sűrűn menő 's jövő utazók bátorságosíttassanak; épségeikben, javaikban nyomosan védelmeztessenek.

Holecz András vármegyei Földmérő dolgozá ki minden munkállódásaiban köztiszteletet nyert ügyességével, 's széles tudományú belátásával az aránylott nagy munka hogyan 's miként valósíttatását.

Most lármás harang gyűjteté Tanácsházba Miskólcz' népes közönségét. Örömmel, kész-

séggel fogadá kiki a' tisztelt *Alispány Ur* remek tanácsát; örömmel, készséggel hagyá helyben a' földmérői tudomány' előbb neveztem dolgozmányjait. — A' tárgyalt dolog' mennél hamarébbi valósíttatására nyomban segedelem-pénz ígértetett, állapított, mellynek beszédését a' közbizodalom által megtiszteltt üdősbb *Teper János Úr*, a' városi Tanács' lelkes szorgalmú tagja, olly ügyességgel, olly tüsszel sürgette, hogy kevés hetek alatt az új plán' útjában eső házak és házhelyek kész pénzel kifizettethetnének; az árokásási munkák épen olly korán, mint nyomos előmenetellel elkezdehethetnének, végrehajtathatnának; sőt a' búzapiacz' szélén rég óhajtott híd' lábai felépíttethetnének; ez által az általjárások és kelések bátorságosíttathatnának.

Korunkban tehát Miskólcz' várossát gyakran fenyegető *Pecze* árkanak kanyarodásai az újváros és piacz útszáin elmellőztettek; a' mindenkor retteghetett feldülhetések és söpörte-tések megszűntek; az ő meder betöltetésével 's hordatásával a' piacz' útszái alvégesi házak új dísz nyertek és reménylenek; de országszerte figyelmet 's hálát érdemel kivált a' derék híd' felépíttetése, mellyen már ezután éle-téről, jószágáról, vagyonjáról bátorságosítva folytathatja kiki útazását.

Köszönet azért, ezer köszönet mind azon *derék Hazafiaknak*, kik tudományjaikkal, kik szorgalmaikkal meghatározzák 's előmenetelesíték a' derék munkát; köszönet, ezer köszönet mind azon *emberszerető társainknak*, kik készséges segedelmekkel valósíták 's előmozdíták a' rég rebesgetett szándékot; köszönet, ezer köszönet kiváltképen *Szathmári Király*

Jósef első Alispány Úrnak, ki vele született nagy lelke' ösztönében, édes Atyjának, a' királyi Tanácsnoknak jeles nyomdokát követve, nem csupán Megyéje' mindenben szépen keletkező anyavárosának; hanem édes Hazánk' minden fiainak, kik ne talán valaha ezen országútban eső és szekerekkel mindég tömött úton remegve, borzadozva haladtak — ki, mondám, Megyéje anyavárosának, 's Hazánk' minden fiainak életök 's vagyonokbeli bátorságosítatásokról illy jótévőleg, illy czélarányoslag gondoskodott, szorgoskodott, munkállódott!! Áldja valóban kiki, 's követésre méltó példának tekintheti az elő adott plánnak gyors valósodását, közjavunk' bármely hirtelen 's nyomos gyarapodhatóságában; ha egyesült erő, ész, akarat ébreszti 's vezérli tökéletl szándékunkat.

Közli Némethy Pál.

7.

A' Remény.

Jelen állapotunk tökéletlenségének 's erényünk hijjános voltának érzése 's annak megdölgölása, hogy földi boldogságunk, hasonló azon édes álomhoz, melly mihelyt felébredünk, azonnal elenyészik, méjj és belső fájdalommal, kedvetlenséggel és az életnek olly megútálásával tóltene bé bennünket, mellyen mi nehezen vehetnénk erőt, ha az örök bölcsesség, egy érzést nem plántált volna kebe-

lünkbe, mellynek vará's ereje, ezen akaratunk ellen feltünő 's minket földi állapotunk tökéletlensége' első látására elfoglaló fájdalmát nem enyhitené. Ez az a' boldogító érzés, melly minket sorsunkkal megbékéltet és a' melly kedvessé teszi előttünk az életet, Valamint a' roppant Természetbe, a' Mindenség nagy Alkotója megengedi a' mérges plánta mellett, az annak kártékony erejét semmivé tevő fű' növényét; úgy az erkölcsi világban is, a' mi jelen állapotunk' hijjánosságainak észrevételökből származott kedvetlen bényomásokot, az által akarja erejeből kivetkeztetni, hogy egy bennünk bátorságot szülő érzésre tett alkalmatosokká, melly azt eszközli, hogy földi állapotunkat, ha megelegetéssel nem egészszen teljesnek is, legalább szenyvedhetőnek találjuk. Természetünk alkotásánál fogva a' legbizonytalanabb környülmények között sem tartóztatjuk meg magunkat, hogy a' jövendőkre nézve jót ne várjunk 's kívánságunk' bétellyesedése felől, ha csak egygy pillantatnyira is meggyőződünk, ha kinézésünk azzal ellenkezni látatik is. Ki nem látja, hogy a' *Remény* az, a' mellyről én itt most szólok. O! míg mi reménylünk, míg körülünk mindennek jobb formát nyerhetősége felől meggyőződve lehetünk; addig az élet' minden állapotihoz fogjuk tudni magunkat alkalmaztatni, 's nem esünk kétségbe, akármelly bizonytalanok légyenek a' mi jövendőkre való kinézéseink. — Melly fontos, érdekes 's boldogító légyen ezen kebelünkbe gyökeredzett érzés' bírása, nyilván megtetszik abból;

lör: Hogy az, már csak magában is szivünetket kellemes állapotba helyheti.

Mi teszi ugyan is ifjúságunk' napjait életünk' legszebb 's legkellemesebb napjaivá? Nem a' kedves érzések minden nemeinek nagyobb érezhetősége? nem azon számtalan jókban való részesülés, mellyekbe éltünk' ezen szerencsés szakaszába részt veszünk? Oh sokaknak nem kedvez a' sors, gyakran olly kedvetlen helyhezethe élnek, hogy életök' éppen ezen szakaszába legkevésbb okok van arra, hogy megelégedettek legyenek. De minthogy virító ifjúságunkban többnyire megszűnés nélkül való várakozásba vagyunk; minthogy ezer édes álmok kecsegtetnek bennünket 's minthogy képzelődő tehetségünk számtalan ígésző kinézést nyit előttünk a' jövődőkre: ezért érezzük magunkat ezen idő korban olly boldogoknak; a' vidámságtól ezért nem foszthat meg bennünket semmi fogyatkozás, semmi viszonytagság, semmi szerencsétlenség. És még akkor is, midőn öregbedő időkorunk komolyabbakká 's magunkat meg gondolóbbakká tett bennünket, azon órákban 's szempillantásokban, nem érezzük e magunkat a' legboldogabbaknak, a' mellyekbe édes remény táplál bennünket 's valamelly reánk várakozó szerencse' képzetével ábrándozunk? Valójában természetünk Alkotója, jóltévőbb hajlandóságot a' reménynél, nem plántálhatott kebelünkbe. Ennek köszönhetjük legboldogabb óráinkat, míg mi ennek jóltévő befolyását érezzük, vidámság 's édes bizakodás nélkül nem szűkölködünk.

2^{or} A' Remény, munkásságunk' felébredésére 's elevenítésére sokkal többet tesz, mint más akármí.

Akarmihez fogunk e' földön, magunkat megkell eröltetnünk; nagy akadályokat kell

meggyőznünk, számtalan veszedelmekre kell magunkat ki tennünk 's sok áldozatokat kell tennünk, ha fáradozásunk célját szerencsésen el akarjuk érni. De mi buzdította jobban lelkünket a' munkásságra, mi hozza inkább mozgásba minden erőnket, mint az a' gondolat hogy nem hijjában erőlködünk? Mi tanít bennünket alhatatosabban viaskodni, minden akadályokat és nehézségeket megrettenthetetlen bátorsággal meggyőzni, mint annak képzelése, hogy szerencsés következés fogja igyekezetünket megkoronázni? Mi vettet meg velünk minden veszedelmet, mi emeli iparunkat gyakran a' vakmerőségig, hanemha a' tiszteletre, haszonra 's állandó meglegedésre való kinézés? és végre, mi tesz' bennünket hajlandóbbakká, az élet kedves gyönyörűségeiről való lemondásra, 's mi tétet velünk nagyobb áldozatokat, mint azon hasznokra való kinézés, mellyeket csekélyebb áldozatok által elnyerni reménylünk? A' Földmivelő kiteszi magát az idő minden viszontagságainak 's orczájának veréjtékével műveli földjét; de vedd el tőle a' gazdag aratás' reményét, azonnal sikeretlen leszsz reá nézve minden serkentés, 's munkásságra való nógatás. — A' kereskedő fel ül a' bizonytalan tenger' hátára 's bényargalja a' világ' végső határait, és valamint az égető ég' hajlat alatt, úgy az örökös jéggel és hóval fedett tartományokba is truttzol a' legnagyobb veszedelmekkel: de vedd el tőle a' nyereség' reményét, nehezen fogja magát arra határozni, hogy honni hajlékát, idegennel felcserélje. — A' jó szülék, semmi költséget, semmi fáradságot sem kémélnek, hogy gyermekeiket jó és hasznos emberekké nevelhessék: de vedd el tőlök

annak reményét, hogy jövendőben gyermekeikben örömet fognak érni; azonnal megfog bennek hidegedni, a' legnehezebb 's fontosabb foglalatosságra magokat szánt buzgóság. A' ki most izzó iparral törekedik 's fáradhatatlan szorgalommal munkálkodik hivatalos foglalatossága körébe; melly hamar ellankad munkássága, melly elalélnak érzi magát! ha a' *Remény* nem lelkesíti, ha az, barátságos kezét néki nem nyújtja 's újj erőt és kedvet nem csepegtet belé, midőn foglalatossága' terhe lenyomja 's igyekezete' szerencsés kimenetele felől kétségbe eső félbe van. Gyakran jönnek elő olly környülmények, mellyek erőinket meggyengítik 's minden munkára kedvetlenekké 's unatkozattakká tesznek bennünket; sok kívánt véget nem ért előleges rajzolatink sok jól kinem ütött igyekezeteink kedvetlenséggel töltenek bé bennünket 's lehetetlenné tészik, hogy hivatalbeli kötelességeinket egész buzgalommal 's szorgalommal vigyük. De a' *Remény* újra felserkenti kedvünket 's távolról kecsegtet igyekezetünk' szerencsés következésével és azzal a' gondolattal vigasztal, hogy a' mi ma elnem sült, holnap tökéletességre fog menni 's annál fogva véghetetlen sokat tesz arra, hogy munkásságunkat felébreszsze 's feleleveníttse.

3^{or}: A' *Remény* életünket kellemetessé teszi.

Hogy boldogok 's sorsunkkal megelégedettek legyünk, arra nem elég a' csupa részvétel és a' vidám 's kedves életre megkívántató dolgoknak bírások; hanem ezen felyül szerencsénk' állandóságára is számot kell tartanunk 's arra, hogy megelégedésünket semmi szerencsétlen történet sem fogja megzavarni. Gyö-

törjön bár bennünket az a' gondolat, hogy a' hólnapi nap, a' következő óra, véget vethet boldogságunknak; legyünk bár megszűnés nélkül való félelmes várakozásba az eránt, hogy az majdan elragadtatik tőlünk, mellynek bírásába most olly vidámoknak 's boldogoknak érezzük lenni magunkat; ó akkor mindenben csak félig meddig veszünk részt; akkor a' legnagyobb bővségben is szegényeknek 's boldogtalánoknak érezzük magunkat; akkor az élet' örömeit ezer meg ezer nyughatatlan gondok keserítik meg; akkor a' Teremtőtől ez élet' pályáján úti társainkká rendelt kedveseink' látásokra így gondolkodunk: „*Most, talán most látod őket utoljára, most, talán most öleled őket karjaiddal utoljára*“ — és ez a' gondolat olly szomorú érzéssel tölt bé bennünket, melly életünket megszűnés nélkül keseríti. Úgy vagyon, annak reménylése nélkül, annak örömmel eltöltő hívése nélkül, hogy szerencsénk legalább bizonyos ideig még tartani fog, és hogy sok kedves változások állanak még előttünk, — a' mi életünk mind annak híjjával vólna, a' mi azt becsessé teheti. Csak ezek a' lelkünket szüntelen bétöltő édes sajdítások, csak ezek a' bölcsőnktől fogva sírunkig bennünket körül lebegő boldog jövődőkkel ábrándoztató nyájas képzeletek, adják lelkünknek azt a' vidámságot és nyugalmat, melly földi boldogságunk' olly nevezetes részét teszi.

De tegyük-fel, hogy ezek a' képzetek nem mindenkor nyernek bétellyesedést; hogy ezek a' boldogabb jövődőkre való kinézések, nem egyebek édes álmodozásoknál 's szüntelen ébren lévő képzelő tehetségünk' játékinál: óh ezek olly sokat tesznek lelkünk' megvidámí-

tására 's megújítására, hogy azok nélkül nem lehetünk, ha életünk' pályáját örömmel 's megelégedéssel akarjuk megfutni. — A' *Remény* az, melly az ifjú' pályáját virágokkal béhinti, 's mindent vidám és nyájas fénybe láttat vele maga körül; a' *Remény* az, melly a' férjfiúnak, az élet' terhét viselni segíti, 's homlokát nyájasan hívesítti, midőn őt a' nap' tikkasztó hévsége elbádogyasztja; a' *Remény* az, melly a' reszkető fővel setét sírja felé téppegő Öreg' életének még hátralévő kis részét is megédesítti, 's őt az örökkévalóság' kapujáig nyájasan követi. E' vezet bennünket vidám szívvel célunk felé; ettől erősítettven, hordjuk béketűréssel ez élet' csekély 's elkerülhetetlen gonoszszait; és ennek boldogító befolyása alatt tanuljuk meg a' nagyobb szerencsétlenségeket 's tartósbb fájdalokat állhatatos szívvel 's bátorsággal elviselni.

4er. A' Remény, a' földi fájdalok alatt legjobb vigasztalónk 's legerősbb gyámolunk.

Mi lenne ugyan is belőlünk azokban a' napokban és órákban, mellyekben a' szomorúságtól 's epeztő gondtól legörbítettven, vigasztalás nélkül emeljük szemeinket az ég felé, ha a' *Remény* mellettünk nem állana 's nyájas hangal nekünk ezt nem kiáltaná: „*Ne félj kegyes szenvedő, még jobbra fordulhat dolgod!*“ A' szükséggel és az élet' fenntartására megkívántató gondal együtt járó gyötrő érzéssel való viaskodás közben, mi oltalmazna meg bennünket a' békételességtől 's kétségbe eséstől, ha a' *Remény* nem táplálna bennünket, 's erőt nem adna sorsunknak megnyugvással való elhordozására? A' minket e' földön ért keserves veszteségeink mellett — midőn érdeme-

ink meg nem ösmértetnek, — midőn szerencsénkbe, becsületünkbe 's boldogságunkba el-lenségesképpen megtámadtatunk — illy szomorú környülmények között, mi vigasztalna, mi nyugtatna bennünket, ha a' *Remény* barátságos kezet nem nyújtana 's jobb jövendők' reménylésével bé nem töltene? és mi módon lehetne elviselni az elválás' fájdalmait, — mi módon lehetne kedves barátink' 's szerelmeseink' sírjok mellett magunkat rendbe szedni, ha a' *Remény* enyhítő balsamot nem öntene megsebhedt szívünkbe? ha kinézést egy jobb életre nem nyitna, a' hol ismét özsze találko-zunk 's feltalálni 's kedvelni fogjuk ismét mind azt, a' mi itt előttünk becses volt? Ó siralom' völgye lenne ez a' föld, 's rettenetes lenne az ezen lakó szerencsétleneknek sorsok, ha képzeletünkkel a' szomorú jelenből magunkat kiragadni 's egy jobb jövendőre nézve gondolatunkkal menedék helyet találni nem tudnánk. Légy a. o. áldott, te legjelesebb 's becsesebb ajándéka az égnek! te nyájas 's barátságos vigasztaló a' szerencsétlenségben! Légy áldott jóltévő *Remény!* Ha a' szerencsétlent minden elhagyja is, ha segedelme sohonna sem jó is, ha a' világba vigasztalást, a' barátságban enyhítő szert nem talál is; te mellette vagy, 's fájdalmainak édes elfelejtésöket varáslod az ő szorongattatások közt lévő szívébe! Te enyhíted azt a' gyötrelmet, melly a' vigasztalhatatlan beteget, magános beteg ágyán emészti; a' szűkölködőbe, ki utolsó harapás kenyérét siránkozó gyermekeivel megosztja, te csepegtetsz újj bátorságot 's újj bizodalmat; te száraztad meg azon könnyeket, mellyeket a' bánat, az elhagyatott özvegynek 's ügyefo-

gyott árvának szemeiből kifacsar; te könnyítod-meg a' rab-szolga' vaslánczait 's a' fogoly tömlöczének rémítő éjjét te világosítod-meg; te nyújtasz kezet a' kétségbe esőnek 's te vezeted a' haldoklót ama' jobb világ' gyönyörűséges mezejére. Ugy vagyon, a' *Remény*' jóltévő befolyása, nem csak e' jelen élet' környülményeire terjed-ki, hanem kihat az, a' halandóság' határain túl is, és midőn földi életünket is ennyire vidámíttja 's édesíti, az Örökkévalóság' kapuit is megnyitja előttünk. Mert

5ör: A' Remény, legbizonyosabb záloga Örökkévalóságra lett rendeltetésünknek is.

Tagadhatatlan, hogy e' jelen állapotnál, egy felségesebb 's tökéletesebb állapot' sajdítása, egy jobb élet' előre való érzése; létünknek a' síron túl terjedő forró 's belső kívánása, mindnyájunkkal velünk született és valónk' egész alkotásával össze van szöve, fonva. Mindnyájan reményljük az Örökkévalóságot 's egy jobb világba lejendő folytatását életünknek. És egy illy köz 's elnyomhatatlan érzés, — melly mind a' jóba, mind a' rosszba újj 's győzedelmes erővel támadt fel, — mellyet semmi színes okokkal vissza verni 's elokoskodni nem lehet — egy illy érzés mondom, lehet e' hasztalan? lehet e' cél és vég nélkül kebelünkbe csepegtetett? A' kitől az eredetét veszi, valamint a' semmi felségesebbet nem reménylő 's sajdító oktalan állatoktól, úgy mi tőlünk is nem tagadhatta volna é azt meg, ha a' nem volna az ő akarattya, hogy az azt tárgyazó várakozás bétellyesedjen? ha megnem határozta volna, hogy hit által lássunk 's remény által vezéreltessünk az abba való részvételre? Feltehetjük azt a' felől — a' ki csu-

pa jóság és szeretet, a' ki minket atyai szeretetéről olly sokféleképpen meggyőzött; — hogy ő minket megcsalni, 's belénk olly reményeket, kívánságokat 's várakozásokat akart plántálni 's bennünk támasztani, mellyeknek bétellyesítésekről ne gondolkozott volna? Távol légyen! több vagy te csupa csalódásnál, több képzelődő tehetségünk' édes álmánál, te halhatatlanság' felséges 's isteni érzése! Éppen azért, hogy egy jobb életet reménylünk, győződhetünk meg a' felől, hogy egy jobb élet várakozik reánk. A' mit lelkünk, csendes 's magános elmélkedéseinek óráiba, a' szent borzadás' valami nemével sajdít; azok a' nagy várakozások, mellyek benne felébrednek, midőn a' buzgóság' szárnyain ezen látható világ' keskeny határain túl emelkedik; oh azok tellyesedést fognak nyerni, azok kielégíttelen nem fognak maradni. — Sokkal igazabb az Örökkévaló, mintsem hogy gyermekei boldogságokkal játsszon 's legnemesebb teremteseit a' semmivé létel prédáivá lenni engedje. — Óh a' *Remény* megnem csal. Míg mi annak boldogító befolyása alatt állunk, maga a' halál sem lehet reánk nézve remítettő. — A' *Remény* az, melly e' jelen életbe, virágokkal hinti bé ösvényünket. A' *Remény* az, melly hanyatlanunk nem enged, midőn a' földi fájdalmak' érzése a' földre nyom. A' *Remény* az, melly a' szerencsétlenség által szemünk-ből kifacsart könnyeket gyenge kezeivel letörli. A' *Remény* az, melly egy jobb világra való kinézést is nyit meg előttünk, és még utolsó szempillantásainkban is vigasztalással tölt bé bennünket.

Baloghy J.

Édes a' hazai föld.

Hijjában keresed vándor az útakat
 Észak 's Délre hogy ott leld fel azon becses
 Földet; mellybe' hazád' Édene' téreit
 Szemléld, — hasztalan útaazol.
Hijjában mulat a' Pári'si bálban a'
 Vídám Frantz-sokaság' közt az igaz Magyar,
 Bús elméje magát képzeli Hunnia'
 Keblében Buda' tájain.
Egy Hősnek soha sints kedve akárhol is
 Ott, hol távol esék régi barátitól.
A' német mu'sikus tzifra fogásával
 Ízetlen furulyás neki.
Názónak koszorút rendel az érdemet
 Esmérő 's betsülő Géta-nem, így akar
 Kedvet szerzeni hogy Róma' vidékeit
 Felsem véve felejtse el.
Óh ő a' haza szent kőfalain belől
 Kíván lenni hogy ott víg örömök között
A' szebb nap' melegét lássa ragyogni 's a'
 Ró'sás szürkületet vele.
Áldott Hunnia! hát nem vagy e arra te
 Méltó, hogy Magyarod szent ligetid' kies
 Keblében egyedül tsak néked éljen és
 Benned lelje reményit itt?
Hol munkája után van bora, és ha szánt
 Jó búzája terem a' művelőnek, az
 Erdők' és lugosok' lanyha zephirjei
 Boldogságban enyelgenek.
Tiszteld 's híven öleld óh Magyarom! honod';
 Mert rosszsz a' ki magát máshová vonja - el,
 Szívét más idegen járma alá viszi,
 'S vándor, haza határiban. —

Fekete Károly.

Tyúkok' öröme.

Egy rókát meglőtt vala
 A' vadász szerencsére,
 'S mihellyen az meghala
 A' kakas örömére;
 Ez hívá a' tyúkokat
 Ugrándoza körülök,
 Integeté azokat
 Mondván: én is örülök,
 Mert a' róka megdöglött
 A' mi nagy ellenségünk.
 Nó aszszonyok ma meglőtt
 Egy tökéletességünk.
 Félre a' bánatokkal!
 Már nincsen félelmetek.
 Sok pislény magzatokkal
 Szabad szedegetnetek.
 Már engemet megvetni
 Volna elég okotok
 A' midőn őrizgetni
 Nem lesz' szükség nálatok.
 Boldog még a' vadász-is
 Ki e' rókát meglőtte,
 Ezért ma pislén száz is,
 Innep napját töltötte.
 Ugrándoznak 's repdesnek
 A' pislénes táborba,
 Azonban közlebb esnek
 A' rókához tsoporba,
 Most csúfolja mindenik
 Erőtlen ellenségét,

'S orrokat abba fenik,
 Ki üzé keménységét.
 Egy okos itt megállá,
 Nézé a' tyúk sereget
 Bámulás vala nálla
 Szárnyal miért vereget.
 És mi oka lehetne
 E' taréjos népségnek
 Hogy vigan nézegetne
 Közepére az égnek?
 Elgondolá magába:
 Boldogtalan csekély fél
 Miért örvend hijába?
 Mert a' vadász még csak él. —
 Ti a' róka 's öltőtől
 Féltek csak nagyobhára;
 De a' vadász majd megöl
 'S készített vatsorára.
 Azt tartjátok ő benne
 Lehet bizodalmatok,
 De mihellyt kedve lenne,
 Megkellene halnatok
 Ha vendége_érkezik.
 Egynéhányt megmejesztet,
 Ha innep következik;
 Azt mondja: öld-meg eztet.
 A' tudatlan csekélység
 Mit nem tesz a' világon?
 Hol az üres kevélység
 Ingadoz uraságon.
 Meghal az Ispány 's végre
 Után' megy a' Fő-bíró;
 De mért nézsz már az égre?
 Él még a' Szolgabíró!

Szigethy Gyula Mihály,

Philosoph. Professor.

8.

A' RÓMAI TÖRTÉNETEK' VELEJE.

EUTROPIUSBÓL.

(Folytatás.)

Hatodik Könyv.

1.

Marcus Aemilius Lepidus és Quintus Catullus Consulok alatt. mineku. ána Sulla az országban a' nyugalmat visszaállította, új háborúk támadtak: egyik Hispaniában, a' másik Macedoniában, a' harmadik Pamphiliában 1) és Czi-litziában, a' negyedik Dalmatziában. Mert Sertorius, ki eddig Marius' felekezetével tartott, a' többi megölettek' sorsától félvén, Hispaniát háborúra lázzasztotta. Ellene Quintus Caecilius Metellus, fija annak, ki Jugurtha királyt meggyőzte és Lucius Domitius Praetor, küldettek mint vezérek. Domitius, Hirtulejus által, ki Sertorius részéről vezér volt, megölettetett. Metellus változó szerencsével harczolt Sertorius ellen. Utóbb úgy látszván, hogy segítő nélkül nem lenne a' hadakozásra elégséges, Cnaeus Pompejus küldetett Hispaniába. Így Sertorius, mint-hogy két vezér volt ellene, sokszor változó szerencsével ütközött-meg. Nyólcz esztendő múlva végre, a' mága emberei által megöletett, 's a'

háború a' még akkor fiatal Cnaeus Pompejus és Quintus Metellus Pius által elvégződött, 's csaknem egész Hispánia a' Rómaiak' hatalmába esett.

2. Macedoniába Appius Claudius küldetett, midőn a' Consulságból kilépett. Több rendbeli kissebb ütközeteket próbált külömbféle népekkel, mellyek Rhodopa tartományában 2) laktak, 's ott ki is múlt természeti halállal. Következőjévé Cajus Scribonius Curio tétetett, a' Consulságból kiléptekor. Ez a' Dardanusokat meggyőzte 's a' Dunáig előnyomult; triumphipompát nyert, 's három esztendő alatt a' háborút elvégezte.

3. Czilicziába és Pamphiliába a' kiszolgált Consul Publius Servilius egy nagyon vitéz férjfiú küldetett. Ez Czilicziát meghódoltatta, Lycziának legnevezetesebb városait 's ezek között Phazelist, Olympust és Czilicziában Corycust 3) megvette. Az Isaurusokat-is megtámadta, kik kéntelenek voltak magokat megadni, 's három esztendő alatt véget vetett a' háborúnak. Ő vőlt a' Rómaiak között az első, ki hadisereggel a' Tauruson 4) általment. Viszszamenetelekor triumphipompát és Isauricus vezetékek nevet nyert.

4. Illyricumba Cajus Cosconius küldetett vezérnek mint Pro-Consul. Ez Dalmátziának nagy részét elfoglalta, Salonát megvette 's két esztendő múlva a' háborút elvégezvén, vissza tért Rómába.

5. Ugyan ezen időben Marcus Aemilius Lepidus Consul, Catullus' tisztitársa polgári háborút akart kezdeni; de ezen lázzadás egy nyáron letsillapítatott. E' szerint egyszerre sok triumphipompák tartattak: Metellus által Hispánia, Pompejus által másodszor ugyan Hispánia, Cu-

rio által Macedonia, és Servilius által Isaurca felett.

6. A' Város' építésének 676-dik esztendejében Lucius Licinius Lucullus és Marcus Aurelius Cotta Consulok alatt, Nicomedes Bithynia' királya meghalt 's testamentomában a' Római népet tette örökösévé. Mithridates a' békességet felbontván 5), Bithyniát és A'siát elakarta foglalni. Ez ellen a' két Consulok küldettek, kiknek változó szerencséjek vólt: Cotta Chalcedonnál 6) nem csak meggyőzetett általa, hanem a' városba-is bézaratott és ostromoltatott. De midőn Mithridates innént Cyzicusba ment, hogy ezen város' megvevése után egész A'siát elfoglalja, a' másik Consul eleibe került, 's míg Cyzicus' megvételeivel foglalatoskodnék, őt hátról bekerítette, éhséggel szorongatta és több ütközetet megnyert. Utóljára Byzantziumba kergette, melly most Constantinápolynak hivattatik, 's vezéreit-is megverte Lucullus a' tengeren. E' szerint Lucullus által, egy télen és egy nyáron a' királynak csaknem százezer emberei ölettek meg.

7. Róma városa' építésének 678-dik esztendejében 7), Marcus Licinius Lucullus, annak a' Lucullusnak ki Mithridatessel hadakozott, Atya testvérének fija, Macedonia' igazgatójává tétetett. Itáliában hirtelen új háború támadott, mert hetvennégy Gladiátorok 8) Spartacusnak Crixusnak 's Oenomausnak vezérlésök alatt, Capuában 9) a' gladiátori játékszínből kirontván elfutottak, 's egész Olasz-országot keresztül járván, kevés héján olly terhes háborút támasztottak, mint elébb Hannibal. Minekutánna sok vezéreket, 's egyszerre két Consul-is megverték, csaknem hatvanezer fegyveresekből ál-

Ió hadisereget gyűjtöttek össze. Proconsul Marcus Licinius Crassus által végre Apuliában megverettek 's a' háború Italiának sok nyomorgattatása után a' harmadik esztendőben elvégződött.

8. Róma városa' építésének 681-dik esztendejében Publius Cornelius Lentulus és Cnaeus Aufidius Orestes Consulok alatt, csak két vezetes háború folytattatott a' Római birodalomban, t. i. Mithridates és Macedonia ellen. A' vezérséget két Lucullusok, Lucius Lucullus és Marcus Lucullus birták. Lucius Lucullus Czyzicusnál Mithridatest meggyőzván 's tengeri ütközetben vezéreit megvervén, tovább kergette Mithridatest, 's minekutánna tőle Paphlagoniát és Bithyniát ismét elvette, saját Országába-is beültött, és Szinopet 's Amisost Pontus' legnevezetesebb városait elvette. Egy másik ütközetben Cabira városa mellett, hová Mithridates minden tartományaiból nagy seregeket gyűjtött, minekutánna a' királynak harminczezer válogatott katonái ötezer Rómaiak által semmivé tettek, Mithridates megfutamtatott 's tábora elpusztítatott. Kissebb Armoenia-is, mellyet birt, elvétetett tőle. Mindazáltal Mithridatest magához fogadta Tigranes Armoenia' királya, ki akkor nagy dicsőséggel uralkodott, a' Per'sákat 10) gyakran meggyőzte 's Mesopotámiát 11) Syriát és Phoeniciának egy részét elfoglalta.

9. Ezért Lucullus a' futó ellenséget vissza kívánván' Tigranesnek, Armoenia' Fejedelmének Országába beültött, Tigranocertat Armoenia legnevezetesebb városát megvette, 's a' királyt magát-is ki hatszázezer pánchélos lovasokkal és százezer nyilasokkal és fegyveresekkel 12) jött ellene, úgy megverte, jóllehet csak tizenennyolcz-ezer katonái voltak, hogy igen sok Armoeni-

sok elestek. Azután Nisibisbe 13) ment, ezen várost-is megvette, 's egyszer'smind a' király' testvérét-is elfogta. De minthogy azon vezérek, kiket Lucullus a' sereg' egy részével a' végre, hogy a' Rómaiak által elvett tartományokat védelmeznék, Pontusban hátra hagyott, vigyázatlanságok és fősvényiségek által Mithridatesnek a' Pontusba beütésre alkalmat adtak; a' háború újra kiütött. Midőn Lucullus Nisibis városának megvétele után a' Per'sák ellen készült menni, más vezér küldetett helyébe.

10. A' másik Lucullus, ki Macedoniában vezérkedett a' Rómaiak között legelső hadakozott a' Beszszusok ellen 14), kiket egy nagy ütközetben a' Hoemus hegyén meggyőzött. A' Beszszusok' városát Uscudamat azon a' napon bevette, mellyen megtámadta; Cabille városát is elfoglalta 's egész a' Dunáig előnyomult. Azután sok a' fekete tengeren túl fekvő városokat megtámadott, azok között Apolloniát lerontotta 15), Caledist, Parthenopolist, Tomit, Histrust és Burziáont bevette; 's a' háborúnak véget vetvén Rómába visszatért. Mind a' két Lucullus triumphipompát tartott; de az a' ki Mithridates ellen hadakozott, nagyobb, minthogy olly sok országot győzött-meg.

11. A' Macedoniai háború' elvégződése után, de még a' Mithridatesinek, mellyet a' király Lucullus vissza mentével sok segítő sereget gyűjtván megújított, folytatása alatt a' Kretai háború vette kezdetét 16). Ennek folytatására Caecilius Metellus küldetett, ki nagy ütközetek után három esztendő alatt az egész tartományt elfoglalta 's azért Cretainak neveztetett 's azután ezen sziget felett triumphipompát tartott. Ugyan ezen időben Apion király' testamentoma által, a'

Római birodalom Lybiának 17) is birására juttott, mellyben Berenice, Ptolemais és Cyrene híres városok voltak.

12. Míg ezek történtek, a' tengeri tolvajok minden tengereket háborgattak, úgy hogy az egész száraz földön győzedelmes Rómaiak bátorságosan nem hajózhattak. Azért ezek ellen Cnaeus Pompejusra bízott a' háboru, mellyet az kevés idő alatt igen nagy szerencsével, és gyorsasággal el is végzett. Nem sokára azután Mithridates és Tigranes ellen is ő tétetett vezérré, 's a' vezérséget átvévé, Mithridatest kis Armeniában egy éjjeli ütközetben meggyőzte, táborát feldulta, negyvenezer emberét megölte, 's a' maga seregéből csak húsz közkatonát és két Centuriót vesztett-el. Mithridates feleségével és két késérőivel elfutott, 's nem sokára azután saját emberein elkövetett kegyetlenségéért egy pártütés alkalmával, mellyet fia Pharnaces a' katonák között támasztott, magát méreggel megölni kényszerített (18). Ilyen vége volt Mithridatesnek. Halála pedig ezen rendkívüli eszű és munkásságu embernek a' Bosporus mellett 19) történt, minekutánna hatvan esztendeig uralkodott, 's hetven esztendeig élt, 's a' Rómaiak ellen negyven esztendeig hadakozott 20).

13. Azután Pompejus Tigranes ellen vitte hadát 21), ki magát megadta; Pompejus' táborába, melly Artaxától tizenhat mértföldnyire volt maga elmenvén, 's koronáját térdre esve neki nyujtván. Pompejus a' koronát ismét fejére tette 's vele nagy tisztességgel bánt; mindazáltal országának egy részét által engedni 's büntetésül nagy summa pénzt fizetni kényszerítette. Syria, Phoenicia és Sosene elvételét; 's

azon kívül hatezer talentom ezüstöt kellett fizetnie a' Római népnek azért, hogy a' Rómaiak ellen ok nélkül hadat indított.

14. Nem sokára azután Pompejus az Albanusok 22) ellen is hadakozott 's királyokat Orodést háromszor győzte meg. Végre ajándékok és levelek által reá hagyta magát bírni, hogy neki megengedjen, 's vele békességet kössön. Egy ütközetben Artocest is meggyőzte az Iberiai 23) királyt, ki magát neki megadta. Dejotárusnak Galateai királynak 24) ki a' Mithridatesi háborúban szövetségese vólt, kis Armeniát oda ajándékozta, Attalusnak és Pylaemésnek Paphlagoniát visszaadta 's Aristarchust Colchisi királyá tette 25). Nem sokára azután az Ituraeusokat 26) és Arabsokat 27) meggyőzte, 's Seleucziát Antiochia' szomszédságában 28) oda menetelekor azért, hogy Tigranest be nem fogadta, szabaddá tette. Az Antiochiabélieknek kezeseiket visszaadta, a' Daphnebélieknek 29) minthogy annak tájéka és sok forrásai neki nagyon megtetszettek, egy darab mezőt adott, hogy tágasabb szent erdejek lehessen. Onnét Judaeába 30) menvén, Jerusálemet a' fővárost három hónap alatt bevette, tizenkétezer zsidót megölvén 's a' többieknek magok' megadása után megkegyelmezvén. Ezek után vissza ment Á'siába 's ezen igen hosszús háborúnak véget vetett.

15. Marcus Tullius Cicerónak a' szónoknak és Cajus Antoniusnak Consulságok alatt, a' város' építtetése után 689-dik esztendőben 34), Lucius Sergius Catilina, egy nagyon jeles származású, de felette feslett és romlott erkölcsű ember, Honjának megrontása végett, néhány fő familiabeli, de zabolátlan indulatu emberek-

kel özszeesküdött. Cicero kikergette őt a' városból ; czimborás társai elfogattak és a' fogságban megfojtattak. Maga Catilina a' másik Consul Antonius által egy ütközetben meggyőzetett 's megöletett.

16. A' város' építtetése után 690-dik esztendőben 32), Decius Junius Silanus, és Lucius Muraena Consulok alatt Metellus Kreta, Pompejus pedig a' tengeri tolvajok és Mithridates felett triumphi-pompát tartottak. Az utólsóénak dicsőségével soha sem ért fel egy is. Szekere előtt Mithridates' és Tigranes' fiai 's Aristobulus a' zsidók' királya vezettettek 's előtte igen sok pénz és szörnyü sok arany és ezüst vitetett. Ezen időben az egész földkerekségén sehol nem vólt nevezetes háború.

17. A' város' építtetésének 693-dik esztendőjében 33), Cajus Julius Caesar, ki utóbb teljes hatalommal uralkodott, tétetett Consullá Lucius Bibulussal együtt. Galliának és Illyricumnak igazgatása 's tíz legió felett a' vezérség bizatott reá. Elsőben a' Helvetusokat 34) győztemeg, kik most Sequanusoknak nevezetnek 35). Ez meglévén több győzedelmek és terhes hadakozások után egész a' Britanniái tengerig előre nyomúlt. 36) Kilencz esztendők alatt csaknem egész Galliát 37) meghódoltatta, melly az Alpesek, a' Rhodanus, Rhénus és a' tenger között fekszik 's kerülete három millio kétszázezer lépést tesz. Nem sokára azután a' Brittanusok 38) ellen hadakozott, kik az előtt a' Rómaiakat még nevekről sem esmerték, 's őket meggyőzván 's tőlök kezeseket vévén, adófizetőkke tette. A' Gallusokkal esztendőnként negyven millio sestercziusokból álló adót fizetett. A' Germanusokat is a' Rhénuson túl meg-

támadta 's igen véres ütközetekben meggyőzte. Ennyi szerencsés hadakozásai között csak háromszor ütközött meg szerencsétlenül: az Arvernusoknál 39), hol maga is jelen volt, és Germaniában, midőn nem volt jelen, 's két vezérei Titurius és Arunculejus hadi fortély által megölettek.

18. Ugyan ezen időben a város' építésének 697-dik esztendejében 40), Marcus Licinius Crassus, a' nagy Cnaeus Pompejusnak másodszori Consulságában tisztitársa, a' Parthusok ellen 41) küldetett. Midőn Carrae városa tájékán a' szerencsétlen jelenségek' ellenére 42) megütközött, Orodés királynak vezére Surena által megveretett 's utóbb fiával együtt, ki nagyon jeles és híres ifjú volt, meg is öletett. A' hadisereg' maradványa Cajus Cassius Quaestor által megmentetett, ki nagy vitézségével a' veszteséget annyira helyre hozta, hogy a' Per'sák ellen, midőn az Eufratesen keresztül 43) vissza jött, sok ütközeteket nyert.

19. Ezután a' rút és gyászos polgári háború következett, mellyben azon kívül, hogy a' Rómaiak sok ütközetekben szörnyű kárt valottak, a' Római Nemzet' szerencséje is egészen megváltozott. Mert Caesar, midőn Galliából győzedelmes fővel haza ment, azt kívánta: hogy másodszor Consullá tétessék 's olly hathatósan kívánta; hogy akaratja tökéletesen teljesített. Ellene szegezték magokat Marcellus Consul, Bibulus, Pompejus, és Cató, 's az parancsoltatott neki, hogy tegye le a' fővezérséget, 's úgy menjen Rómába 44). Ezen sérelemért 45) Ariminumból, hol seregei özsze gyűlve voltak, fegyverrel ment hazája ellen. A' Consulok, az egész Senatus 46) 's minden

fő nemesek Pompejussal együtt a' városból kifutottak, Görög-országba mentek, 's a' Senatus Epirusban Macedoniában és Achajában Pompejus' vezérlése alatt Caesar ellen háborút indítani készült.

20. Caesar bément az üres városba 's magát Dictatorrá tette 47), onnét Hispániába ütötte. Ott Pompejusnak vitéz és erős seregeit annak három vezérei Lucius Afranius, Marcus Petrejus és Marcus Varro alatt, meggyőzte. Innét visszatérvén Görög-országba ment 's Pompejus ellen hartzolt. Az első ütközetben megszalasztott, de megszabadult, minthogy Pompejus az éjszaka bekövetkezésével őt kergetni nem akarta. Azért Caesar mondotta: hogy Pompejus nem tud győzedelmeskedni 's hogy ő csak ezen napon győzethetett volna meg. Azután Thessaliában 48) Palaeopharsalusnál mind a' ketten nagy seregeket gyűjtöttek, 's megütköztek. Pompejus' hadi seregében negyven ezer gyalogság 's a' bal szárnyon hat száz, a' jobbikon pedig ötszáz lovasság vólt 49). Azon kívül az egész napkelet' segítő seregei, minden Nemesek, számtalan Senatorok, kiszolgált Praetorok, Consulok 's olyanok vóltak vele, kik már egész nagy népeket meggyőztek vala. Caesar' hadiserege nem egészen harminc ezer gyalogságból 's ezer lovasságból állott.

21. Még soha sem vóltak a' Rómaiaknak nagyobb számú hadiseregeik 's jobb vezérek alatt öszszegyülekezve, úgy hogy velek az egész föld' kerektségét könnyen meghódoltathatták volna, ha a' Barbarusok ellen hadakoznának. Mind a' mellett az ütközet felette tartós és soká kétséges kimenetelű vólt, de végre Pompejus meggyőzetett 's tábora elpusztított. Ő maga

megfutamtatván Alexandriába 50) ment, hogy Aegyptus' királyától, kinek mint kiskorúnak a' Senatus által tútorul rendeltetett, segítséget kérne. De ez inkább tekintvén a' szerencsét mint a' barátságot, Pompejust megölte 's annak fejét és gyűrűjét Caesarhoz küldötte. Azt mondják, hogy Julius Caesar könnyezet, midőn illy nagy embernek, 's az előtt vejének fejét meglátta.

22. Nem sokára azután Caesar Alexandriába ment, Ptolemaeus neki is lestart vetni; a' mi kitudódván háború indított ellene. Meggyőzöttetett, 's a' Nilusba fulladott teste arany pánczélban találtatott-meg. Caesar Alexandriát elfoglalván, azt Cleopatrának Ptolemaeus testvér hűgának adta, kivel tilalmas szövetségben élt. Onnét visszament Caesar, 's Pharnaceszt, a' nagy Mithridates' vejét, ki Pompejusnak Thesaliában segítségül volt 's most Pontusban pártot ütott, és sok Római tartományokat elfoglalt, megtámadta, meggyőzte 's utóbb kényszerítette, hogy maga magát megölné.

23. Innét Rómába visszamenván harmadszor tette magát Consullá Marcus Aemilius Lepidussal, ki az előbbi esztendőben Caesar' Dictatorsága alatt Magister equitum volt. Azután Afrikába ment, hol sok fő nemesek Jubával Maurétania' királyával 51) együtt a' háborút megújították. A' Rómaiak' vezérei ezek voltak: Publius Cornelius Scipio, az Afrikai Scipio' híres és régi Nemzetségéből (ki Pompejus' ipája volt), Marcus Petrejus, Quintus Varro, Marcus Porcius Cato, és Lucius Cornelius Faustus a' Diktator' Sullának a' fija. Midőn ütközetre került a' dolog, sok harczolás után Caesar győzött; Cato, 52) Scipio, Petrejus és Juba magok ölték meg

magokat; Faustust, Pompejus' vejét Caesar ölette-meg.

24. Egy esztendő' elfolyása után Caesar Rómába visszatérvén negyedszer tette magát Consullá, 's mindjárt Hispániába ment, hol Pompejus' fiai Cnaeus és Sextus újra nagy háborút kezdettek. Sok ütközetek történetek; az utolsó Munda városánál 53) mellyben Caesar olly közel volt a' meggyőzöttetéshez, hogy midőn már katonái megfutamodtak, magát megakarta ölni, nem akarván annyi vitéz tettei után ötvenhat esztendő's korában olly fiatal emberek' kezébe esni. De végtére seregeit rendbe szedvén, győzödelmeskedett. Pompejus' fiai közzül az idősebbik megöletett a' fiatalabbik elfutott.

25. Innét Caesar, minekutána minden polgári háborúkat elvégzett, visszatért Rómába 's ott szokatlan és a' Római szabadsággal ellenkező dolgokat kezdett véghez vinni, 's midőn e' szerint az olly tisztségeket is, mellyeket elébb a' nép adott, tetszése szerint osztogatta, a' Senatorok előtt, ha valaki hozzá ment, fel nem kelt, 's egyéb dolgokban is úgy viselte magát mint király, vagy csaknem mint szabadkényü uralkodó, több mint hatvan Senatorok és Római-lovagok özszeesküdtek ellene. Az özszeesküdtek között legnevezetesebbek voltak a' két Brutusok, annak a' Brutusnak familiájából, ki Rómában első Consul volt, 's a' királyokat elkergette, 's azokon kívül Cajus Cassius és Servilius Casca. Ezen özszeesküvésnek következésében Caesar, midőn egy napon másokkal együtt a' Senátusban megjelent, huszonhárom scbekkel megöletett.

Jegyzetek a' VI. Könyvhez.

I. **P**amphylia, Cziliczia, Lyczia, Isauria, Mysia, Bithinia, Kis-Á'sia tartományai voltak.

2) Rhodope Thracziának egy hegye vólt, 's ennek vidéke neveztetik itt Rhodopa tartományának.

3) Ezen három városok zsványok' fészkei vóltak Lycziában és Czilicziában.

4) Taurus egy nagy hegy Á'siában.

5) Azon békességet mellyet Sullával kötött.

6) Chalcedon Bithyniának, Czyzikus Mysiának városai vóltak Kis-Á'siában.

7) Igazabban hatszáz nyólczvanegyedik esztendőben.

8) A' Gládiatorok olly hadászok vagy bajvivók vóltak, kik a' nép' mulattatása végett halálosan viaskodtak még pedig hol egymással hol vad állatokkal. Az ilyen harcjátékok (spectacula gladiatorum) ajándékoknak-is (munera) neveztettek, mert az a' vélekedés uralkodott, hogy azok által a' meghóltak eránt szeretet bizonyítatik, 's kötelesség tellyesítetik, olyan babonás hiedelem lévén, hogy a' meghóltak lelkei addig nem nyughatnak, míg emberi vérrel érettek engesztelő áldozat nem tétetik. Ezen játékokat legelőször Brutus vitte-bé Rómába négyszáz kilenczvenedik esztendőben, az atya halotti tiszteletére. Eleinten csak jeles férjfiaknak de azután fő-rendű aszszonyoknak emlékezetére-is, utóbb pedig a' nép' mulatságára-is tartattak. A' bajvivásra némelleyek önként valalkoztak, mások kénszerítettek. Az utólsók rabszolgák és hadi-foglyok, az elsők pedig szabad-emberek 's néha fő-rendű férjfiak sőt úri Aszszonyok-is vóltak. A' bajvivók a' végre rendelt oskolákban előre tanítattak, 's másképp is jól elkészítettek különös mesterek által, kik Lanistáknak neveztettek.

9) Capua, Campiának fővárosa vólt.

10) Entropius itt a' Parthusokat nevezi Per'sáknak, minthogy Per'siát elfoglalták.

11) Mesopotania és Phoenicia A'siai tartományok voltak.

12) Ezen szám talan a' leírók' hibái által tétetett hatvan-ezer helyett, általjában a' szám' előadásában ezen történetnél a' történetírók különböznek.

13) Nisibis másképp Antiochia Mygdonia nagy és népes város volt Mesopotaniában.

14) A' Boszszúsok Thrácziaiban laktak Rhodope hegye körül 's ragadozásból éltek. Haemus Thráczianak egy nagy hegye. Uscudama hasonlóképen Thráczia' városa valamint Cabile-is.

15) Apollonia város Thráczia és Moesia szélén; Calatis, Parthenopolis, Thomi, Histrus, Burziaon vagy másképp' Bizora, Alsó-Moesiának vagy a' máj Bulgáriának városai voltak.

16) Creta szigete, ma Candiának neveztetik, egy igen szép sziget.

17) Lybia, Afrikának egy része volt; Entropius csak a' Cyrenei tartományt érti alatta.

18) Nem a' bévett méreg ölte-meg Mithridatest, hanem egy Bitoctus vagy Bitovius nevű Gallus.

19) A' Czimmeriai Bosporusnál.

20) Némelly történetírók többre, mások kevesebbre teszik ezen számot.

21) Entropius itt ismét igen hibáz az idő számlálásban. Ez még Mithridates halála előtt történt. Artaxata Armeniának fővárosa volt.

22) Az Albanusok Scythák voltak 's a' Caucasus és a' Caspium tenger körül laktak.

23) Iberia, a' fekete tenger és Caspium tenger között feküdt.

24) Galatia Kis-A'sia' tartománya volt a' fekete tenger partján, nevét azon Gallusoktól vette, kik az előtt hazájokat elhagyván ide szállottak.

25) Colchis ma Mingreliának neveztetik.

26) Az Ituraeusok Syriában laktak.

27) Csak némelly Arabs csoportokat győzött meg a' Libanus körül, Arabiába nem ment bé.

28) Antiochia Syriának fővárosa 's felette híres és gazdag volt.

20) Daphne , egy középszerű falu volt Apollónak egy nagy berkével és Diana Asylumával közel Antiochiához , a' honnét Antiochia külső városának-is nevezetett. Lakosai híresek voltak fényűzésekről és bujálkodásokról.

30) Judaea , Palaestinának egy része volt.

31) Igazabban hatszázkilenczvenegyedik esztendőben.

32) Igazabban a' hatszázkilentzvenkettődik esztendőben.

33) Igazabban a' hatszázkilenczvenötödik esztendőben.

34) Már akkor-is a' mai Helvetziának szélein laktak, 's a' szomszéd Galliába beütöttek.

35) A' Sequanusok külön nemzetet formáltak a' Helvétzia szélén Galliában.

36) Ez, a' ma úgy nevezett Canalis Franciaország és Anglia között.

37) Az Alpeseken túl fekvő Galliát , (mellyhez Helvétzia, Belgium és Német-orzágnak Rajnán túli része-is tartoztak) egészen elfoglalta 's háromszáz Nemzeteket hajtott a' Rómaiak' birodalma alá.

38) Így neveztettek az előtt az Anglusok és Scotusok.

39) Az Arvernusok Galliában laktak , 's a' mostani Auvergne tartományban tőlök vette nevét.

40) Igazabban a' hatszázkilenczvenkilenczedik esztendőben.

41) A' Párthusok Per'siában laktak ; Carrae Mesopotamia városa volt.

42) Ilyen szerencsétlen jelenségek voltak a' következők.

1) A' nép' Tribunussa Attejus megátkozta őket azért, hogy szövetségesek ellen ok nélkül hadakozik. 2) A' lova a' Phrát vizébe esett. 3) Az a' hely , hol táborot kellett ütni a' villám-tól megüttetett.

43) Euphrates vagy Phrat A'siának esmeretes folyóvize.

44) Rómába azért kellett vala visszamennie , minthogy a' törvény szerint senki sem nyerhette-el a' Consulságot, ha mint Candidatus Rómában jelen nem volt.

45) Az nem volt sérelem, hogy olly ember, ki a' Római kincstárt meglopta , Galliát kiprédálta, sok egyéb zabolatlanságot követett-el, 's a' Római-szabadság' elnyomására már a' plánt kitsínálta, a' törvény és a' szokás ellenére, 's mint egy a' maga parancsolatjára távollétében Consulná 's következőképpen büntetetlené nem tétetett.

46) Legalább a' Senatus' legnagyobb és legtekintetesebb része.

47) Caesar csak Hispánia' elfoglalása után lett Dictatorrá 's nem-is maga tette magát azzá, hanem a' nép adta néki Lepidus' javaslására ezen méltóságot.

48) Thessalia, Görög-országnak egyik nagyobb tartománya volt, Larissa nevű fővárossal.

49) Mások a' számot máskép adják elől.

50) Ezen város, mellyet Nagy Sándor építtetett, Aegyptusnak tengeri városa volt 's most-is az.

51) Ez Numidia királya 's második Hiempsal' fija volt, Mauritanéában akkor Bocchus és Bogud uralkodtak.

52) Az Utikai Cato.

53) Munda, Andalusiának egy szép városa volt.

S. K. J.

9.

A' Virágok.

A' virágok átallyában a' természetnek legpompásabb ékességeihez tartoznak, 's az ép szemeknek igen örvendetes tekintetet szereznek. A' tarkázott szín-dísz, a' szép rajzolat, és árnyékozat, majd csaknem mindenkor láthatók a' virág leveleken, mellyek öszszesen véve, teszik a' virág koronát. A' színeknek sokfélesége véghetetlen, 's úgy szóllván napról napra szaporodik, mert a' szorgos művelés által valamint fajokat, úgy változtatták színeket is; a' szemet kecsegtető szép szín mellett egyik főbb tulajdonok a' virágoknak a' kellemetes illat. Melly vídámító az emberre nézve p. o. nap-fel-

költekor a' harmatos emlőktől görnyedett kerti, vagy réti virágoknak illatozása! — de még a' Nectárról, a' virágok' méz-nedvéről sem kell megfélekednünk, ezer meg ezer bogaracskák szívják abból élelmöket, hogy ez által ismét nekünk embereknek hasznot hajtsanak. A' virágokat ajándékuul nyujtá a' természet földünk' ékesítésére; azt mondja egy Arabs író: azon napon, mellyen a' nap a' földel öszszepárosult, a' földnek, mint a' nap jegyesének szűz kebeléből bimbóztak ki a' virágok.

A' virágok szelíd, 's gyengéded érzést gerjesztenek az emberi érzékeny szívben, az ő kellemes illattjok hívás a' szeretetre, szava a' lelketlen természetnek, melly bennünket kecses ingerével győz, 's vonz. Itt emlékezteti a' szerelmest azon édes szempillantatokra, mellyek örömének mulékonyságát szépítik vala; amott néma sóhajtozással tölt meg egy ártatlan szívet, imádta tárgyának megnyerése végett. — A' régiség megszenstelenítettnek vélte volna az Istenséget, ha azt a' földi királyok' ékességivel koronázta volna, úgy vélekedvén: hogy a' virág koszorú méltóbb disze egy mennyei homloknak. Az ártatlanság is rózsakoszorút áldozott az Isteneknek, mellynek édes illattja vélekedésök szerint kedvesebb az Istenek előtt azon vastag fekete füstnél, melly egy Hecatomb e rakás fájából gombolyodva emelkedik felfelé.

Vélekedésem szerint egy virágot kedvellő nép el sem vadulhat, korcsosulhat, minthogy bizonyos erányozásban a' természet és szép eránt forró érzés melengeti keblét, 's a' körülötte lévő virágok elevenen, és szembetünőképen emlékeztethetik virágzó ifjuságára, férfiui korára, aggot öregségére, sőt még gyermekeire, és az

azok eránt tartozó sz. kötelességre, atyai gondoskodásra. A' virág beszélő jel-kepe mind annak, a' mi élet, valamint t. i. a' virág, úgy az ember-is gyengén jön elől, 's mintegy csirázik a' természetnek anyai kebeléből, 's valamint a' virágnak, úgy néki is, ha élledni, nevelkedni akar, szüksége van a' szeretetnek dajkáló, ápolgató kezeire; azután kezd virágozni, virgoncz gyermeksege hasonló a' virágnak hajnali friss kellemetességéhez; a' gyermek szép, és szeretetre méltó mint a' virág; valamint a' virág, úgy ő is kedveli szülőtte földét, 's mint a' virág, úgy ő is gondos dajkálást, szorgos nevelést kíván hogy korcsá ne váljék, nyomorékká ne legyen. Szemérmesen, együgyüen, és minden mesterkélés nélkül áll a' gyermek, valamint a' virág, a' természet' pompás kertjében, és egyebet nem kíván, mint ezen jó anyától neki adatott igazat, hogy t. i. élhessen, virágozhassék, és a' jótévő napnak örvendhessen. Ezen részvételt, ezen életet kívánja a' gyermek is mint kinyíltt virág; homályban, árnyékban, tömlöczben egyik sem akarna maradni, mert azonnal őket vesztenének ifjui szépségekből, 's azon ingerlő kellemből, mellyel a' természet szabadságjokat felékesítette. Végre elalszik a' virág, mint elhal az ember, elharvad mindenik, fáradt fejeket a' sír felé hajtyák, és az embereknek pora mellett nyugszik a' virág' pora is.

Melly jótévő az az óra, mellyet egy tavaszi, vagy nyári reggelen a' virágos kertben töltünk, 's Flóra remek művei közt élünk! az élet, és ifjúság szelleme reánk lehell, vidámitó gőz-körben lebegünk, és erős lélekzettel szívjuk magunkba az illatos erőt. Érezzük egy perczetben hogy jól vagyunk, hogy valami ol-

Iyas járul hozzánk, a' mi állapotunkat vidám kellemetességgé változtattja, 's lelkünket felde-
 ríti; érezzük, hogy az egészségnek Geniusa, és
 az Ifjuság egymás ellenébe sietnek, hogy ben-
 nünket a' liliomnak, violának, szekfűnek, ró-
 zának, *) rozmarinnak, majoránnának, izsópnak
 's a' t. balsamos illattjával megajándéko-
 zanak. Minden körülöttünk lengedező szellős-
 ke a' legfinomabb életerővel van megtelve; a'
 virágoknak utánozhatatlan színe, a' rózsá' piros-
 sága, a' szekfű tarkasága, a' liliom' fehérsége,
 melly gyönyörködtető a' szemnek! melly szelid
 inger idegeinknek! a' virágos kertben barátom!
 erő forrásból merítenek nekünk a' jó tévő
 Nymphák.

Szabó Nepomuk.

-
- *) Tekintsük-meg a' szikla repedésből ki nőtt rózsát, mint
 limbálja ezt a' gyenge szék, mint hajlong zöldlombján, hin-
 tálja a' napnyugot, a' hajnal pedig gyöngy cseppeket hullat
 reája, színe, és illattja vonza a' kezét annak letörésére;
 neveli néha szépségét smaragdi zöldjével egy a' kelyhében
 lappangó bogaracska, 's akkor a' virág külleme, és futó
 mulékonysága által jel képe lesz az örömmek, valamint
 t. i. a' virágot, úgy gyakran örömmeket is veszedelem
 veszi körül, 's bánat fészkel belsejében; kedves az ér-
 zekenyeknek a' rózsák között való sétálás, valamint
 édes a' rózsá' ajakról jött szeplőtelen csók is.

10.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.*(Folytatás.)***Harminczharmadik Levél. — Polyklet Philostráthoz.***Tudományok. — Csillagvìsgólás. — Földmérés. —
Földesmélet. — Természet története.*

Látod kedves Philostrátom, hogy a' Rómaiak a' művészeket minden felől városokba hívták, a' munkára serkentették 's munkáikat becsülték a' nélkül, hogy magok benne részt vettek volna. Ezen náluk olly igen elterjedett indulatos hajlandóság minden szép műv eránt úgy nézethetnék, mint a' Mú'sáknak közvetve való hódolás; de az égnek ezen dicső leányai nem nyernek tőlök hasonló mértékben tömjént. A' mi nem hágy maga után látható és maradandó nyomokat, a' mi nem vezet valamelly meghatározott célra; az csak igen gyenge és erőtlen részvételt támaszthat az ollyan emberekben, kikben úgy látszik leginkább csak a' birtok' ösztöne uralkodik, 's kik nem esmernek más örömet mint a' melyet a' hatalom ad. Így a' tudós Urania csak kevés tanítványokat számlál közöttök. Azon nyomos lelki-foglalatosság, mellyből egyedül az emberi esmére-

tek' terjesztésére háramlik nyereség, nem lehet kedvet az olly emberek előtt, kiknek szemei szüntelen a' földre vagynak függesztve. A' csillagos ég' látása erőtlenségekre emlékeztetné őket, és semmiségöket bizonyítaná meg, holott ők mint uj Titánok, ha tehetségökben vólna, az Olympus Istenségeit is levetnék thrónusaikról, 's az Istenek hatalmaiért az embereken állának boszszút.

A' csillagvi'sgálás' tudománya, mellyet a' pásztori élet nyugalmas' üressége szült, 's melly a' földmivelés szükségei, 's még inkább az emberi természetnek mindent esmérni akaró vágyásai által terjedt, még a' legrégebb esmeretes népeknél is műveltetett. Görög-ország' első jeles elméji azoknak iskoláiban tanulván, azt elmélkedések tárgyává tették, 's igyekezetöket szerencsés feltalálások jutalmazták-meg. A' bujdosó csillagok' járása 's a' hóld' útja megismértetett, 's tellyes bizonyossággal meghatározott; az Planéták' egymás után következésének rendje kiszabatott, 's azon levegői tünemények, mellyek a' Nemzetek között olly soká rémülést okoztak, nagy részint megmagyaráztattak, 's azon felséges törvények tudása, mellyek szerint a' világ igazgattatik, az Isten' nagyságát is megbizonyította azoknak, kik addig csak anuak jóságát esmerték, ezen szent könyvben lángoló betűkkel találták feírva annak dicsösségét; a' vak félelem helyébe szeretet lépett, 's a' vallás a' legnemesebb tudománnyal mindenütt egyformán haladott elő a' tökéletesség' pályáján.

De nem a' táborozás' lármájában, nem az olly sokféle indulatoktól hányatott nagy város' zörgésében juthatnak az emberek illy felséges esméretekre; a' bölcs Indusok, kiket mi Gymnosophistáknak hívunk, a' vi'sgálódó Chaldaeusok, a' komoly Egyiptomiak, a' csillagvi'sgálás tudományának alkotói, magányban

és csendességben éltek; magából a' homályból me-
rítették azon eleven világosságot, melyet csudálunk'
's csak az embereket 's ide 's tova hányó vető hiu
tárgyaknak félre tévése által tanulhatták ki az Iste-
nek' titkait. A' Görögök, kik előbb tanítványaik vól-
tak utóbb mestereiké lettek; de mindenkor azok-
nak nyomdokin jártak; mint azok, ők is megvetették
a' mulandó hasznokat, hogy halhatatlan dicsősséget
nyerhessenek; 's az emberi Nemzet' számára történ-
vén hódoltatások; ott kezdődik dicsősségek, hol a'
közrendü hősöké végződik.

Talám azt fogod mondani, hogy egy nagy Nem-
zet a' sok katonák között számlálhat egynehány tu-
dósokat is, és hogy az egy dologban való előme-
netel a' másikat nem zárja ki. Így a' Peloponesusi
háború alatt, midőn csaknem egész Görög-ország
fegyverben vólt, a' szép mesterségek és tudományok
az előtt esméretlen fénnel ragyogtak. De a' Görö-
gök még az ütközetek között is tudják a' Mú'sákat
becsülni, azoknak a' had' Istene soha sem mocs-
kolta-bé vérrel oltáraikat; míg itt erőtlen szavok
meg sem hallattatnék. Sándor megkémélte azt a'
házat, melyben Pindarus született; egy Római
megölte Archimedest, mélységes számlálásai kö-
zött.

Nem régiben, egy délkor történt Napfogyatko-
zás valami kevés rémulést okozott Rómában. Én ak-
kor némelly előkellő emberekkel vóltam együtt, kik
közzül [az egyik ezen tünemény' okait próbálta ma-
gyarázni a' többinek. Jóllehet beszédje a' csillag-
vi'sgálás tudományának ábétzéből állott, még is
bámulással halgattatott. Nagyon gyönyörködven ab-
ban; hogy halgatói olly igen figyelmeztek reá, el-
mélkedésében sokkal többre terjeszkedett mint a' men-
nyihez értett, 's Ikarus módjára csak azért látszott
az égfelé emelkedni, hogy viszont leessék; végre

Nemzeti kevélységéhez a' magáét is hozzá kapcsolván nem áttallott hazájának olly dicsősséget tulajdonítani, mellyel nem bir. Ki hinné el? monda, ezen olly nehéz tudományt, melly a' leg-megvilágosodottabb népeknelis nagyon lassan ment elő, a' Római elme hirtelen 's könnyen megtanulta. Ötszáznyolczvaneggyedik esztendőben azon ütközet előtt való estve, mellytől Perseus király' sorsa függött, Szulpitzius Gallus katonai Tribunus, öszszegyűjtötte katonáit 's előre megmondotta nekik, hogy azon éjjel a' hold a' második órától fogva a' negyedikig egészen elfog setétülni, megmagyarázta nekik röviden ezen tünemény' okait jelentette következeit, 's jövendőlése bételleyesedvén, a' Rómaiak győzedelem hirdető jel gyanánt nézték ezen történetet, mellyet tudós ellenségeik veszedelmek jelensége gyanánt vettek. E' szerint Róma azon nevezetes napon vitézsége 's egyszer'smind tudománya által is győzött, mig ellenségeinek kettős veszteséget kellett siratniok.

Ezen beszédnek, melly a' kérkedékony tudatlanságot egész mértékben kimutatta, nem tartóztathattam meg magamat a' mosolygástól; a' Római ezt észre vette: 's így szólla nagy elevenséggel: „Hogy hogy! talám tagadod a' történetet, mellyet elbeszélék:“ — Nem felelek én csendesen. Akar melly gyászások voltak is következeit, éppen nem akarjuk mi azt kétségbe hozni, de nem szabad e azt hinnünk, hogy Szulpitzius Tribunus Görög-orozságból nyerte ezt az olly szerencsésen használt esméretet? ha meggondolod, hogy Thalestől fogva, ki nálunk a' csillagvi'sgálás tudományának alapját megvetette, Hippárchusig, ki a' mi időnkben azt a' tökéletességnek olly magas léptsőjére emelte, közel ötszáz esztendők folytak el; hogy ezen hosszú idő alatt sok szorgalmas emberek kicsinyenkint sok új feltalálásokat töldottak az előbbienekhez, hogy mind ennyi

iparkodások mellett is csak alig vagynak Görög-országban egynehányan, kik a' nap' 's hold' fogyatkozásait kitudnák számlálni, nehezen fogod által látni hogyan találhatá ki egy Római hadi-vezér egyszerre 's csupán a' maga elméje segítségével azt, a' mire gyakran olly sok méltán híres emberek csak véghetetlen lassu lépésekkel juthattak. Hihetőbbnek látszik az, hogy a' Görögök közzül, kik ezen nevezetes háborúban a' Rómaiak' szövetségeseik voltak, adta valamelly tudós ezen fontos tanácsot Szulpitziusnak, és hogy ez ügyesen tudta a' tanácsot haszonnra fordítani.“

„Hát ahoz mit mondasz, monda a' Római, ha egy értekezést mutatok a' nap' és hold' fogyatkozásairól, mellyet hasonlóképpen Szulpitzius írt? én azt nagy gonddal őrzöm könyvtáromban, 's az eléggé megbizonyítja írójának tudományát.“ — Azt mondom, felelék én mosolyogva, hogy az is ugyan azon kútfőből eredett. Egy jeles talentomu elme, az égi testek mozgásának okait merész gondolattal eltalálhattja; de helyes következtetéseket csak tartós vigyázás és vizsgálódás után húzhat ki azokból. 'S hogyan tehetett volna ő ilyen vizsgálódásokat, holott ollyan állandó kezdő pontot sem esmert, mellyből elindulhatott volna. Rómába az ilyenek már régen megszűntek titkok lenni, 's még most is bizonytatan nálatok, melly pontban keljen az esztendő kezdeni. Majd meghoszsabbítatik az, hogy valamelly kedvelt fő tisztviselő tovább maradjon hivatalában, majd ismét megrövidítetik, hogy egy másik elébb kimozdítassék abból. Nép gyűléseitek majd elébb ejtetnek, majd később mint az Auguroknak tettszik, 's gyakran hallottam polgár társaitokat a' kalendáriom' rendetlenségéről keservesen panaszkodni. Vagynak olly elvont gondolkodásbeli tudományok, mellyek a' többinek mindnyájának se-

gedelme nélkül szükölködnek, 's mellyekben a' lélek csak lassú lépésekkel haladhat elő. Eggyetlen egy napon, senki sem lesz csillagvi'ssgáló tudóssá, egy Nemzet pedig egy század alatt sem."

Itt elhalgattam 's vehettem észre, hogy halgatóimat nem győztem meg. Mint e' féle esetekben történni szokott, kiki előbbeni vélekedése mellett maradt. Szulpitzius Gallus tovább-is második Hipparchus vólt, 's én azt a' meggyőződést vittem el magammal, hogy a' természet törvényeinek megismerésére nem elég a' világnak törvényeket szabhatni. Ha a' Rómaiak az olyan magasabb számlálásokban, mellyek bizonyos tekintetben az eget és a' földet öszsze kaptsolják, ilyen idegenek és jövevények; a' Mathesisnak azon részében sem sokkal jártosabbak, mellyet földmérésnek nevezünk (Geometria), 's a' Tyrrhenumi tenger' partjain nehezen vizsgálhatná magát valamelly a' szélvész által odavettetett hajós, homokba írt földmérési tudományos figurákkal. Egy olly hadakozó Nemzet, melly mindenkor oriási próbatételekről gondolkodik, 's mellynek még nyugalma-is minden más népnél nyugtalanságnak tartatnék, a' csendes tanulás és vi'ssgálódás' édes örömét képzelni sem tudja, 's azért is alkalmatlan a' vi'ssgálódásra, minthogy azt megveti. Egy alkalommal egy öreg hadi vezér előtt, ki több győzedelmek által híressé tette magát, jelentettem csudálkozásomat azon, hogy a' Rómaiak olly kevés fontosságot tulajdonítanak egy olly tudománynak, melly a' hadakozás' mesterségét olly közelről illeti. "Megengedem, ez vala felelete, hogy a' mi hadiseregeink' mozgásai néha formáikat és kifejezéseiket a' földmérés tudományától költsönözik. Ha a' hadivezér vagy seregét az ellenség megtámadása véget akarja terjeszteni, vagy táborát felakarja lütni, vagy az ellenségét dulni, vagynak Mathesiből vett bizonyos

regulák, mellyektől soha sem kell eltávoznia. Az erősségek' megtámadása vagy védelmezése, talán még mélyebb esméreteket kíván; de még is ritkán olyanokat, mellyek a' földmérés tudományának kezdetein túl volnának; 's ezen tekintetben, csak gondolatját az illendő szóval tudja kifejezni a' fő vezér, elegendő az arra, hogy alattavalói, azt a' mit ő kigondolt, gyorsan és késedelem nélkül végre hajtsák. Plánjának jól meggondolása's kiszámlálása egyedül magától függ: nem a' tudomány nyer ütközeteit. Voltak nagy hadivezéríttek, számláltak híres tudósokat. Epaminondas, Miltiades, Aristides lehetek középszerű földmérők-is; de Pythagorásaitok és Plátóitok nem lettek volna alkalmasok a' hadiseregek' vezérlésére."

A' nélkül hogy ezen tekintetben egy Rómainak vélekedésében egészen megegyezhetnénk, meg kell vallanunk hogy a' legtanultabb népek általjában véve nem azok közzé tartoznak, kik magokat katonai talentumok vagy erő által leginkább megkülömböztetik. Az Indusok és Aegyiptombeliek mihelyt megtámadtattak, azonnal meghódítottattak. A' Görögök a' Macedoniabeliek igájába estek; ezek viszont a' Rómaiaktól győzettek-meg, sőt maga Róma-is a' Gallusok és Cymbrusok által csaknem semmivé tétett. Úgy látszik hogy a' népek vénsége az emberekéhez hasonlít; a' vénség a' bölcsességnek 's tudománynak, az ifjúság az erőnek ideje. Amaz vizsgálódik midőn ez tselekszik; amaz mindent mesékbe foglal 's ez azokat megfejt.

Nehéz volna meghatározni hogy az az idegen-ség, mellyet a' Rómaiak a' mélyebb tudományok eránt mutatnak, valamelly titkos természeti ösztönből származik e', melly őket jobban elősegíti, mint az okosság elősegíthetné, vagy pedig valamelly helytelen kevélységből. De ha a' tudós számlálásokat

megvetik is, más felől nagy gazdagságok tekintetéből 's természeti következése szerint az alsóbb rendű számvetéshez igen jól értenek. A' ki sokkal bir, annak kell számot vetni tudni, 's Rómában a' nagy birtokosok, uzsoráskodók és pénzváltók szörnyű sokasága, a' számok' tudását mindenek között közönségesse tette. Ábéczéjeknek ezen hét betűit I, V, X, L, C, D, M, külömbféleképpen helyezvén, minden summát kifejeznek az egységtől fogva százezerig. Ha ennél sokkal nagyobb summákat kell kifejezni, ezen számbetűknek fölibe, csak egy húzást tesznek, 's azon húzás százezerszer nagyobb értéket ad ezen betűknek, mint a' mellyet elébb birtak. Egy példa ezt érthetőbbé teszi: ezen betűk H. S. mellyek tulajdonképpen nem számjelek csak a' sestertium' kifejezésére használtatnak. E' szerint H. S. X. tiz ilyen sestertiumokat jelent, ellenben ugyan H. S. X. ha rajtok felül húzás van, egy milliomot jelentenek. Hasonlóképpen H. S. M. ezer Sestertiumot jelent, felibe tett húzással pedig ez a' H. S. M. több gazdagságot jelent, mint a' mennyivel valaha a' leggazdagabb Római-polgár is birhatott.

Ha ezen számjelek nélkül a' közönséges írásban vagy a' mindennapi beszélgetésben ugyan azon summákat akarjuk kifejezni, olyankor ezen mellékszókkal négyszer (quater) tizszer (decies) húszszor (vigesies) 's hasonlókkal élünk. A' mi által az jelentik, hogy a' szóban lévő pénz annyiszor van százezerrel sokasítva, a' hány egységeket a' mellékszó magában foglal. E' szerint quater sestertium, annyi, mint négyszer százezer Sestertium; decies Sestertium, annyi mint egy milliom, vigesies Sestertium mint két milliom. Sőt sokszor csupán a' mellékszó is elégséges a' számlálásban ugyan azon dolog' jelentésére, 's a' fő szó a' deák' nyelv' természete szerint elhagyatik és hozzá értetődik.

Néha a' Rómaiak talentomok szerint számlálnak, egy talentomra hatvan font ezüstöt, egy font-ra tizenkét unctiát vévén. Szoktak a' mina szóval is élni, melly egy fontnyi nehézséget jelent.

A' tulajdonképpen való Mathesis után a' föld-leírás, melly vele olly szorosan özsze van köttetve legfontosabb tudománynak tartatik, a' kimivelt népek között. Plutárk tökéletesen esmerte azon tartományokat, mellyekbe Hőseit helyhette. Herodot a' föld külömbbféle részeiben utazott, 's pontosan leírta mind azt, a' mi a' maga idejében esméretes volt. Sándor' táborozásai, 's hadi vezéreinek az ő parancsolatajából tett munkáik még inkább nevelték az akkor már megvölt esmereteket, 's a' mi időnkben a' halhatatlan Hipparchus a' bámuló emberi Nemzet eleibe egész képét rajzolta ennek a' világnak, mellynek olly kicsin részét foglalja-el. A' földhöz támaszkodott, mikor az ég' képét akarta rajzolni, 's az ég' segítségével rajzolhatta le a' föld' képét. Munkája mind a' föld kiterjedését, mind az ég' hajlatait, mind a' helyek' egymástól távollétét magában foglalja; az mindenkor tárgya lesz az emberi Nemzet csudálkozásának, 's ha valaha fölül haladtatik, azért is szerzőit illeti a' köszönet.

Itt Rómában egészen más út vezet az esméretre. A' Rómaiak esmerik ugyan a' föld kerektségét, minthogy uralkodnak rajta; de ezen czélra nem valamelly nehéz tudomány által jutottak-el; csak a' gyakorlás vitte őket oda. Nálók a' kard tette azt, a' mit másutt a' czirkalom sem vihetett volna véghez. Minden tőlök meggyőzöttetett nép, megesmerette velek, a' mellettek lakókat, vagy azokat, kikkel özszeköttetve vólt, 's a' feltalálásra mindenkor nyomban következett a' meghódoltatás. Ekképpen uralkodások' terjedésével egygyütt terjedett a' földről való esmeretek is; de a' helyett, hogy esméreteik

készítettek volna útat a' történetekre, inkább a' történetek adtak alkalmat az esméretekre. Antiochus megesmertette velek A'siát. Hannibál Afrikába, Spanyol-országba sőt Görög-országba is tört nekik útat. Ők a' külömbbféle környülményeket ügyesen hasznokra fordították, 's rendkívül való szorgalommal egyesített vitézségök azt vitte véghez, a' mit a' csupa tudomány soha sem vihetett volna tökéletességre.

Azonban a' Rómaiak' elébbeni tudatlanságának nyomai még szerencséjeknek közepette is észre vehetők; míg ők a' Hercules oszlopaitól a' Tyrusi partokig terjedő tengeren uralkodnak, nem tudják, hol laknak azon népek, mellyek birodalmokat olly sokszor fenyegetik. Nem esmerik azoknak sem erejét, sem kiterjedését, sem segedelem kútfejeit. Egy szóval, hogy ezen a' hódoltatóknak olly igen szükséges tudományban való járatlanságokat, rövideden lerajzoljam, ők Galliának legnagyobb részét még nem esmerik, holott a' Gallusok, Itália kapui előtt vagynak. Még az ország belső részében is minden ollyan népre mutat, melly a' tudós munkákkal esmeretlen. Saját hazáját is Görögök esmertették meg vele; azok készítettek az utazók' számára való rajzolatot, azok határozták meg a' távolságokat, határ széleket, 's magánosság homályában élő és soká megvetett tudósok adták a' bámuló Rómának tudtára, a' maga hatalma titkát.

Ezen magasabb tudományokon alól vagynak még mások, mellyeknek mi illendő fontosságot tulajdonítunk; illyen a' többek között a' természet története, egy kellemes és egyszer'smind mély tudomány; melly könnyebb vizsgálódással mulattatja az embert, közelebb való tárgyakat mutat neki, 's őt elmélkedésre serkenti, míg ártatlan kíváncsiságának is eleget tesz. Mi rendszerint Aristotelest tartjuk el-

sőnek és leghíresebbnek a' természet vi'sgálók között. Nagy Sándor szerencséjének közepette sem felejtette el ezen tanítóját, azt parancsolta, hogy ropant birodalmának minden részeiből minden új vagy kevesé ösmeretes állatok küldtessenek ahhoz; 's ezen királyi nemes lelkűségnek köszönjük Aristoteles' értekezését az állatokról, melly a' pontos és mély gondolkodásnak remeke. Ennek nyomán jártak más kevesebb híres írók, 's több hasznos találmányok vagy elmés észrevételek lettek iparkodásaik' gyümölcsei.

Egy hasonló talentomokkal biró Római, még többet tehetett volna. Ennek azon játékokban, mellyek a' népnek olyan tisztviselők által, kiknek hatalma az egész világra kiterjed olly sokszor adattatnak, időről időre minden eleibe mutattatik, valami a' földön rendkívül való vágyon. Ollyan állatok gyűjtetnek össze Rómában, mellyeket a' természet örökre elválasztani látszott egymástól. Itt egy helyen lehet látni a' szorgalmas Kastort melly a' jeges folyókat szereti, 's az éhes Gasellát melly az égető homokos pusztákon ugrándoz. A' szarvorrú (Rhinoceros) a' Giraffa (Camelopardus) Indiából 's Aethiopia belső részeiből megjelennek nálunk, különös formáikat mutatni. Egy Aedilis, ki még nagyobb 's költségesebb pompát mutatott, még öt krokodilust és egy Vizilovat is (Hyppopotamus) hozatott Aegyiptomból. A' Nilusnak ezen oriásai, míg a' játékok tartottak, egy e' végre ásatott széles csatornában éltek, 's a' Római nép félelem és veszedelem nélkül nézhette ezen csudákat, mellyek hazájokban olly igen rémitők. Az Elephántok sokkal esmeretesebbek Rómában, mintsem hogy azokat az újságvánás tárgyai közzé kellene számlálni; mindazáltal még-is nevezetes dolog hogy ötszáztizennyedik esztendőben, midőn Lucius Metellus a' Kárthágóbélie-

ken egy fényes győzedelmet vett, 142 Elephántok hozattak hajókon Rómába, hol azok minekutánna a' nép' nézésére kitétettek; volna, a' Circusban harczoltak, 's utóbb nyilakkal agyon lövettek.

Mind ezen rendkívül való állatok' látása a' nézőknél csak külső formájokra nézve támaszt részvételt. Az állatok természete és saját szokásai kevesé hatnak az olly emberekre, kik csak heves érzéseket szeretnek. Ezek csak oroszánokat, tygriseket, parducokat kívánnak látni. Csak abban gyönyörködik ezen vérszomjuzó nép, ha ezen vad állatok a' harczoló helyen természeti ösztöneiknek követésére szabadon bocsáttatnak. Akár magok szaggassák össze a' szerencsétlen Gladiátorokat, akár magok ölettessenek meg azoktól, mind a' két esetben örül, 's maga is hóhérlevén, úgy látszik követésre való példát keres magának ezen alávaló játékokban. A' tisztviselők kedvére járnak izlésének; 's egy illyen játék' alkalmával 600 oroszlyánok harczoltak, mellyek között háromszáznak serénye vólt.

A' szerény növények, mellyeket Theophrast olly szépen leírt, nem vonhatják magokra a' városi nép figyelmét, melly szüntelenül innepi mulatságokkal vagy polgári fortélyokkal foglalatoskodik: azoknak vizsgálása úgy látszik inkább megegyezne az öregebb Rómaiak' természetével, kik falun laknak, 's a' falusi munkákat szeretik. De ezek velek született egyenes lelküségek szerint kevés becset tesznek az olly tárgyakra, mellyeknek közvetlen hasznát nem tapasztalják. Azért jóllehet derék földművesek 's tanult kertészek, még sem igyekeznek külföldi növényeket ösmerni, ha csak belőlök valamely hasznót nem reménylhetnek. Minden terméseket fellehet gyümölcsös kertjeikben találni, mellyeket a' termékeny Itáliához. Egy Mediai növény, melly

hazájának nevét viseli, lehetségessé tette nálok a' haszontalan földeknek gazdag rétekké változtatását; de a' mi különösen a' tudományhoz tartozik, azt másoknak hagygyák.

Mindazáltal némelley pompás kertekben, mellyek Róma vidékét elborítják, láttam külföldi fákat is, mellyeket igen nagy becsben tartottak. Eggyes gazdag polgárok' kényne 's kedve nem teszi ugyan az egész nép' izlését; de csak némelleyeknek példája-is jövendőre több követőket szerezhethet; 's valóban a' szép Itália egészen alkalmasnak látszik lenni arra, hogy benne minden termések öszszegyűjtessenek, mellyek a' végetlen nagyságú birodalomban széllyel-szórva találtatnak. A' Rómaiak csak akkor fognak a' világ esméretére törekedni, mikor egyszer azt egészen meghódoltatták; 's csak akkor fogják annak mélységét-is vizsgálni, mikor egyszer felső színe egészen az övé lesz; akkor minden gazdasággal birván, gazdagságoknak bátorságba helyheztetéséről is fognak gondoskodni. A' többi tudományok, mellyek másutt az emberi Nemzetnek vigasztalására vagy gyönyörködésére szolgálnak, itt alig vétetnek tekintetbe. Az orvos-tudomány megvettetik; maga Hippokrates is csak az olyan szemtelenek' seregében számláltatnék, kik piaczaikon a' köznép hiedékenységevel vissza élnek.

A' muzsika vagy hang-mesterség, mellynek ereje a' lelkesebb és érzékenyebb Nemzeteket bájolni szokta, itt csupán az Istenek' tiszteletén, vagy a' katonaságnál gyakoroltatik. Soha sem gondolkodott még senki is arról, hogy az a' neveléshez tartozhatnék, 's egy Rómainak sem lesz valaha oka Sándorként az Euterpe mesterségében tett előmenetelét szégyenleni.

Hasonlóképpen a' Gymnastika vagy testi gyakorlások mestersége is annyiban esmeretes a' men-

nyiben a' hadakozás mesterségével egyben függ. Azon külömbfété játékokat, mellyekben a' Görögök egymással olly tüzesen vetélkednek, a' Rómaiak is szeretik nézni; de nem gyakorolják magokat bennük. Az Atleták' vagy bajvivók' mestersége igen közelről való rokona a' gladiatorokénak, 's mind a' kettő a' közönség megvetésének tárgya.

Vagyon egy tudomány, melly a' többit mind magában foglalja vagy kipótolja. Ez indulatainkat zabolában tartja, a' nélkül hogy kiirtaná, bennünket a' szerencsében vezérel, a' szerencsétlenségben erősít, 's az embert minekutánna a' rény gyakorlása által boldogította, ismét felemeli azon magas pólczra, mellyre őt az Istenek hívták. Ez a' tudomány a' bölcselkedés; de miképpen lehetnének az ollyan emberek bölcselkedők, kiknek nagyra vágyása az az egész világot háborgattja, kik semmi just nem esmernek az erőszakon kívül, kiknek egész életök zajos indulatoskodásokban telik el, kik szünet nélkül a' kevélységnek és lármás gyönyöröknek részegségei között ide 's tova hanyattatnak.

Minekutánna a' Rómaiak előtt esmeretlen tudományok' képét némelly apróbb vonásaiban is elődbe rajzoltál, azokat is tudtadra kell adnom, mellyeket mivelnek. Ezek nem nagy számmal vagynak. Tudós hadimesterség, fényes ékesszóllás, mély politika: ezek az ő kedves tudományaik. Lelkeknek egész ereje úgy látszik, csak némelly nem épen nagy számú gondolatokra van össze-szorítva, mellyeket csudálgodásra méltó álhatatossággal követtek, a' mi ebből következett, az tudva van előtted. De mái napon más úton kezdenek menni; eleintén Róma nagysága volt egyetlen egy tárgyak, most saját nagyságok legfőbb gondolatjok; hatalmas ország' polgárjai lévén, (most) magok-is hatalmasok akarnak lenni; a' tudományok tanulása 's mivelése, melly

Görög-országot mostani lealáztatásában vigasztalja, a' Rómaiakat csak szerencséjük utjáról térítené-el. Ők arra hivattattak hogy a' föld kerekiségének Urai legyenek; mi hogy azt megvilágosítsuk.

S. K. J.

11.

Herder' emberséget előmozdító Leveleiből.

(*As Intensorum Philosophiára alkalmazva.*)

I.

Félő hogy kegyed nyomorúlt Prometheusa soká fogja még hordani bilincseit, mellyek reá hatalmat és erőszakot raktak. Azomban hogy régi kétségeket ne ismételjek; még egy, de fő kérdést teszek kegyed elébe.

Az embernem haladó vagy előlépő tökélyesedésének eszképe nem pusztá álm e? Prometheus nyomorgó betegjeinek semmi más gyógyszert nem adott, mint csalóka reményt.

A' Teremtményeknek mellyik más neme tökélyesedik? és kiért? magáért vagy másért? mi hivalm (Beruf) 's mi bátorsága volna ebben az embernek magának? hol van tökélyesedése czélja? az ahoz vezető vonal, asymptota — elipsis — cycloisforma? vagy mi más görbe vonal?

Az embernem egyesekből áll. Mi tökélyesebben születünk mint előink? vagy tökélyesebben

neveltetünk? legyen ez úgy, egyes ember nő, tetőzik és hátra megy; más helyére ál, nő, tetőzik, és hátra megy; sirba viszi magával a' mit szerzett; más iparral keres, és azon kimenetele van.

Mi neveztetik tökélyesedésnek? az erők' nagyobbitása az? azok az embernek a' természettől kiszabott mérték és határban maradnak. Az ember bár Istennek vagy angyalnak nevezd, Isten vagy angyal nem lesz.

Vagy talán a' tökélyesedés, az emberi erők' használására adott műszereknek és eszközöknek többletése? Még mindig kérdés marad, vallyon jól használtatnak e azok? mert a' gonosz kezébe sokasított eszközök, sokasított rosszak.

Tehát a' kérdés ezzé vált: vallyon az ember nem (nem miveltebb) hanem erkölcsleg — jobb e? Jobb e a' hajlandóságban, az alapzatokban? jobb e ezen alapzatoknak használásában, a' hajlandóság igazgatását, az indulatokon uralkodást, több és nehezebb erőnygyakorlást tekintve? merné kegyed ezt igenleni? és honnan igenlené? a' dolog természetéből? az emberiség valójából? a' történetből? a' tapasztalásból? fontolja meg kegyed az emberek egyszerűségét földgömbünkön, égalji, helyezeti, társasági és más tekintetekben; országokban, korlatokban, családokban, és rendekben dolgok fordultát fog észvenni; fog ugyan kegyed mindenüt hatalmat, gazdagságot, ösztönt, indulatot, és vakvonzalmat uralkodva találni; de felvilágosodott okosságot bölcsességet és jóságot-is? még pedig az idő haladta szerint nevekedő világgal?

Az embernem, idő- és születés szakilag egyfüggésben van ugyan, vagy elő lép; de erőleg? okosságilag? és erkölcsileg-is?

Es vesztene az által nemünk, ha elő nem lépne? egyes ember nem; mert ő helyén él, és nem

tér többé vissza. Az egész sem; mert az egyes részekben él. Az egésznek nevekedő tökélyesedése, egy észkép mellyet egy ember sem ér el, ez egy mindent átlátó lélekben van, valamelly teremő lélekben, és mi játék mű volna az ennek?

Engedje meg tehát kegyed, hogy én Lessinggel nemünk nevekedő tökélyesedés-álmát egy szent megcsalódásnak vegyem. Az embernek valami magasb után kell törekedni, hogy alá ne süllyedjen; néki haladni kell, hogy helyéről mozduljon és munkátlanságban ne tespedjen. A' tökélyesedhetés gondolatja és ösztöne néki óvszerül látszik adatva lenni, a' tétlenség és roszulás ellen, ő elő megyen mint a' vak ló a' malomban, vagy mint a' kapaszkodó zerge.

— — Oh man, proud man,
drest in a little brief authority,
most ignorant of what he is most assur'd
plays such fantastic tricks before high heav'n
as make an angel weep.

Shakesp.

„— — Oh ember oh kevély ember!
Nagyon csekély tekintettel ruházva
Igen tudatlanul bízik magában
Olyan bolond fogályt jádzik, hogy a' magas menny
Ezen könyűbe lábasztná az angyalt.”

1.

Nemünk előhaladása felett tett kérdésére Ke-
gyednek, mellyről tulajdonkép' könyvet lehetne írni,
úgy látszik egy szó megfelel, a' humanitás, az em-
beriség. —

Ha azt kérdenők: Vallyon az ember több e mint ember, kell e, és lehet e ő valami embertúli vagy emberfeletti lény? akkor minden sor igen sok volna a' mi erről iratik. Most pedig midőn természeti törvényéről, neme és faja kiolthatlan czimvonatjáról (character) vagyonszó; engedje meg Kegyed, hogy némelly pontokat írjak:

Az emberiség' czimvonatjáról.

1.

Valamelly dolog' tökélyessége nem egyéb mint az, mi dolog lehet és tartozik lenni. —

2) Egy ember tökélyessége tehát nem egyéb, mint hogy ő folyvásti lételében a' légyen, a' minnek kell lennie; hogy azon erőket használja, mellyeket neki a' természet mint fő jókat adott; hogy ő azzal magának és másoknak sáfárokodjék.

3) Fenntartás, élet, és egészség alapja ezen erőnek, a' mi ezen alapot gyengíti, vagy lerontja, a' mi az embert feláldozza, vagy elcsönkítja; légyen akármi neve, az embertelen.

4) Az ember életével kezdődik nevelése, mert erőket, tagokat hoz ugyan a' világra; de ezen erőnek és tagoknak használatát, azoknak alkalmazását 's kifejtését tanulnia kell. A' Társaság olly aladalma tehát, melly a' nevelést mulasztja, vagy azt csalárd utakra hajtja, vagy ezen csalárd utakat pártfogolja, vagy végre a' nevelést nehézzé és lehetetlenné teszi, embertelen helyezet. — Az olly társaság megfosztja magát tagjaitól, és a' legfőbb jótól, a' tagok erőjöknek használatától. Miért egyesültek volna az emberek másért, minthogy az által tökélyesebbek, jobbak, és szerencsésebbek légyenek. —

5) Az idomatlan tehát, vagy míveletlen emberek szerencsétlen léteikkel semmi mást nem mutatnak, hanem azt, hogy ők gyermekkoruktól szerencsétlen társaságba éltek; mert hogy az ember ember legyen, arra ő magával elég vonzalmat hoz.

6) Az ember magában ha akarna sem élhet. Azon készségei mellyeket szerez, erőnyei vagy hibái mellyeket gyakorol, kisebb vagy nagyobb körben másnak fájdalmára vagy örömére vagynak.

7) Kölcsönös jóltevő befolyását egy embernek másra, miudennek megszerezni és könnyíteni, ez az emberi társaság czélja. Mi ezt háborítja, akadályozza, vagy lerontja, az embertelen. Éljen az ember rövid vagy hosszú időt, ez vagy amaz helyzetben, használja ön létét, és a' legjobbat abból közölje mással, őt a' társaság erre hívja mellyben egyesült. —

8) Az ember elköltözik innen, és nem viszen el semmit magával, mint azon ön tudást: hogy ő emberi kötelességének kisebb vagy nagyobb részben eleget tett. Minden más a' mit hátra hagy, az emberek közt marad. Ügyességének használása, a' tökeerők minden kamatja, melly a' kölcsönözött tőkét sokszor nagyon felül mulja, az embernemnek marad.

9) Egy kidölt helyére más ifju erős férjfiak lépnek, kik ezen jókkal tovább sáfárkodnak, ők le lépnek 's mások kelnek helyökre. Az emberek elhalnak, de az emberiség örök, halhatlan, főjavok, erejeknek használása, tehetségeiknek kimivelése, köz, maradó jók, és természetesen az előhaladó használás által tovább nőnek.

10) Az erők egymásközi gyakorlat által öregbülnek, nem csak egyeseknél, hanem az egésznél is. Az emberek magoknak mindig több és jobb műszereket keritnek, azt is megtanulják, mikép használják magokat is gyakoribb és alkalmasabb műszerül.

Az ember természeti erője tehát nevededik; az előhajtó hömpölye mindig nagyobbodik, a' lökő gépek miveltebbek, mesteribbek, ügyesebbek, és finomabbak. —

11) Mert az ember természete mesterség, minden a' mire lételében vonzalma van, idővel mesterség lehet, és tartozik a' lenni.

12) Minden tárgyak, mellyek országában vannak (az olly szélesen terjedt, mint földünk) őt erre hívják. Az ember azokat mivóltjok után, nem keresheti nem észmérheti; hanem haszonra fordíthatja. Ebben neki határt senki nem vethet, maga a' halál sem; mert az ember nem a' dolgok' új képével mindig új erőre ifjul. —

13) Végtelenek az egyfüggések, mellyekbe a' természet tárgyai tétethetnek; a' feltalálás-szellem tehát ezen célra határtalan, és előhaladó. Egy felfedezés másra ad alkalmat, egy munkásság mást ébreszt fel. Egy felfedezésen ezer más, ezeken ismét tízezer új munkásság alapúl.

14) Az előhaladás' vonalját pedig nem egyesnek, sem egyszerűnek; hanem minden fordulatban és zugban kell képzelni, sem az asymptota, sem az elipsis, sem a' cyclois nem álíthatják elő a' természet ezen vonalát. Most az emberek egy tárgyra kíváncsilag rohannak, majd a' munkálat közepén elhagyják, vagy mert bele fáradtak, vagy mert más, új tárgy ragadja őket magához. Ha ez megavúl a' másra visszatérnek, vagy e' fogja őket amarra vissza vezetni; mivel az emberért minden egyfüggésben van a' természetben, mert az ember ember, és a' természetet őn műszereivel látja 's használja. —

15) Ebből az emberi erőknek valamelly verseny csatája ál elő, melly a' szerint nagyobbodik, mint az észméret és gyakorlatkőr nő. Elemek és Nemzetek jönnek egykötésbe, mellyek egymást nem

ésszmérni látszanak; minél tüzeesebben csatáznak oldalaik, annál inkább dörgölődnek egymáshoz, és végre több népeknek egy közaladalmok jön létre. —

16) Földünkön minden népek' özszeütödése gondolható, az alap erre már levagyon téve. —

17) Hogy ezen munkásságban, a' természetnek időre és némelly fordulatra van szüksége nem lehet csodálni, néki semmi idő hosszú, semmi mozgás szövényes. Minden, mi tartozik történni 's történhet, az az időben, mint a' dolgok hizakban végre hajtódnak, mi ma nincs, mert nem történhet meg, hólnap következik.

18) Az ember ugyan első, de azért nem egyedüli teremtmény a' földön; ő uralkodik a' világon, de azért nem a' mindenség; tehát gyakran a' természet elemei néki ellenálnak, hogy velek küzdjön. A' tűz megemésztí munkáját, vízöntések elborítják földjét, viharok széltszórják hajóját, nyavalyok pusztítják nemét. Ezek mind utjában vagynak hogy őket meggyőzze. —

19) Néki magában van ezek ellen fegyvere. Okossága szelíditette meg az állatokat, és célra használta, előlátása határt vet a' tüzeknek, és a' szélvészt szolgálatra kényszeríti; a' vizek elébe gátakat rak, és lejt azoknak habjain, a' nyavalyáknak, sőt magának a' pusztító halálnak is igyekszik és tud ellenállni. Az ember a' leghasznosabb dolgokhoz történethől jutott, ezen felfedezések *maradtak volna eltítkolva* előtte, ha a' szükségét fel nem találta? ez suly az órában, 1) melly ennek kerekeit hajtja. —

20) Illyen vészek dultnak keblünkben az emberi indulatok által. A' Természet nemünkbe olly különböző czimvonatokat adott mint csak lehetett, azért, hogy az emberben minden belső világra jöjjön, és minden erőji kifejljenek.

21) Mint az oktalanok közt szélt dülő (+) és

fenn tartó neműek (—) vagynak: úgy az emberek közt-is, csak hogy azok és ezek közt a' feszítő indulatok kevesebbek, ők természeti fentartó hajlandóságink által korlátoztatnak, és győzetnek meg; nem semmisítetnek ugyan, hanem egy bizonyos törvény alá hajtának. —

22) Ezen törvény az okosság (—), a' cselekedetnél illőség és jóság (+). Az okatlan és vak hatalom végre mindig tehetlen hatalommá válik, vagy önn magát dulja szél, vagy végre kénytelen az okosságnak szolgálni.

23) Ezért a' valódi okosság az illőség és jóssággal mindig egy kötésben van, ez arra hat, és az vizsont erre. — Az okosság (—) és jóság (+) két ellensarkok, ezeknek tengelyén forog az emberség ($\overline{+}$).

24) Hol ezek ellenzőleg munkálódnak, ott vagy egy, vagy más sark helytelen. Ezen különfutás tünteti fel a' hibákat, és az emberi érdekek számolását mindig nagyobb helyességre, 's határozottságra hozza. Minden szemötlő hiba egy tiszta közjóságnak, igazságnak új és felsőbb törvényére ad alkalmat.

25) Tehát nemünk minden vétke és hibája az egésznek javára szolgál. Minden nyomoruság, melly az elfogultságokból, tétlenségből, 's tudatlanságból származik, az emberrel hatáskörét inkább megésmérteti, minden bal és jobb oldalra tett kicsapongások őt egy köz pontra ($\overline{+}$) lökik vissza.

26) Az embernem minél szigorubb, minél keményebb, minél restebb; annál inkább árt magának, ezen kárt tűrni, ezért büntetődni, ezért lakolni tartozik; annál később ér célta.

27) Ezen célta kizárólag túl a' siron tűzni ki, az embernemnek nem kívánatos, sőt veszedelmes. Ott

csak nőhet az, minek magvai itt elhintettek, és az embert itteni lététől (+) megfosztani azért, hogy ezen világon túl mással (—) jutalmaztasson, annyit térszen mint létele felől megcsalni.

28) Így az egész embernek munkassági végpontját, azért hogy ő csábitasson, lerontani annyit térszen, mint hatása' vezérlőjét kezéből kicsikarni 's annak szédelgő mozgást adni.

29) Minél tisztább volt valamely Vallás, annál inkább akarta és tartozott is az emberséget (humanitást) előmozdítani, ez próbaköve a' különböző Vallások mesés előadásoknak. —

30) Kristus' Vallása, melyet ő terjesztett, tanított 's gyakorlott maga az emberiség volt; semmi más mint ez; és ez legszélesebb értelemben véve, legtisztább kútfőben és legfogatosabb használásban. —

31) Minél jobb valamely karlat, annál gondosabban, és szerencsésebben ápolatik abban az emberség; minél embertelenebb, annál szerencsétlenebb és elfajultabb. E' minden tag és aladalmon keresztül megy a' kunhótól a' thrónig. —

32) A' karlattudomány (+) az embereknél eszköz; az erkölcstudomány (—) pedig cél; a' kettőt egyíteni kell, különben egy a' másnak árt. Minden itt feltűnő széltvágás azomban arra tanítja az embert, hogy ön kárán okosabb légyen.

33) Mint minden figyelmes egyes embert a' természet törvénye emberségre vezérel, darabos csucsai lekopnak, ő magát meggyőzni másnak engedni, és erejét másnak javára használni tartozik; így hatnak a' különböző czímvonatok és érzésfajok a' nagy' egész javára. Minden a' világ baját ön helyezete után érzi; tehát kötelessége azt ezen oldalról felfogni, a' szükölködőnek, a' gyengének, az elnyomottnak segélyül lenni, mert ezt néki okossága (—) és szí-

ve (+) parancsolja. Ha ez megtörténik, ő magában legvalódibb örömet érez; ha pedig ezt most el nem érheti, más időben más elfogja érni. Ő megtette azt mivel tartozott és mit tehetett.

34) Ha a' karlat olyan millyennek kell lennie; a' közértelem szeme; a' közillóság és jóság füle és szíve; úgy ő minden szavat fog hallani, és az emberi munkásságot a' különböző hajlandóságok, érzelmek, gyengeségek és szükségek után felfogja ébreszteni 's vidítani.

35) Ez egy vetemény, mellyet csak tovább kell folytatni, még pedig a' legegyszerűbb 's legnagyobb. Ez minden évszakra 's Nemzetekre kiterjed. Az ember, mint természetileg úgy erkölcsileg és társaságilag örök haladásban 's munkásságban van.

36) A' tökélyesedhetés tehát nem csalódás; ez eszköz és vég czél ($\overline{+}$), mind annak kimívelésére, mit nemünk czimvonatja, az emberség kíván, és miért a' kereskedik.

Emeljétek fel szemeteket és lássatok! A' vetés mindenütt megvan téve, itt rothad, és csirázik; ott nő, és új vetésre érik; amott hó és jég alatt hever. Bízatok! a' jég elolvad, a' hó melegíti és fedi a' veteményt. Minden rosz melly az embert nyomja, nem lehet és nem tartozik más lenni, mint neki hasznos. Maga lenne ok ha az őt tekintve fogantatos nem lenne, mert az emberek hibái, vétkei, és gyengeségei, mint a' természet-történet törvények alatt vagynak és számolásba jönnek. Ez az én *HISZEK-EGYEM*. — Reményljünk és munkálódjunk!

S. Patakról, *Warga János*.

12.

T. T. FOGARASI

PAP JÓ'SEF,

a' Maros-Vásárhelyi Evang. Reformáta Ns. Kollégyiomban, Filozofiát és Mathesist tanító rendes Professornak, Filozofia Doktorának, élete leírása.

Miólta amaz emberi nemzetet boldogító, a' meghóltakat az életre vissza-hívó és a' nézőhelyre kiállító Tudomány, a' Hisztoria, és annak felszentelt leánya a' Biographia elő állott, elesebb elméjüt mutatni nem tudott mint ezen nagy táalentumú férfiu, kinek élete leírásához kezdettem. Nem több se nem kevesebb vonásokat teszek az ő élete rajzolattyához, mint a' mennyit az ő Eleiről 's ő róla a' bizonyító irások kezembe adtak, és a' mennyit Maros-Vásárhelyi egész Professorsága alatt az én tulajdon tapasztalásim, mellyek mindennapiak voltak, előhozhatnak. Szerencsém volt mint legbelsőbb házitanítványának Deákkori utolsó esztendőmben ő felette orálni, az ő életét folyó Deák beszédben: *Socrates redivivus!* név alatt leírni; és ismét Hérosi versekben éléne-

kelni, most a' Magyar-közönség kedvéért magyar oszlopot emelek annak a' Magyarok ritka Féniksének, rajzolatimat valamivel többszökre terjesztve. A' mennyire csak az ő eredetének kipuhatólásához közelebb eshettem; úgy láttam, hogy az ő nagy atya léssen az, a' kiról bővebb emlékezetet tehetek. Minden ő Elei, a' mint kitanulhattam a' Fogaras földén 's az azon Földről neveztetett városban, Fogaras várossában születettek; kiknek ugyan tör'söki Nemzeti nevek *Pap* volt, de a' helyről, a' hol születtek, a' Fogarasi név is reájok ragadt közönségesen. — Ezen mi Filozofusunknak nagy atya volt *Pap Mihály*, kinek nevéhez a' Fogarasi név hozzá járulván, lett *Fogarasi Pap Mihály*; ki volt Fogaras várossának nemes lakosa; született 1666-dik tájban, felnevelkedése 's a' tudományokban való gyakoroltatása után, a' Hazának akkori villongós állapotja, katonaságra hívta őt, 's a' nagyobb vagy első Apaffi Fejedelem alatt viselte fegyverét, mint a' Fejedelemnek testőrzője, a' kitől nemesi szabadsággal tellyes levelet is kapott; midőn már ő elég sokáig viselte volna a' fegyvert, és a' Fejedelem mellet magát nagyon érdemesítette volna, végre szabadságot nyert, meg is házasodott, hogy Hazájának ne csak fegyverével, hanem maradékival is szolgálhasson. — Házassága csak hamar szerencsés lett; mert született *Máté* nevezetű fia, ki már *Fogarasi Pap Maté* a' mi Filozofusunknak édes atya, — e' már igen jeles elméjű és a' tanulásra igen hajlandó fiu vala, kinek atya ámbár a' Márs és Bellóna serény és tüzes követője volna, de gyermekébe a' tudományokhoz nagyobb izlést kívána csepegtetni, mint a' mennyit ő a' ter-

mészettől vett vala, és midőn neki ezen fia az 1700-dik esztendő kezdetében született; legottan azt a' Mu'sáknak ajánlotta, ki-is minden gyermeki elméhez szabott Tudományokat csak hamar, értelmesen és előmenetelesen megtanulván, a' nagyobb tisztességes Tudományok tanulására bocsáttatott által, mindenek előtt kimutatott érdeme szerint, mellyre nézve a' Hazában szokásban volt akkori Tudományokon dicséretesen általkelvén, a' külsőországi Tudományok műhelyeire, az Akadémiákra szabadságot nyert. Elment amaz a' Tudományokról igen híres Rhénus-mejjéki Trajectumba, a' hol ő minden idejét, mellyet mások egyéb, nem annyira hasznos tudományokra fordítottak, a' Theologia tudományára, mellyre különös természetű vonattatását érzette, szentelte, elment az akkori időbeli leghíresebb emberek látogatásokra, azoknak esmerettségekét 's jó akaratyokat megnyerni igyekezte, mindazokat, a' miket maga boldogítására hasznosnak 's illendőnek látott felkereste; így mind a' szükséges tudományokkal megismerkedve 's megtelve, mind a' legderékebb 's nagyobb emberek szereteteket megnyerve Hazájába, mint a' rakott méh, gazdagon vissza jött. Legelsőben mindjárt Hunyad Vármegyének Piski nevű falujában Szászvárostól nem messze, a' Dartsai Gergely Meltóságos udvarában udvari Káplányi Papságot nyert, onnan Magyar-országra a' Szathmári-oskolába Rector Professornak hivatott, végre itthon Hazájába a' Szászvárosi népes és gazdag Ekkle'siába Papi hivatalba iktattatott, melly hivatalát minthogy szerette-is, szorgalmatosan, híven és igen kegyesen gyakorlotta mindeneknek nagy megelégedésével, ne hogy pedig ma-

radék nélkül kellene e' világból kiköltöznie, házassági életre szánta magát, elvette feleségül *Veress Sárát*, nemes Nemből született, kellemetes leányt, *Dálnoki Veres Gergelynek*, akkor Szászváros Székbeli Király-Birónak hajan leányát, a' kitől csak alig nemzett vala két fiakat *Sámuel*t, ki megért ideje előtt ez életből a' halál által kiragadtatott, és a' mi *Jó'sefünket*, kinek az Isteni gondviselés hosszszabbatska életet rendelt vala; maga pedig a' jó atya, gyermeke nevelése mellől csak hirtelen az halál által elszakasztatott az 1745-dik esztendőben, elhagyván csecsemő és az anyja emlőjén függő kisdéd fiát *Jó'sefet* neveletlenül, és az ő halálán nagyon megilletődött kedves feleségét özvegyül. Tíz hónapja vala ezen árva állapotjában a' mi *Jó'sefünk*, 's már atya, nevelő és gondviselő nélkül szükölködék, mellyet midőn az ő gondos anyja látta, második házasságra fordította gondolattját, 's kezét adta *Abats Jánosnak* a' Gerendi Ekkle'sia Tiszteletes Papjának, a' Nagy-Enyedi Tiszteletes Traktus akkori igen érdemes Esperestjének, ki a' kisdéd *Jó'sefet* nemkülömben szerette, mint tulajdon gyermekét, ez is pedig őt úgy szerette, mint édes attyát. Még kisdéd korában kitetszett, ninémü testi alkotmányt adott légyen neki a' természet, — mert az ő teste zömök, potrohos, közép szabású, nagy fejü, széles vállu, hoszszu dereku, rövid lábú vala; haja fekete, sűrű, szemöldöke vastag fekete, szemei feketék, ajaka vastag piros, lepittyedt, ábrázattya barna piros, melly testi alkotmányát nagy korára is által vitte. Szerette az ő mostoha attya a' tudományokat, azért mostoha nevendék fiját-is minél hamarébb azoknak felszentelni igyekezte. Által adta őt

csak hamar a' Gerendi Oskola-Mesternek oktatása alá, hogy a' betűk 's olvasás esmeretére eljuttassa; de midőn az Oskola-Mester a' Magyaroknál bévett sillabizálás módja szerint a' kiseded *Jó'sefet* az A—B abra tanítaná, a' kis *Jó'sefetske* az A—Bt mindég elhalgatta, 's a' két betűt özsze mondotta *Abnak*; mellyeu a' Mester megszomorodván, elment a' kis gyermek mostoha attyához, megpanaszolta, hogy a' gyermekkel semmire sem mehet, most mikor a' betűket külön kellene kimondani, ő azokat egybeköti 's úgy mondja ki. Az értelmes mostoha atya vévén ebből is észre, hogy a' gyermeket a' természet érlelésre készíti, azzal bocsáttyael a' Mestert: ne törődjön azon Mester uram, mert ez jele annak, hogy a' gyermek már Mester uramat meghaladta 's tanításán túl ment. Kikelvén az együgyü Mester keze alól a' gyermek, az Enyedi Kollégyiomba tétetett által, a' hol sebes árvíz módjára kapott-fel mindent, 's csak hamar nagyra született elméjének 's virtussának szép jeleit mutatta; minden tanuló társait szorgalmával, elméjének tüzevel 's előmenetelével sokkal fellyül mult, Tanítói előtt magáról legjobb reménységet mutatott. Midőn már mind azokat a' Tudományokat, mellyekben a' gyermeki elme szokott gyakoroltatni, nem által-uszta, hanem csak könnyen általlépte; nemcsak lépte, hanem sebesen által repülte volna; a' felsőbb 's méljebb Tudományokat tanulók sorába érdeme szerint bévétetett, hol a' Hisztória mezejét; a' Theologia edennyét; a' Filozofia tükörét és a' Mathésis magasra 's mélyre vezető ösvényeit csak hamar a' bámulásig elcirkálta, 's nagyra született elméjének annyi dicséretes jeleit adta, hogy Tanítói csudálkoznának, ta-

nuló társai pedig bámulnának rajta, 's őt mint követésre méltó exemplárt magok eleibe úgy tennék; de minthogy ez a' nagy Genie magáról, köntösséről, 's maga viseletéről keveset gondolt, annyira, hogy néha köntössét fonákul is vette, 's gombolatlan viselte, az ő buzgó követői, mint a' millyenek az Enyedi Kollégiomban majd mindenkor találtatnak, egyébben őt elnem érhetvén, mind negligében kezdettek járni; a' mint őt járni látták. Még ifju deák korában kimutatta magát a' benne természettől készült sebes emlékeztető elme, mert midőn, a' mint ezen Hazában régi szokás, hogy a' tanuló Deákok mind a' magok gyakoroltatásokért, mind egy kevés innepi ajándék nyeréséért, a' sátoros Innepekre prédikállani kibocsáttassanak, ő is másod magával egy udvarba kirendeltetett; az ő társa egy jámbor, együgyű 's vékony tehetségű ifju lévén, többet egy Prédikáziónál nem tudott, mellyet észre vévén a' mi *Jó sefünk* elhívta társát sétálni; elkérte Prédikázióját, azt elolvasta, egy olvasásra tökéletesen megtanulta, 's más nap társának oráját magának kérte, 's annak Prédikázióját amannak bámulására elmondotta, 's midőn már az ő társa következniék prédikállani, 's nem volna mit elmondjon, a' mi *Jó sefünk* helyette felállott 's prédikállott. Idővel ez az emlékeztető tehetség benne még többre ment, mert akármelly hoszszu levelet elolvasott egyszer, megmondotta mellyik szó, hányadik rendben 's a' rendnek mellyik részében állana. Valamint pedig a' Tudományoknak egészszen neki feküdt; úgy a' közönséges életre megkívántató dolgok művelése mesterségében éppen járatlan volt; a' honnan midőn egykor Enyedről Gerendre szüléi látogatására ki ment volna,

nem találván szüléit otthon, csak annyit halván; hogy a' kender-földön volnának, bémegeyen a' B. Kemény Miklós udvarába, hol mind az ő szüléi, mind ő nagy becsben tartattak, 's kérdeztetvén, otthon volnának e szüléi? azt felelte: a' kenderben vagynak kapálni.

Már ez a' mi *Jó'sefünk*, mintegy üstökös csillag az Enyedi égen, úgy világosított, minden tudományok mélységeit által lábbalva, a' mikor Kováts Jó'sef Udvarhelyi Professorságából a' Nagy-Enyedi Kollégiumba a' Filozófiai Kathedrara meghivatott, a' mi *Jó'sefünk* szelíd, nagyravágyást, kevelységet nem esmérő még a' tisztességtelen vetélkedést is utáló tudós ifju, csintalanabb természetü tanuló társaitól 's csak nem imádóitól ösztönöztetve azt kezdette mondogatni; hogy ő többet tud Professor Kovácsnál, ezzel az tanuló Ifjuság felborzodott 's a' Professor Kovács becsületébe fogyatkozást okozó mocskot ejtett, melly még többre is elhatalmazott volna; ha az Erdélyi Mélt. Ekklesiái Fő-tanács ki nem rendelte volna ama Tudományok nagy buvárát, amaz Erdélyi Fénikszet, Gróf Teleki Jó'sefet, ezen oskolai zavarának megszállítására, ki kérdéseket tévén fel a' mi *Jó'sefünknek* a' megfejtésre, mindenekre sebesen, tisztán, meggyőzőleg felelt; csupán az egyre, melly szerént egy mély kútnak mélységét kellett volna megmérni, felelni nem tudott; mellyet Professor Kovács megtett, 's megvilágosított, mellyből a' lett; hogy az elsőséget Professor Kovácsnak megadta.

Már annyira megért észszel 's minden tudományokra elkészültt tökéletességekkel birt vala a' mi *Jó'sefünk*, hogy külső-országra, Akadémiára való meneteléről is gondolkodhaték,

vonta őt a' Tudósok esmeretéhez 's a' Tudományok tanulásához vonszó indulat; hallotta vala a' nagy Filozofus' még nagyobb Mathematikus Bernullinak hírét Basileában, oda vette 1769-ben uttyát, ki őt nagy becsülettel fogadta, 's jó darabig magánál tartoztatta egész kedvességben, onnan a' Wiádra mellett lévő Frankfurtba, majd Gröningába, Franékénába ment, mindenütt a' Tudományokat 's Tudósokat felkeresvén. Ekkor a' Batávia várossai között vala egy leghíresebb a' Rhénusi Trajektum, a' nagy elmének minden Tudományokkal gazdagon kedveskedő Akadémia, hol a' Nagy Háhn és éles elméjéről 's magassan járó gondolatiról híres Hennert virágoztak, és az Európai nagy számmal oda gyülekezett ifjuságot formálgatták; ide jutott a' mi *Jó'sefünk* is végtére, 's azon nagy férfiaknak esmerettségébe esvén, velek három esztendő folyása alatt, nem mint tanítvány tanítójával, hanem úgy élt, mint barát baráttyával, és úgy társalkodott, mint Filozofus Filozofussal. — A' híres Háhn a' mi *Jó'sefünket* annyira betsülte, hogy még tulajdon fiát is az ő oktatása alá adná, kinek a' mi *Jó'sefünk* által lett neveltetésében, az atyának olly nagy öröme lett; hogy nem átallaná ezt vallani; hogy a' mi *Jó'sefünk* több jót tett az ő fiával, mint ő maga atya létére. — Az ifju Háhn pedig értelmes Tanítóját úgy megkedvellette, hogy hazáját Tanítója hazájával felcserélni magában feltette. Sok még más nemesek' 's fő - emberek' gyermekei valának a' mi *Jó'sefünk* tanítása 's oktatása alá bízva, kik között említést érdemel a' Batavusokhoz tartozó napkeleti Indiának Prorekszsének, király helyett valójának fia, ki-

nek a' Tudományokban lett, szép kiformaltásáért a' király helyét viselő nagy jutalmat téven fel, a' mi *Jó'sefünket* Doktor Professor titulussal Indiába szándékozott által tenni, meg is hívta őt; de ő édes Hazájának kívánván tudományával szolgálni, azon becses hívatalt csak megköszönte.

Eljött vala már az az idő, mellyben a' mit vetett az előtt, annak aratását is lássa: réa fordította elméjét a' kiadott tudós kérdések' megfejtésére; a' Seelándiai Ulissingai Mesterségek' s Tudományok' társasága, kiadta ezen kérdést: *A' már eddig elé esmeretes tapasztalásokból, a' természet vizsgáló vehet e elegendő segedelmet, a' tünemények eddig ösmeretlen okainak kitálálására, s ha vehet, miképpen mehet az végben?* Ezen kérdés megfejtőjének 30 formális aranyat nyomó arany Monéta tétetett fel jutalmul, mellyen a' Társaságnak tzmere, a' gyözedelmesnek neve, és a' feltett kérdésnek esztendeje láttzottak. Egyik oldalán láttatik a' koronát tartó Pallásnak képe, illy fellyülírással: *A' Tisztesség sarkantyúzó ösztön,* — alább: *Fogarasi Pap Jó'sef 1772;* — a' más oldalán a' hét tisztességes Mesterségek szemléltetnek, mellyeknek felette ez a' fellyülírás olvastatik: *Nem metseréznek a' vizekben;* alattak pedig ez: *a' Flissing. Batavia tudós Társaságnak ajándéka.* — E' vala az első Monéta, mellyet a' mi *Jó'sefünk* nyert. — Ismét más esztendőben 1773-ban, a' Lejdai Akadémia tudóssaitól a' Stolpius hagyománya gondviselőitől kiadott ama kérdést; *Vagyon e az emberben valami belső érzés benne születve, mellynél fogva ő az erköltsi jónak megösmérésére és annak meg-*

tselekedésére felindíthatnák? igyekezte megfejtegetni, melly munkája ugyan jutalmat nem nyert, de a' megjutalmaztatott munka mellett, *Accessit* név alatt kinyomtatott. — A' következett két esztendőök alatt Trajektum várossa új és gazdag tisztességgel tisztelt meg a' mi *Jó'sefünket*; mert 1774-ben Jun. hónapban a' híres *Burmann Ferencztől*, *Ferencznek* fijától, *Ferencznek* unokájától, Theologia Doktorától 's Professorától, egyszer'smind a' Trajektumi népes Ekkle'sia hív lelki tanítójától közönséges tudósok gyűlésében megvi'sgáltatván 's kikérdeztetvén; a' szent szokás szerént, kéznek fejére tétele által a' Tartomány 'Sinattya végzéséből a' papi Szent hivatalra felszenteltetett, és e' dolognak véghez viteléről Bizonyság-levéllel meg is ajándékozott. — Nem sokkal azután, ugyan azon hónapban, népes Filozofiai-tanátsban, közönséges helyen a' Filozofiából feltett kérdéseket élesen 's helyesen meg fejtve, az ellenvetésekre fontosán feelve, és *az örökkévalóságnak következtét nem esmérő természetéről*, 's a' következtétessel járó dolgoknak szükségesképpen meglévő kezdetéről irt, a' béiktatásra készült Dissertatzióját bémutatván, Hennert Filozofia, Mathesis, és Asztronomia Professora által, Filozofia Doktorává, és a' tisztességes Tudományok-mesterévé tétetett, 's ebben az Akadémia petsettyével megerősítettett Diplomával meg-ajándékozott 1774-ben. — Ugyan azon esztendőben Augusztus' hónapban megházasodott, vévén feleségül *Wiebel Francziska Wilhelmína Elizábethát*, Nemes *Wiebel Fridrik* az hollándiai Regimentnél kapitánynak, és

Regisztrátor *Klinkenberg Henrik* leányának, *Elisabethának* leányát.

Öt egész esztendőket eltöltvén külső-országai útazásában 's mulatásában, már hazájában, ide Erdélybe vissza kívánczozott. — Megérkezett tsak hamar Bécsbe feleségével egybe, melly egy jól neveltetett, szelíd természetű, jámbor férjét igazán 's nagyon szerető személylye, kartsu, sugár termetű, fejér bőrű, gyenge alkotásu, a' menzörgést és villámást nem szenvedhető, de emberi szeretettel tellyes, még igen fiatal, született Belga nyelvén kívül, frantziául ékesen beszéllő, kevés idő mulva magyarul is hiba nélkül szóló; kinek tsupán ez az egy fogyatkozása vala, hogy egy kevésbé kantsal volt, de a' melly hibátska nem disztelelítette ábrázattját. Ezen kis hibáját feleségének' a' mi *Jó'sefünk* észre sem vette, melyet midőn egy baráttya neki megmondott, elő szólította feleségét, hogy megbizonyosodjék benne, 's akkor látván legelsőben felesége kantsalságát, így szólott: Bizony ez óráig nem tudtam, hogy a' volna. — Úgyan azon Városban tartott mulatása alatt, elmegyén egykor a' Sz. István Templomába, a' melyből kijöttekor egy esmeretes úri emberrel találkozva, köszönni akar, kalapja honya alatt lévén (chapeau bas), a' fején pedig paróka, azt gondolja, hogy a' fején vagyon kalapja, s' azt levenni akarván, parókáját kapta le fejéről; mind ezen kis történetek azt bizonyítják; hogy az ő mélyen gondolkodó nagy elméje, nem ereszkedett a' világi külső dolgok 's maga viselet esmeretére le. — Csak hamar Bécsbe létébe, meghívó levelet kap innen Erdélyből Szász-Várostól az abban virágzó népes és gaz-

dag Ekkle'siában folytatandó papi szent hivatalra; ígérkezik 's 1774-ben November közepére oda meg is érkezik. — Itt öt esztendőök elfolyása alatt, nemes és szent hivatalát buzgón, híven, tisztán és épületesen folytatta, de ez a' tágas mező nem lévén még is elegendő az ő nagyra született munkálkodó lelkének, várván várta, ha valamely tudós kérdés botosáttatnék ki, a' mint hogy 1778-ban a' Berlieni királyi tudós Akadémia ki is adá: *Az allapos vagy fundamentomos erőnek természetéről* való kérdést, mellynek megfejtésével ötven formális aranyat nyomó arany Monétát nyere a' mi *Jó'sefünk*, mellynek egyik lapján, a' Porosz Király' képe láttzik illy körül-irással: *Fridrik Király, az Akadémia Protektora 1777.* A' más felc vagy lapja mutat egy búza koszorút illy közbe írással: *A' Tudományok' nevedezésére!* — Ezen Szász-Városi gazdag jövedelmű Ekkle'siában, ha arra született természettel bírt volna, szép summát gyűjthetett volna az élet szükségeinek kielégítésére, de sem maga gazdának, sem felesége gazda-aszszonynak nem termettek vala, a' honnan a' mint gyűlt a' mi gyűlt, éppen úgy ki is ment, — nem kívánta a' mi *Jó'sefünk* a' sokat, tsak a' mindennapit, melly megtettzik abból is, hogy a' midőn szüret után a' bor dézmát hordanak neki, megtelvén hordókkal a' pintzéje, midőn még is vinnének, megszóllítva az embereket, mit akarnának? hiszem már a' pintzéjébe sem fér, vigyék akárhova. — Element vala már az ő nagy elméjének híre Erdélyben mindenfelé; a' Tudományok szeretői 's előmozdítói, ezen derék férfunak közönséges tanítói 's az Ifjuság nevelésére felállított

székbe lejendő ültetéséről gondolkoznak vala; az Enyedi Professori Kathedra illetve volna őt, de míg Professor *Kováts József* élt, kivel a' mi *Józsefünknek* deák korában özsze-jövetele esett vala, ezt az Erdélyi Ekklesiái Fő-tanáts gondolóra vévén, az akkori Enyedi Professori ürességet, melly a' Theologiai Professor' kihalásával történt, Maros-Vásárhelyi Filozofia Professora *Szabó Sámuel* által töltötték el, 's ennek helyébe 1779-ben a' Maros-Vásárhelyi Kollégyiomba a' Filozofia és Mathesis Professora Kathedrájába meghivatott a' mi *Józsefünk*, mindeneknek, de kivált nékem örömmre, ki ámbár Professor *Szabó Sámuelnél* is mint házi tanítvány minden napokon Gróf *Teleki László* és *István* tanuló társaságokban éltem, 's azon jó Professoromnak, formáltatásomért nagy háladatossággal tartoztam; mellyet csak azzal tudtam lefizetni; hogy Enyedre költözésekor minden bagázsiait vivő szekereinek egészen Enyedig kalauzoló gondviselője voltam, 's kedves emlékezetét mái napig is szívemben hordozom; de még-is a' mi *Józsefünk* től, attól a' nagyobb fényű csillagtól, formáltatásomban többet reménylettem, melly reménységemben megsem tsalattam. — A' mi *Józsefünknek*, ki az Erdélyi Ekklesiái Fő-tanátsból az ő Professorságra lett kineveztetéséről szóló végzést kezéhez vévén, már Gerendre az Aranyas vize mellé, hol mostoha atya 's édes anyja még életben valának, felköltözött vala Száz-Városról, hogy a' Maros-Vásárhelyi Kollégyiom Elöljárótól vejendő meghívattatást ott fogadná el, ezen mi *Józsefünknek* mondom meghívására a' Kollégyiom Elöljárótól készített Meghívó - levél reám bizatván,

nekem vala az az első szerentsém, hogy őt köszöntésemmel 's a' meghívással megtiszteljem; a' mint második szerentsém is ugyan leve, hogy az ő bágáziáit vivő szekereknek kalauzoló gondviselőjévé választattam tőle. — Itt vettetett fundamentoma az én nála nyert 's mind végig változás nélkül tartott kedveltetésemnek. Maros-Vásárhelyre érvén a' mi kedvelt *Jó'sefünk*, elsőbb esztendeit töltötte a' helynek, a' népnek és a' tanuló Ifjúságnak esmerete megszerzésében, hivatalbeli kötelességinek pontos bétöltésében, a' legjobb 's legnagyobb embereknek esmerettségének 's barátságának megszerzésében. — Mindjárt, hogy oda érkezett a' második esztendőben 1780-ban, a' Leydai tudós Társaságtól kiadott ezen kérdést: *Tsupán egyedül a' józan okosságból az Istennek egysége megmutattathatik e?* fejtegette; melly munkája jutalmát ugyan nem nyert, de második ranggal, az az Accessítel megtiszteltetett. De a' következett esztendőben 1781-ben a' Harlemi Teyleri Theologiai tudós Társaságtól kiadott illetően kérdésre: *Meglehet e mutatni, hogy a' közönséges Isteni gondviselésen kívül legyen különös gondviselés is?* olly derék munkát készített; hogy a' Berlini Professor Castilion munkájával szinte egy rangba tétetett, még is az arany Monétát e' nyerte el; a' mi *Jó'sefünk* pedig az ezüstet, melly értékét, nehézségét és színét kivéve az arany Monétához mindenekben hasonló volt. Hármash szerencse és tisztesség érte a' mi *Jó'sefünket* az 1782-dik esztendőben; mert elsőben azon kérdést: *Minémü fundamentoma és jegyei légyenek az Analogiának vagy hasonlóságon álló bizonyításnak?* és *hogy kelles-*

sék élni azsal. a' Filozofusnak mind a' természeti mind az erköltsi igazságok' megfejtésében? mellyet az Hárlemi tudós Társaság adott ki, fontosan kidolgozta, és azért 24 hollándiai formális aranyat nyomó arany Mónétát nyert, mellynek egyik lapján egy férfiú és asszony képei között, némelly Makhinák láttatnak ilyen fellyül-írással: *Az Isteunek és a' Hazának!* a' másik lapon kezében koronát tartó Pallásnak képe láttzik, annak feje felett lévő illy írással: *A' leg-érdemesebbeknek!* alatta pedig az olvastatik: *Az Hollándiai tudós Társaság' jutalma.* Körös körül e' lévén írva: *Fogarasi Pap Jósef, Maros-Vásárhellyi Filozofia Doktora 's Professora, nyerte 1782-ben.* Ugyan azon esztendőben adta ki a' Harlemi Teyleri Theologiai-társaság ezen kérdését: *Mi legyen az erköltsi szabadságnak természete; 's hogy lehessen legjobban megmutatni, hogy legyen illyen szabadság?* mellynek megfejtéséért a' mi Jó'sefünk 80 formális aranyokat nyomó arany Monétát nyert; mellynek egyik lapján a' Theológiának és az igazságnak 's szabadságnak egymással általellenben lévő képei láttzanak kimettzve, illy felyül-írással: *Az igaz Isteni esméret és szabadság!* a' más lapon vagyon egy virágokból öszszefont koszorú, mellynek közepében ezek olvastatnak: *A' tudós Teylertől való tisztelet jutalma a' Maros-Vásárhellyi Filozofia és Mathésis Professorának, Fogarasi Pap Jó'sefnek, Filozofia Doktorának adatva.* — Harmadik munkáját készítette ugyan azon esztendőben, a' 'Stolpius hagyománya' gondviselőitől Leydában kiadatott ezen kérdésre: *Mutattassék meg, hogy a' Keresztyén Erköltsi-*

tudományban egy parantsolat *sintsen* olyan, melly a' politika közönséges törvényivel vagy egyenként kinek kinek jussaival és hasznaival el-
lenkeznék. Melly munkája ugyan az első rangot és a' jutalmat elnem nyerte; de második ranggal meg tiszteltetett, és *Accessit* név alatt ki is nyomtattatott. Az 1783-dik esztendőben új szerencse érte a' mi *Jó'sefünket*, mert a' Leydai Stolpius hagyomány' az Gondviselőitől kiadatott illetén kérdés: *Miképpen lehetne legjobban megmutatni: hogy nem lett volna az Istennek természete ellen az: hogy leg-jobb világot teremtett?* meg-fejtéséért ötven formális aranyokat ny omó arany Monétát nyert, mellynek egyik lapján körös körül ez az írás olvastatik: *A' munka kinyilatkoztattya az ő Alkotóját!* — Középpen pedig egy a' kezében Teleskopiumat tartó 's a' tsillagokat vi'ssgáló férfunak képe, egy kiterjesztett szárnyu sassal egyben láttaték, mellynek alatta ez olvastatik: *Fogarasi Pap Jó'sef érdemlette 1783.* A' más lapon ilyen fellyül-írás vagyon: *Megmutattya és bátorságossá teszi az útat.* Középpen pedig egy mesterségesen készült Makhina láttzik, melly körül két férfiak álván, azt szemekkel 's kezeikkel vi'sgálni kívánnyák, alatt ezek olvastatván: *Stolpius hagyományából a' Leydai Akadémiától adatott Jutalom.*

Mind ezen felséges munkái mellett is a' reá bízott Ifjúságot elnem felejtette, hanem mind a' ki rendelt órákon a' Kollégyiomi közönséges Tanító-házban napjában kétszer, mind a' maga szállásán minden nap kétszer szorgalmatosan tanította. Tellyes volt az ő tanítása ékesen szollással, erővel, tudománnyal; tekintete mindég vidám; gondolati felségesek, ki-

tételei hathatósok; nem tsepegtetni, hanem önteni láttzatott a' tudományokat tanítványai fejökbe, de főképpen azoknak szívöket formálta. Mathémátikai tanításában a' számvetést vagy calculálást olly tűzzel és sebessen vitte; hogy a' leg jobb elme is alig kísérhette; itt mutatta ki magát az ő fennjáró tüzes elméje; a' midőn néhány milliókból álló számból, minden utánna járt munkálgodás nélkül, a' quadráta és cubica radixot kihuzta. — Gyakran megesezt, hogy mikor mi az ő asztalán számokkal dolgozók, az operátzióban egy vagy más hibát ejtettünk, vagy az özszeadásban, vagy a' sokszorozásban, 's a' végin a' munka hijjánosnak láttzott, ő egyszeribe megmondotta, a' hiba mellyik munkálgodás módjában esett itt, meg is igazította a' hibát, ezen ő felséges elméjének bizonyosági velem együtt, Gróf *Teleki László* és *István*, *Bethleni Gróf Bethlen Sámuel*; *Kabos*, *Pallotska*, *Horráth*, *Dósa*, *Thorwächter*, kik az ő házánál együtt voltunk halgatói. — Sokszor redkivül való órákon tanítványi elméjöknek elevenítésére, fel-fel hozott a' közönséges Tanítói-házba egy vagy más elmés munkát, 's azzal serkentette az Ifjuságot. Emlékezem, midőn az Anglus *Shwiff* Tonnáról készült meséjét hozta fel frantziául, de nem is olvasta, hanem a' frantziát sebesen magyarul előadta; 's az ifjuság elméjét a' kitalálásban gyakorlotta. — A' közönséges megprobáltatás' vagy Examen idején, az ifjakon értelmes, rövid és világos kérdéseivel nagyon segített; megesett egykor, hogy egy ifju a' feltett kérdésre nem egyenesen felelt, egyéb aránt derék feleletet adott, mellyet az halgatók közzül egy észre vévén, kimondotta: hogy

a' nem volna jó felelet, mellyre a' mi *Jó'sefünk* nyersen tsak hamar azt felelte: a' felelet igen jó; csak a' kérdés nem volt hozzá való; — így kívánta ő az ifjú elmének még gyengességét is erössíteni, nem pedig azt mindjárt közönséges helyen a' szégyenköre kiállítani. — Rólla éppen nem lehetett elmondani, a' mi sok Tanítókra illik: hogy olyan szorgalmatosok 's bőv beszédűek, hogy miatok nem lehet az Ifjúságnak tanulni. — Nem kevés baja volt Professor Collégáival, kiket a' természet komorokká, ifjak ostorivá készített volt; őt pedig Ifjuság attyává 's baráttyává formálta, maga vallotta meg nékem, hogy midőn egykor a' Professori Itélő-szék eleibe hivatott volna, egy jeles ifju nem nagy hibájáért, de ártatlanságát érezve magát hathatósan mentegette volna, az ő Professortársai között egyik nem átallotta így szólni a' másikhöz: Colléga uram büntessük meg, mert mindjárt kimentti magát; e' miatt volt az ő szívének sok ággódása, hogy sok jeles elméjű ifjakat látott a' szerfelett való keménység miatt elnyomattatva. Illyen volt az ő Professori élete; ki midőn tanított is soha írásból nem tanított, és a' mit revokált soha szóról szóra előmondadni nem szerette; az ő egész tanításán az Ifjak penára vették rövideden az előadott igazságokat, 's kiki maga rakta Stílusba, folyóbeszédbe a' maga lelke mértéke szerént — és én megvallom, hogy mig az illyen tanítás, rapiálás 's előadás módja ujra felnem áll, az Ifjúság tanulásának akármelly más modjával is, az előmeneteles tanulás helyre nem hozattathatik.

A' mi *Jó'sefünk* életének utolsó esztendeje vala az 1784-dik esztendő, a' mellynek

kezdeté ő reája nézve elég örvendetes vala; de vége szomorú, és siralmas minden jókra nézve; — ezen utolsó esztendeje elein is dolgozott a' mi *Jó'sefünk* a' tudós világ hasznára két munkát, egyiket a' Teyleri Hárlemi Theologiai - társaság kiadatott ezen kérdésére: *Vallyon egy fontos Filozofus elégséges e a' kijelentett Vallás' felforgatására, vagy ellenben ő is lehet igaz Keresztyén?* — melly munkája a' mi *Jó'sefünknek* az ő halála előtt még a' megítéltetés alól ki nem jött. — A' másik munkáját a' Berlieni tudós Akadémiától feltett ezen kérdésre: *Mi módon lehetne legjobban az emberek elméjéből a' bal vélekedéseket kiirtani?* már elkezdette, már folytatta vala is, de az őt hirtelen meglepő nyavalyák meggátolák annak végre hajtását. —

Már az ő fáklyájának világa Bécsig felsütött vala, és a' mi ditsősségesen uralkodott Felséges Fejedelmünk II-dik *Jó'sef*, őt királyi Diplomával a' Budai királyi Akadémiába, Logikát, Metafizikát és erköltsi Filozofiát tanító rendes Professornak 1000 Rhforint fizetésre az Erdélyi királyi fő-igazgató Tanáts úttján, meghívta; 's midőn már uttyáról 's elmeneteléről gondolkoznék, hirtelen terhes betegségre fordulván egéssége; mind elköltözésének, mind hosszabb életének reménységét elvesztette. — Az ő nyavalyáját szülte egyfelől az ő ételben való telhetetlensége; mert nem tudván ügyelni a' maga körül levő dolgokra, a' beszéd 's tréfa közt az ételben ugy elmerültt, hogy ha felesége meg nem szállította, vagy vendégek jelenlétében kaputtyát meg nem rántotta volna, az utolsó falatig mind végig ette volna; tellyességgel nem tudván mi az elég,

más felől az ő heves forró természete, melly szerént a' nyári hévség' idején kertyében egy fának árnyékában térdig érő gödröt ásatván, Strimpfléjét lehúзва lábát térdig mezítelen a' nyers hidegű gödörbe hívesítgette; ezekhez járult az ő gondolkodása burjainak mindég kifeszült állapotban tartása, melly már ezen utolsó esztendejében annyira meg is gyengítette emlékeztető tehetségét; hogy egy Szutsáki nevű úrnak felette elmondandó Halotti-orációját tanulván maga megvallotta, hogy azon orációnak megtanulása néki sokba került, 's emlékezete erejének meggyengüléséről panaszolkozott. Nem keveset tett az ő betegségére a' Budára lejendő menetelről őt némünémüképpen epesztő gondolat, mert a' midőn tudta a' maga körül folyó külső dolgok' elügyelésére való tehetetlenségét, a' más vallásuak társaságában minden rajta könnyen megeshető történeteket az ő gondolkodó lelke egy tsomóba össze hordott, mellyről velem órákig beszéllett, 's annyival inkább kinyilatkoztatta nékem minden gondolatját, minthogy feltette magában, hogy engemet ezen hivatalában maga mellé vészen Adjunctussának 's elviszen magával, mellyről való szándékát nékem ki is nyilatkoztatta. Ezen terhes okok nyomák le őt az ágyba, Deczember hónap' kezdetében, a' midőn tsoportoson jöttek réa a' nyavalyák, Rheumatismus, gyomor 's inakbéli göres, végre forró nyavallya. Bajlódott volt ugyan ő még Szászvároson laktában a' forró nyavallyával, de abból az ő hív baráttya Doktor *Baritz* Isten segedelmével szerentsésen kigyógyította, most pedig Doktor *Mátyus Istrán* vévén orvosló keze alá, más útat követett az ő

orvosoltatásában, mellyet a' mi *Jó'sefünk* látván, néhány izben mondotta: hogy őt *Baritz* nem ezen úton orvosolta 's el is vesztvén az orvoshoz való bizodalját, a' nyavalyák terhe alatt csaknem eltsüggedet, a' forróságtól okoztatott phantáziáiban gyakran mondotta: vegyék el rola ezt a' bárometrumot, fordítsák másuvá azt a' thermometrumot, egykor tsendes álmából felsekervén, így szóllott: Örökké bánom, a' mit deák koromban tselekedtem! többet nem is beszéllett egész betegeskedése alatt, ugy látszott, hogy magával vetett számot, és magát az előtte lévő útra készítgette; hanem halála előtt harmad nappal érezvén vége közelítését, arra kért engemet, hogy el hagyandó kedves feleségét egy szép levél által ajánlanám a' B. Kemény Miklósné Aszszony ő Nagysága ösmért kegyes szárnyai alá. — Elérkezék már az 1784-dik esztendő, és a' mi *Jó'sefünk* életének is vége, ki életének 41-dik, Professori hivatalának 5-dik esztendejében, minekutánna 14 napokig küszködött volna a' terhes nyavalyával, Deczember hónap' vége felé éjfélt után egy óra tájban, fejét bal karomra eresztve, teste alkotmányának nagy retsegése közben lelkét kibotsátotta, vídám tekintetet hagyván ábrázattyan. Az ő megholt része tisztességgel lehető el-takarittatásában, felesége, atyafiai 's hív tanítványi mindnyáján részt vettek. Meggyászolta őt felesége, meg a' tanuló Ifjuság, én az ő életét röviden deák folyóbeszédben, és ismét deák Herosi versekbe foglalva Koló'sváratt ki nyomtattattam, 's minden jobb helyekre elküldöztem, a' temetésére rendelt napon a' Kollégiom Auditóriumában, ezen matériára: *Mi az*

oka, hogy a' Nagy embereket az Isten csak megmutattya a' világnak, 's mikor nem is vélnék elragadja? készített magyar oratzióm-mal, a' M. Királyi Tábla, Maros-széki nemes-ség, városi népség 's tanuló Ifjuság jelenlétében megtiszteltem. — Emlékezete fennmarasztására ilyen Epitaphiumát készíttettem deákul:

Ingemisce Patria!
decus Hungarorum
Facile princeps Philosophorum
et ut uno nomine multa complectar:
JOSEPHUS PAP, de FOGARAS,
AA. LL. et Philosophiae Doctor,
Quaestionum nodis quamvis difficillimis solvendis par,
solam mortem vincere impar,
dum vixit
Quinque aureis et unico nummo argenteo cohonestatus
en, qua mori potuit parte
jam sub hoc Monumento jacet.
Caetera ejus nominis mémoria,
ubivis gentium viget.
Mortuus
A. r. S. 1784. D. 17-a Decembris,
Aetát. 41.
Pietatis ergo
D. D. M. Sz.

Éppen akkor érkezővén a' Budai királyi Egyetemtől, a' mi elfelejthetetlen *Jó'sefünk* meghívására készített Levél, mikor az ő teste a' nyujtoztató padon fekünnék; mind az özvegy, mind a' több atyafiak' megegyezéséből, én készíttettem megköszönő deák Levelet, mellyet emlékezetnek okaért ide le is teszek:

Viro Magnifico Leopoldo Schoffahl, salutem et officia Franc. Wilhelmina Elisabetha van Wiebel, Clar. quondam Josephi Pap de Fogaras Vidua!

Ab eo, quo mariti mei, dum viveret quoque semper mihi grati, sed maxime a morte perpetuo desiderati, corpus humo terraeque mandavi, omnem quaerere occasionem, quaesitam tandem et inventam arripere; qua vestrum illum et optimo quoque dignissimum amorem, de quo in litteris vestris post mortem demum viri mei mihi redditis, accurate summaque fide expositum esse cernerem, testarer atque venerarer; nunquam destiti. Hunc amorem tantum, et cuius vel philosopho tantopere expetendum, vir jam meus, ut omnia solebat praecipiebat; ego vero vidi, sensi, et penitus ex litteris vestris intellexi. Cumque Ille si vixisset, procul dubio gratitudine animi benevolentiam, benevolentia amorem reciprocasset; ingenio, voce, opera quantum Ipsi datum erat, serviisset. Nunc ego carmina, exsequias Viri mei latino calamo deducta, Nummosque quosdam ex plumbo, stannoque fusas, ad formam eorum, quos Vir meus adeptus est, quinque aureorum et unius argentei gerentes, perenni apud vos memoriae et commendo et consecro. Munus quidem leve, et personis vestris, tantoque, de quo supra locutus sum, amore indignum do; sed si dantis animum, non rei materiam, massamque muneris spectaveritis; tempori cuius locoque conveniens. Quare hoc si vobis gratum fuisse atque acceptum sentiam; ego quoque vestram illam apud me gratam Memoriam jure quodam optimo perennaturam fore polliceor. Datum Vásárhellyini ad Marisum. D. 30 Maji A. 1785.

Más deák levelet is készíttettem, a Tiszteletes özvegy neve alatt Hollándaiba az özvegy édes atyának a kapitánynak szóllót, végre egy Magyar hathatós Ajánló-levelet B. Kemény

Miklósné Aszszony ő Nagyságának, mely által az özvegyet az ő Nga kegyes szárnyai alá ajánlottam. — Vajha minden érdemes tanító őt megelevenítő, 's az ő emlékezetét megújító hasonló háladatos tanítványt hagyhatná maga után. Írtam ezeket Sz. Udvarh. October hónapban 1829-ben, még maig is eleven háladatos emlékezetemben megmaradott kedvelt tanítómnak emlékezetére.

Szigethi Gyula Mihály, Prof.

13.

AZ ÁLLARCZÁS ORVOS.

Bécsnek egyik külvárossába alamizsnáért esenkede mellette suhanó társainál, egy szegény gyermek. Alázatosan reménykedve közeledett most egy férjfihoz, kit ruhájáról ítélve gazdagnak véltt 's kinek barátságos, nyájas tevénytétől reménylhette, hogy elnem igazíttatik. — „*Csak valami keveset adjon jó Uram!*“ így szól a' kicsiny: „*én szegény, igen szegény vagyok.*“ A' gyermek' nyílt tevéntete, halavány arczain görögő könnyei, beszéd közben remegő hangja 's kérését előterjesztő nemes illendősége, ~ meghatották az ösmeretlen Uraság' nagy lelkét. „*Kedves gyermek!* így felelt ő, „*látom, nehezen esik koldulásod.*“ — „*Oh, nagyságos Uram!*“ viszonzá a' gyermek, „*legnagyobb szükség készítet engemet erre,*

csupán néhány garasokat akarok öszszekéregtetnem jóltévő emberektől, hogy szegény Anyámon segíthessek,“ (most zokogni kezdte ’s özönként peregtek gyöngyei) *szegény, elhagyatott Anyám! — nyomorúlt özvegy, ő, segedelem nélkül kinlódik elhagyatott kórággyán!*“ — „*Nem hivatott e magához orvost?*“ — kérdezé az Úr. — „*Ah Isten! — Nagyságos Uram!*“ felel rémelve a’ gyermek: „*nincs nekünk pénzünk, hogy azt fizethessük, ’s ha emberi szeretetből nyújtana is valamelyike segedelmet, enyhítő balzsamot; — nincs egy fillérünk sem, mellyel az orvosságot fizethetnénk.*“ Az ösmeretlent meghatották ezen szavak, ’s nyájasan kérdezé: *hol lakjon Anyja?* A’ gyermek megmutatta lakhelyök’ házát és számját; az ösmeretlen pedig egy — aranyat nyomott markába ezen meghagyással: hogy tüstént Orvost hivatna nemzójéhez.

A’ gyermek örömétől meglepetve alig köszönheté meg jótéteményjét. A’ mint csak futhatott, úgy futott egyenesen azon Orvoshoz, ki már egyszer Anyján, midőn még jobb állapotban volt, segített. *Az ösmeretlen,* magára hagyatva, eltökéllette emberszerető szívében, hogy maga is elmenyjen a’ beteghez. Belép az ajtón — ’s ah szivetrepesztő pillanat! — a’ beteg, még fiatal aszszony, félig rothadtt szalmán, rongyos pokróczzal takaródzva feküdt ’s lábbadtt könyjeiben. Mellette térdele hét esztendő gyermeke, ki keserves zokogások között falat kenyérért esenkedett.

Az ösmeretlen, Orvosnak adta ki magát, ’s kérdezősköde betegsége felől. „*Ah Isten!*“ így sóhajtja az Aszszony: „*szegénység és nyomorúság még inkább senyvesztik szívemet;*

mint testi fájdalmak. Jobb állapotban valék én hajdan, sok pénzem volt több kereskedő házaknál; három kereskedő bukása (bankerott) fosztott meg mindenemtől. Férjem halálra búslakodott esetünkön; nem rég tétetett bújában elaszott teteme örök nyugalomára; 's nekem nem hagyott egyebet, két neveletlen gyermekeknél: — szegény férgek! mi lesz belőlök; — elvesztik nem sokára kesergő anyjakat is; — ennyi szükség, ennyi nyomorúság sietteti jókori síromat.“

Az ösmeretlen sűrű könyeket húllatva, vigasztalja beteg felebarátját, 's Istenben helyezettett bizodalomra inti csüggedezését, — ki akkor, midőn legnagyobb a' nyomorúság, segedelmet szokott mindenkor nyújtánunk. — Papirost kér ezután, hogy enyhítő orvosságot írhasson. — A' beteg remegve szakítja ki azon könyv' előlapját, mellyből olvasni tanítgatta gyermekeit; — nem volt egyéb papiros, egyéb könyv lakjában — 's a' vélt Orvosnak nyújtja. Plajbással írja ez gyógyszerét 's asztalra tévén a' lapot, elhagyá betegét azon vigasztalással: hogy a' felírt orvosság által bizonyosan meggyógyúl gyengélkedéséből.

Alig mentt el az ösmeretlen, midőn idős-bik fia egy Orvossal szobába lép. „*Anyám! kedves Anyám!*“ így remegett örömeben a' gyermek, — *vigasztalja magát, nyerje vissza gyengültt erejét, — van már pénzünk 's ezen Úr bizonyosan kigyógyítja betegségét.*“ — „*Kedves jó gyermek!* — Így szóllott könyekbe lábbadva fiához a' bajokkal küzdő anya: „*Jer ölembe! szereteted egyedüles vigasztalásom! Most volt mellettem egy Orvos; amott az asztalon, feljegyzett gyógyszere!*“

Az Orvos, ki a' gyermekkel jött, előveszi a' papirost, olvassa, 's kövéválva mereng: „*Jó Aszszony!*“ így szakasztá félben halgatását, — *örüljön! azon Orvos, ki én előttem jelent meg ágyjánál, egészen más ember, mint én; — gyógyszerre többet használ minden orvosságnál, mellyet e' Világ' legelsőbb Orvossa írhatna valaha. Egyszerre minden nyomorúságából felszabadulttnak látja ezen orvosság' által magát Aszszonyságod! Azon ösmeretlen, kitől meglátogatattott, nem egyéb — a' mi kedves jó — — Császárunknál, II-ik Jó'sef-nél, ki ezen receptjében esztendőnkénti 300 forintokat 's gyermekeiről biztos gondoskodást ígér Aszszonyságodnak.*“

A' szegény aszszony 's két gyermekei alig jöhettek magokhoz öröm rebeséseikben; térdeikre hüllottak, — égfelé külcsoltt kezekkel rebegtek áldást, hálát és szerencsét rebegtek azon Uralkodóra, ki a' legtitkosabb nyomorúságot is kifürkészi, a' legbajosabb fajdalmakat is készséggel enyhíti.

Ezen váratlan és fontos segedelem, jótévéleg munkállódott azon özvegy' felgyógyulására, ki már olly közel nyöszürgött bizonyos sírjához. Csak hamar visszanyeré a' bokrosodott gondoktól fonyasztott erejét. Gyermekei hasonlóan érdemesekké tették magokat a' felséges Uralkodó jótéteményjeire; korokkal együtt gyarapodtak a' tudományokban és jó erkölcsökben; — anyjoknak örömeivé 's vigasztalásaivá nevelődtek. Azon dicső nap pedig, mellyen a' jótéteményt nyerék; köszönettel, hálával teljes fohászkodások és szívbeli kívánások között ünnepeltetett esztendőnként általok.

Némethy Pál.

14.

A' Duellum, vagy is a' kettő között levő harcz, megálhat e a' természetes törvénye szerint, — miben, és hogyan különbözik az erőszakos harcztól? (*Jus, et moderamen inculpatæ tutelæ.*)

A' duellum, a' kettő között levő harcz, (ha szabad képzelni) a' csupa természetes állapotban véve (in statu absoluto) megálhat az emberi természetes törvények szerint, mivel ezen állapotban tökéletes egyenlőség van, egyik se föllebb való a' másiknál, tehát nincs különös bíró, ki megítélje a' két viszázkodót, (bele avatkozni más cselekedetébe, dolgába, ügyébe, meghívás vagy kérelem nélkül nem csak illetlen; sőt törvénytelen) kiki a' maga bírója, ha a' józan ész után levő világos ítéletnek nem engedelmeskednek; szabad a' harcz, melly által a' viszázkodásnak vége vettetik, vagy egyik halálával, vagy pedig a' testben nyert sérelem miatt a' halálnak meggyőzésére valamelyik enged; — nem szabad az Isteni törvény szerint, mivel az igazságot megkellene esmerni, mellynek megtagadása a' lélekben sérelem. Jobbára valamiben kétség legfőbb indított ok a' harczra, egyik se akar elálni jussáról. A' világi jussokkal nem élni, néha szabad egy kevés időre; azért nem következik, hogy azon jussától örökre minde-

neknél megfosztatott. Tudjuk hogy a' törvények néha az öszsze ütközetben egymást megsemmisítik, de csak ugyan azon környülállásban. — Mivel kinek kinek van jussa felebarátját az igazságban védelmezni, ha többen átlátják egyyik' igazát, és azt mint meghittek védelmezni akarják, vagy az igazságnak engedni, vagy a' többel harczra menni kellek; honnét ered a' had. — Meg ha a' Nemzetek között szabad a' had, melly éppen ettől veszi eredetét, bizonylyal ez is. Tudjuk azt, hogy a' Nemzetek törvényneinek tanításában egész Nemzetet egyyes morális személynek vesszük, meg azt is tudjuk: hogy jobbára csak két Nemzet között ered a' had, melly éppen duellum, vagy is bellum duorum, kettő között harcz. Mind ezekből nyilván következik: hogy a' csupa természetes állapotban (in statu naturae absoluto) megálhat a' duellum.

A' természetes társaságokban nem szabad, megsem is álhatt a' kettő között lévő harcz, mivel ott már van föllebb való, a' ki ítéletet hoz; az atyák, gazdák. Annál inkább nem szabad a' polgári társaságokban, hol van egy nemesebb Uralkodás, meg hazai törvények által is erősen megtiltatik. — Szent a' Haza! Szent a' Törvény!

A' duellum az erőszakos harcztól abban különbözik; hogy az csak kettő között esik, ez pedig több között is eshetik, főképpen pedig abban különbözik; hogy az erőszakos harcz, egyyik résznek gonoszságából ered, a' duellum jobbára mind a' két rész jussainak fenntartásából. Az erőszakos harczost, az az: ki életünk ellen felkell; szabad megölni is ha más mód nincs, mint az Isteni, mint az emberi törvények szerint, mint a' természetes, mint pedig a' polgári állapotban.

Balogh Jó'sef.

15.

Ki szereti szoros értelemben Hazáját?

Minekelőtte világosan ezen kérdésre megfelelhessünk, tudni kell, mi értetődik a' Haza által? a' Haza által értetődik város, mellyben meghatározott földön az emberi Nemnek egy, vagy több népből álló része, bizonyos törvények alatt él.

Az szereti Hazáját szoros értelemben, ki szívből érte azt cselekszi más jámbor' sérelme nélkül, a' mivel törvényesen nem tartozik. Hazát egy igaz forró szívből mindegyik szeretheti, „*Quamvis desint vires; tamen laudanda voluntas.*”

A' Haza szeretete nem törvényeinek megtartásában, és kötelességek' pontig való véghez vitelében áll szoros értelemben, mivel mind ezeket cselekedni erőszak által is kiki kényszerítettik; áll a' szabad jó akaratban, és ennek fogamatosságában. Valamint minden jó szerelem erkölcs, úgy a' Haza szeretete is; az erkölcs egyedül a' szabad akaratból ered, és az erkölcs jutalmaztatik különösen. A' ki Hazája törvényeit, kötelességét tellyesíti, jutalmat érdemel lelkére nézve; a' lelki jók, vagy is az erkölcsösek lélekben jutalmaztattnak meg, a' Nemzet' törvényeinek megtartása, úgy is már jutalom ez életben közönségesen, és különösen a' bődög békesség, mellynek gyümölcsei áraszthatják az örök bődögtságot. Senki se láthat másiknak szívébe,

ha csupa jóságból, vagy kéntelenségből, félelemből tartja e meg a' törvényeket, de ha ez lehetséges volna is, melly Haza képes valamennyit megjutalmazni mással, mint az áldott békességgel, mellyért a' társaság lett, mi is lehet ennél a' Hazától, tagjaira nézve nagyobb jutalom?

Az szereti Hazai nyelvét; ez által Hazáját, ki azt terjeszteni, és kimívelni törekedik különösen, mivel közönségesen meghatározott törvények által tartoznak művelni, és gyarapítani, midőn némelly Hazafiak a' község helyett művelik a' nyelvet, — illyenek a' társaságok.

Az szereti Hazai nyelvét; ki kimíveltetésén iparkodik, terjesztésében pedig gát? szereti, és nem szereti. Ellentétel így mutathatik meg; szereti legyen = 2, nem szereti vagy is gát = 2. Lészen ezen ellentétel $2 - 2 = 0$, ezen környülállásban semmit se tesz. Ha pedig tétetik a' szeretet = 2, a' gát = 3, léssen $2 - 3 = 0 - 1$ kevesebbet tesz a' semminél. Ezen mennyiségek csak úgy álhatnak meg így, ha nyelvét művelni éppen annyit tesz, mint terjeszteni. Légyen művelni = m, terjeszteni = t, léssen egyenlőség $m = t$, a' nyelv' műveltetésében tett fáradság éppen annyira becsültessék, mennyire terjesztésében tett fáradság = F, f lesz $F = f$ az előbbennel $F : f = m : t$. $Ft = fm$.

Balogh Jó'sef.

16.

 MISSIONI TUDÓSÍTÁS.

Boucho Francia Missiónárius, ki az 1824 év' kezdetén Kelet-Indián Sziám-országban foglalatokodott, ugyan azon évnek végével Pulo-Peangba indúlt, 's leírván több veszedelmekkel egybe kötött tengeri utazását, végre ugymond Aug. 20-kán mepillantánk Pulo-Peang szigetét, éppen hálákat kezdék adni a' Mindenhatónak ezen kegyelemért, midőn a' kormányozó magához hívatván, azt adá értésemre: hogy a' még 150. mértföldnyire távol eső Malakkába a' fejedelmek' lakhelyébe fognánk evezni; ezen kijelentés ugyan előttem igen kedvetlen vólt, de kénstelenségből megkellett rajta nyugodnom, 's a' szerettem szigetnek hátat fordítanom.

Szerencsémre Malakkába érkeztemkor két katholikus Papokra találtam, kik, noha más nemzetűek, mintegy kötelességé tevék, hogy engemet ezen fél - szigeten való tartózkodásomnak ideje alatt barátságosan megvendégeljenek. Esmeretségbe estem a' Hollandus tisztekkel is, kik minnyájan beszélnek francziául, 's velem minden kigondolható udvarisággal bántak. Elhagyván ezen várost Octob. 30-án 1824, 200 frankért kaptam helyet egy Arábiai hajóban, mellyben sokkal roszzabb dolgom volt, mint Malakkában; a' hajóban lévők minnyájan Mahomedá-

nusok bévett okalapaikhoz makacson ragaszkodók, és a' keresztényeknek esküdt ellenségi valának. A' kapitány jó ember, de hajóján Despota. Nékem egy szegletben mutattak helyet, hová háttal kellett beférnem, 's nem találván ott ágyat, száraz deszkán kellett az álomnak jó tévőségét éreznem, szánakodásból ugyan nyújtottak egy régi 's már jól elrongyoltt teve-szőrrel megtömött zsákot, mellyen mindazonáltal mindjárt az első étzaka után odább kellett adnom, ne hogy a' benne pesgő férgek egészen megemészszenek; az eledel, mellyet éhségem csillapítására nyújtottak, már magában is rosz volt, de még e' mellett olly porondául készítve, hogy erőltetett ugyan, de még is egyébaránt jó indulattal fogadtam, Isten előtt kedves böjtöt kellett tartanom.

De minden bal esetek, 's reám csoportosan tóduló viszontagságok között leginkább akkor vérzett szívem, ha láttam, hogy a' szerencsétlen Mahomedánusok reggel a' felkelő, 's estve a' lenyugvó napot imádták; a' Mahomed' tiszteletére mondott imádságjok fél óráig tartott; 's előttök egyedül én valék hitetlen; az én hamis hitem miatt, mint ők gondolák, legnagyobb szánakozással voltak erántam, de az épen megfoghatatlan volt előttök: hogy Európát feleség nélkül hagytam el. Kíváncsilag kérdezték: hány feleségem lett volna, 's értvén tőlem, hogy a' katolikus Papok nem házasodnak, nagyon álmélkodtak, mivel ők tiszta lehetetlenségnek tartják a' nőtelen életet, engem pedig, így szóllék tovább, bizonyos félelem, és rettegés lep meg, midőn Papjaitokat aszszony-seregtől körülvéetve szemlélem. — Pulo-Peangba, Nov. 11-kén ki szállottam a' szá-

razra, bévezettek azon templomba, melly Pecotnak, egy fiatal Missiönáriusnak ez előtt esztendővel történt kora halála által árvaságra jutott, érkezésem' alkalmával harangoztak, azt akarván ezzel a' keresztények' értékre adni; hogy az Isten ismét kegyelemmel tekint reájok, tüstént mind a' két Nemen lévőkből sokan jöttek látogatásomra. Itt az egész kereszténység 1200 lélekből áll. A' mult évben a' számos gyermekeken kívül száz felnöttek vették fel a' keresztiséget; noha a' Missiókra nézve ez a' hely legroszszabb, még is véghetetlen sok jót lehet tenni.

Sziámban a' Missió' állapotja szánakozásra méltó, mert a' Püspökön kívül egy Európai Missiönáriusa sincs. Husvét után szándékozom ismét eltávozni, de csak ezen feltétel alatt: hogy legalább itt minden esztendőben egyszer megfordulok, noha az út szárazon igen meszsze; és fáradságos, és az előttem valónak életébe került, én még is ezt örömmel felvállalom, keresztül vezet ez a' Guedai és Ligori Királyságokon, melly utolsóban az Evangyéliom még soha nem hirdettetett. A' nép együgyű, jó, és kíván a' mi Sz. Religiónkkal közelebbről megismerkedni. Pecot másodszeri oda mentében meglátogatta a' Királyt, kitől igen kegyesen fogadtatott. A' Király egyik feleségére azt bízta: hogy öregebbik leányát ajánlaná a' Missiönáriusnak Nőül, 's valóban mind a' ketten megjelentek Pecot előtt, de bizonyos érzés tiltá őket látogatások' tárgyát világosabban kifejezni, Pecot észre vévén zavaradottságokat, valamit gyanított, 's kérdezteté: hogy mit akarnának? az anya fogván leánya kezét azt mondta Pecotnak: hogy a' Király egy idegen eránt a'

Legnagyobb tiszteletet kívánna mutatni, néki ezennel öregebb leányát ajánlá feleségül; a' Missiónárius ezen néki ajánlott nagy tiszteletért legmélyebb köszönetet tévén a' Királynak, és Királynénak nyilván kijelenté: hogy a' catholicus Papok soha nem házasodnak; ezen kinyilatkoztatásra a' szegény Dámák egy kevesé elpirulva váratlan felelettel tértek vissza a' Királyhoz, ki a' történeendő özsze párosodáshoz már előre szerencsét kívánt. 'S mi következett ezen nem remélt válaszára? a' Fejedelemnek az Európai idegen eránt való figyelme változott; — Pecot használta az alkalmat, 's prédikálta a' Religyiót a' Királyi Palotában. A' Király márasztá őt birodalmában azon ígérettel: hogy templomot építet, és néki tökéletes szabadságot enged, Sz. hivatalának az ő országában minden akadály nélkül való gyakorlására. A' Királyné pedig számos gyülekezet előtt azt fogadta: hogy Ligorban ő, és leánya fognak legelsőben megkeresztelkedni, hogy Pecotnak a' Királyi palota legyen lakhelye. —

Pecotnak Ligorból való kiköltözése napján, a' Király özsze gyűjté az egész udvarát a' búcsúvételre, és annak kijelentésére, hogy minnyájoknak fájdalmasan esik az ő tőlök való elválása. Ezen elválás úgymond a' Király, nekem igen fáj, és csak azon feltétel alatt egyezek meg elmeneteledben; ha esküvéssel ígеред; hogy nem sokára körünkbe ismét vissza térsz. Két év mulva ígéré Pecot, de ez igen hosszú időköznek tettett a' Fejedelem előtt, ugyan azért nem is igen örömet egyezett meg az elmenetelben, 50 embert, 6 elefántot adott késérésére, és parancsolá Minis-

tereinek, hogy őt egy mértföldnyire elkésérjék. Illy tiszteségesen fogadta ezen Fejedelem az első kat. Papot kit ő látott; meghatva a' legérzékenyebb örömtől sóhajtott Pecot azon szerencsés szempillantat után, mellyben ismét Ligorba vissza térhet. Azomban az Isten, kinek ítéleti rettenetesekek, nem engedett neki annyi időt; mert alig tért vissza Pulo-Peangba, azonnal lebetegedett, 's 14 napi fájdalmas szenvedése után sírba szállott. Utolsó szavai is ezek voltak: Óh Ligor! Ligor!

Ugyan Boucho Szept. 20-kán 1826. a' Sumátra szigetén lévő Vad-nemzetekről illy tudósítást közölt: Ezen nyomorúlt emberek a' mi Religiónkról soha egy szót sem hallottak, ők igen jó, együgyű, és félénk emberek, 's noha vadak, még is esmeretlen köztök az a' gonzság; melly néha a' legpallérozottabb embereket, sőt még sok keresztényeket is, szeplőséti. Minden férfiúnak nem több, hanem csak egy felesége van, még maga az egyébberánt rakonczátlan Király is ezen törvénynek hódol; felettébb szegények, 's nyomorúltan élnek, náluk semmi Religiónbéli szokás nincsen, semmi könyvek. Egyéberánt úgy láttzik, hogy az ördögöt imádják. Három vagy négy familia az emberekkel való kereskedő Szerecsenek által Pulo-Peangban eladatott, mert minthogy több Királyaik vagynak, egymás ellen csak nem mindég háborút viselnek, és a' győződelmes a' foglyokat eladja. A' Pulo-Peangba hozattott fogoly familia nem sokára a' kat. Religión felvette, 's igen példás életet visel. Ezen jó emberek a' különös együgyűség, és az ezen

országban igen ritka egyenesszívűség által magokat igen megkülönböztetik. Nékem azt beszéllék: hogy Honjokban egy csuda vastagságú gyermeket imádtak; őseiktől örökéttett hagyománynak következtében azt hiszik: hogy ezen szörnyeteg eleitől fogva mindég vólt, ezt ők temjén füstel imádják, 's néki fogadásokat tesznek; de miólta, úgymondanak, keresztények vagyunk nem kételkedünk, hogy ezen formázat alatt az Ördögöt imádtuk. Az egyik familiának feje ajánlá magát arra, hogy földieinek a' k. Religiót hirdeti, én szándékát jóvá hagyám, és buzgóságát tehetségem szerint gyámolítom, 's már valójában el is tökélttük magunkban, hogy őt az övéihez küldjük, de csak azon feltétel alatt akar indulni; ha őt egy Missiónárius nyomba követi. Ezen népnek nagyobb részét a' Hóllandusok hatalmuk alá hódították, melly is az ő Religiójokat felvette. Én csendesesen várom a' remélt segedelmet, hogy ezen jó néphez utazhassak, 14 — 20 nap alatt vizen ellehet hozzájok jutni; fontolják meg kérem a' dolgot jól, és egy illy gazdag aratást két három munkásnak fogyatkozása miatt ne engedjenek veszendőbe menni.

Közli Szabó Nepomuk.

17.

GRÓF CZOBOR MÁRK.

Magyar - ország' előkelő nemzetségei között még a' legközelebb' múlt XVIII-dik század' elején, díszlettek a' díjas *Czobor-Szentmihályi* Gróf *Czoborok*, egyéb képes jószágaikon kívül, a' hazában nevezetesen az Éleskői, N. Szöllősi, Gyulai, Bessenyői és Súlyomi, Verekenyei, Hricsói és Bicssei, Szerdahelyi, Holicsi és Sasvári; Morva-országban pedig a' Gődingi és Pavloviczi uradalmak' birtokosai.

Közülök nagy Lipót, I-ő Isep, és III-dik Korlát Császárok 's Királyok ideált, *Márk* ragyogott jeles méltóságokban, Cs. K. Béjáró, az ország' hadában Bajánőrnagy, Zászlósai között pedig K. Fő-oroz lévén. A' haza' szinte mint a' szomszéd német tartományok' fő-nemzetségeivel rokonúlt vérsége, és nagy vagyonsága, már ezen hathatós tehetőségü álladalmánál fogva is, magas pólczra méltaták az országnagyai' körében; de a' vak szerencsének ezen esetiséges kedvezésin fölül, még saját emberi becse is érdemesíté őt köz tiszteletre.

Fürge ész, élénk kedvokat, művelt elme, nyájas deliség, minden vállalkozatiban virgoncz serénység, rendülhetlen bátorság, és a' legszertelenebb merényekre, — ha azokkal az egésznek hasznót, magának pedig dicset szerzhetni gondolt — mindenkori készség, buzgó hazaszeretet, 's a' mellett tökéletes hívség fejedelme iránt, valának benne azon szép kínallatok, melyek őt a' mulatkozó gyülekezetben szinte mit a' rendek' komoly tanácskozásiban, vagy a' villogó hadak' közepette egyaránt ki tűnteték, és a' társalkodásban kellemessé, az udvar előtt kedvessé, az országban pedig tekintetessé és nyomossá tevék.

Ifjonta hőstettei között legelsőbb' nevezetessé lön a' Cs. K. fő-bajánnak Gróf Heiszternek élte' mentése, kit, midőn 1704-ben Rákóczy' serege Nagy-Szombatnál véletlen rajtaütne, egyedül csak Gróf Márk' vitézsége váltott meg a' haláltól. De egy utóbbi merénye, melyet nem a' csata' forrtában nekifüлт vér' hevesebb persgése, hanem az ügyfogyottság' és a' mindenünnen rideg magára hagyattatás' szigorú inségei nyommasztában, a' csak maga magától tanácsot kérhető hideg eszmélet szüle, rettegni tudatlan szíve' bátorságát, és a' gyávaság' sápolódásán túl emelkedett lelke' fönségét teljes fényében ragyogtatá.

XII-dik Korlát' svéd Király' követje a' Bécsi udvarnál Báró *Strahlheim*, fényes lakomával, melyre a' Gróf is hivatalos lön, ünnepele hatalmas fejedelme' világ bámulta diadaljait, ki a' három ellene szövöttezett uralkodók' IV-dik Fridrik dán Király', Fridrik Agoston szász és lengyel Király', és a' nagy-orosz Czar' Alexievits Péter' frígyök' köteményét,

nagy Sándor gyanánt kardja' élével fölbontotta; ellentállhatlanúl Kopenhágra törvén kevés holnapok alatt dán ellenését a' súlyos kisebbségére járó Trávendáli békülésre szorította; 's onnat hamar Narva várának fölmentésére szágódván, nyolcz ezerével az Oroszok' száz ezeres hadát leverte, ötvenezert közülök fogságba ejtett, és táborokat minden motyóستul 's ágyuzatostul elfoglalta; aztán Fridrik Ágostont a' Varsói gyűlésen lengyel-ország' Királyságából kivetkeztette, 's helyébe Lescsinszky Szaniszlót választatta; a' szász Királyt pedig Lescsinszkynek lengyel Királyúl megesmerésére Altranstadtnál (Lipcse mellett) fegyveres erővel kényszerítette, és a' Czárral kötött frígytól elállásának fogadása iránt még hit letételre is fogta; sőt arra is erőszakoltatta, hogy *Patkúlt* a' Czár' követjét a' Darásdi udvarnál néki kiadja, kit a' kérlelhetetlen haragos, legott vad kegyetlenséggel végeztetett ki. Ennyi szerencséje után a' fiatal Győző egyszerre a' hatalom' azon fokára jutottnak látta magát, honnan Európa' minden ügyeibe kénye szerint vághatott, és szerinszerte oszthatta eméngi parancsait, melyek a' legelsőbb udvaraknál is leg kisebb ellenkedés nélkül azonnal teljesítettek. — — — —

— — — — — Csak ő reá valónak függesztve az uralkodók' szemei, kémlélvén, merre fogná majd győzedelmes hadát indítani. Lipszénél állott táborban a' Hatalmas, minden udvarak' követjeitől környözve; az ő követjei pedig más fejedelmeknél, uroknak díjassága' tudatában, ezernyi kényes szeszélyeik és buzma követelései által valóságos zaklatói és zsarnokjai lettek azon udvaraknak, melyekhez küldődve valónak.

Strahlheim természeteképen is nyers és döl-fös, sok olyas ízetlenséget böffentett asztal fölött, milyest honi vendégei, de kivált a' Királyának becsülete dolgában fölötte igen érzékeny Gróf Czobor Márk nehezen emészthettek; de még sem ment garázdálkodása annyira hogy a' köz békét meg háborította volna, és Gróf Czobor, — ámbár ellenese vólt légyen az iménti szóvitában, — minden akadék nélkül elfogadá a' poharat, melyet a' házi gazda Királya' egészségéért reá köszöné; de legott Márk is fölemelé a' magáét és Isep Császárt éltetvén, viszont Strahlheimra ráköszöné azt, a' Svéd pedig hegyke mokányságában azt el nem fogadá. Ezen otromba dacz egybe véget vetett Czobor' addiglani nagy nehéz türedelmének. Azonnal elrúgván maga alúl székét, talpra pattant, és komoly szemléssel kérdőre fogá eziránt a' Svédet. Ez csak félválról 's foghegyen duhogott vissza derczés felelétet. Neki heyesedve Czobor erősen sürgette az elégtételt; de az elbizott Svéd megkonokolván magát, semmit sem akart felőle tudni; minélfogva a' szóváltás mindinkább zajosodván, midőn végre Strahlheim' rakonczátlan nyelvére még fertelmes szidalmak is fölötlenének, a' Gróf azokat egy derekas arcúlcsapással torkába fújta; — kardrántás lön ennek következése mindkétfelel, és csak nagy nehezen lehetett a' többi vendégeknek az egymás ellen bősülteket vérontás nélkül elválasztaniok. Boszszúsága' hevenyében üstöllést folyó-követet küldött Lipsére Korláthoz Strahlheim, 's ezen esetről jelentést tön néki, melyben Czobort a' Királynak legserelmesebb gyalázásaival vádolá. Fölberzent ezen jelentés' olvastában a' büszke Hadverő,

kinék a' félvilág bókolt, és tüstént levelet bocsájtván a' Császárhoz, ezen az ő követjén ejtett fertelemnek, melyet fölsége' sértésének kellene tekintenie, hamarságos 's szembetűnő megbüntetését kívánta. A' Császár jól tudván ugyan a' dolog mibenvoltát, és a' követnek vétkes magaviseletét; de mind a' mellett a' követelt/ elégtételt a' hatalmas Győzőtől meg nem tagadhatván, parancsolá Czobornak, hogy Strahlheimt tanúk előtt megkövesse, és míg az első vihar által nem kelend, és a' hábor-gás egészen le nem csillapúland, udvarától távul maradjék. De az arczúl csapott követ ezt nem elégele, és egy újabb fenyegetődző levelet eszközölt ki zord Királyától, melyben, minthogy a' Császár egy olyas jobbágyát, ki követjének bánthatlan személyét meg-ütni bá-torkodott, és maga szent fölsége ellen annyira vétett, elégképen megbüntetni nem tudná, — mit ő majd kellelte szerintebben fogna eltalálni, — a' Grófnak okvetetlen kiadását követelé. Szorongásba hozá ezen hajszolódás mind a' Császárt, ki egyik legkedvesebb emberét szem-látomást halálra vetni irtózott, mind a' Grófnak számos barátjait az udvarnál. Titkosan útasítást von Czobór, hogy illára vegye a' dolgot; foglyosításának rendelése pedig eladdig halogatódott, meddig csak engedheté a' ké-pesség.

A' leg gyámoltalanabb balságba sülyedtnék látta magát ekkor Gróf Márk; számos barátjai közül egy sem bátorkodott hanyatlott ügyét fölfogni; és elkülönödvé Holicsi várában tőle vissza vonúlt szomszédjaitól, a' néma magány-ban, egyedül csak önmaga eszétől kérhetett segedelmet. De valamint a' mentül erősebben

szorított rúgó, annál nagyobbat löktet, akként Márk is insége' legnyommasztóbb súlya alúl a' leg idvességesebb erősödéssel vált-föl. Szesztes elméje ily kétes dolgát általkelé. Igaza' tudattában alatsonyságnak nézvéen félénk elillantását, és a' veszedelemmel, bár mily borzasztó volt légyen is, mindenkor inkább bátran 's vitézül szembe szállani, mint sem elüle gyáván sarkot adni, meg szokva lévén, íziben elszánta magát arra, hogy személyesen Korlát elébe járuland, előtte magát igazolandja, 's aztán akármely végzését felőle bátran elvárandja, mit ha nem legtanácsosabbnak is, de legalább magához legillőbnek léendeni ítélte. A' szerencsétlen Patkúl' rettentő példája visszariaszthatá ugyan ezen merészkedésétől; de ő főlebb becsülte vitéz dicse' szeplőtelenységét életénél. Végrendelését írásba hozván, megnyergelteté legkedvesebb ménjét, és fogadalmot vallván, hogy szerencsés visszajutásának esetére, azon dombon mely ablaka' irányában állott, egy templomot építtend, kevesed magával sorsának majdani elválta helyére elnyargalt.

Csak nem azon egy perczben ért bé a' svéd táborba, melyben Korlát Strahlheim' tudósítását vevé a' felől, hogy Gróf Czobor a' bécsi udvarnak szántszándékos késedelmezése 's alattomos intése következéséül, Török-országba eliszkódott légyen. Dúlt fült magában ezen jelentésre a' svéd Király, és szintén a' legrettenetesebb boszszút forgatá eszében, midőn szolgálatos bejárója jelenté: hogy Gróf Czobor Márk, Magyar-orzágból, esedezik meghallgatása' kegyéért. Legott maga elébe jöveté, 's szóllomásra sem hagyván kelni őt, azonnal a' legindulatosabb szemrehányások-

kal rátámadá. A' Gróf veszteg hallgatá zajos hurogatásainak árját, 's midőn elvég kiállana a' kurholásból, nyugalmasan 's csínyán eszére adá, hogy önképen 's akaratilag jött, 's ezzel magát 's életét a' Király' hatalma alá vetette légyen, holott tunya dolog lett volna, akár birtokai' valamelyikében ellappagnia, akár a' veszedelem élül meszsze földre el-vonatkoznia; — de hogy ezen megjelenésének bátorsága nem fogott vala tőle kitelni, ha lelkiemérete bár legkisebb véttségével is vádolhatta, és a' Királynak igazat-tartásához nem bízhatott volna, remélvén hogy meghallgatatlanul őt nem fogná kárhozatni.

Valamenyire enyhültebb, de egyre még komoly hangon válaszolá Koriát: „Szóllana.“ — Erre Czobor igazán és őszintén előbeszélé a' dolog' történetét, hozzá adván hogy ő sértőleg a' Királyt egy szavával sem érintette, de hogy jobbagyi kötelessége szerint ura 's Királya mellett fogott légyen, midőn Strahlheim fitymállólag 's szidalmazólag, tulajdon országában, ellene kikelni merészkedett; ennél fogva kettejük között csak személyes ügy 's sérelem foroghatna fön, melyért mint nemes nemes ellen mindenkor helyt állani kész volna. Szegesen szemlélve, és figyelmetesen hallgatva, végig hagyá Koriát Király szóllani Czobort. Ért valamit előtte a' Grófnak félelmetlensége halálos bírása' irányában, kinek egy intésén állott élete veszte; mert a' rettenthetetlenség-nél semmit fölebb nem becsült férfiban; fölindíttá ez benne az ingert megkésérteni: a' szemelőtti halál vajjon nem fogná e' megrendíteni a' Gróf' bátorságát? E' szavakkal: „bát követemnek pofozása; magának bitanglása

semmi előtted halálfia?“ hirtelen lancz kardját rántá, 's a' Gróf mejjére szegezé. Még csak szeme' pillája sem rezzen meg Czobornak ezen irtóztató rándulatra; — rémületlen viszónlá: „Semmi fölséges Uram! mert hiszem, ki Fölséged' képviselője, megszűnt a' lenni azon perczben, melyben a' fejedelmet, kihez Fölséged küldötte, galád rútolásokkal gyalázta, melyeket utóbb hazugúl reám fogott. Nekem életem nem fő javam; drágább ennél becsületem, mely ide kiszttetett; és erre mondom: való igaz, a' mit szóltam.“ — Reá meresztvén tüzzelő szemeit, egyet sem szólt a' Király, csak egy kézintéssel elbocsájtá, utánna izenvén, hogy táborából engedelve nélkül el ne távozzék.

Több napok mulának el a' nélkül, hogy a' Király akár hívatta, akár legkisebb jelét is adta volna ügyelvényének reá, és Gróf Márk nem tudá hányadán légyen vele. De a' Svéd táborban mulatásának szakasza mind a' mellett nem marada vígságtalan; mert deli külseje, képes erkölce, nemes idomossága, eszes 's lelkes beszéde, és egész létegeben mutatkozó férfias bátorszivűsége hamar tetszetessé fogják vala őt tenni, a' mindegyre nagy hadi emberkedésekben és merész viadalokban forgott erős svéd daliák között, ha szinte megjelenésének oka 's a' Király előtti viselete nem is híresedett volna ki; annyival pedig inkább, minthogy tudák nemes elszánását, buzgólag vetekedének iránta szíveskedni.

Végre röktön maga elébe idézteté a' Király. Belépvén hozzá, nem keveset ütközött meg boszszút lehellő haragosának látatján, ki a' fejedelem megett állott; de Strahlheim is

elhült Czobornak nem is képzelhetett merészkedésén; mert az soha esze ágába sem ötlhetett, hogy a' Gróf, kinek útját Királya' elébe bevágni annyira gondoskodott, és kinek Török-országba elosontása' és a' bécsi udvarnak ezirántos vétséges kedvezése' regélésével ugyan akkor tartotta vala fejedelmét, magát személyes előállítására szánhatta légyen. A' Király Strahlheim' nagy boszszúságára fölolvasa' Czobor előtt tettének panaszos jelentését, és meghagyá néki, hogy a' terhes vád alúl mentse ki magát. — A' szín-igaznak nyilvános bizonyossága kivallotta magát a' Gróf őszinte előadásában, és hatósága elül szerte vált borúiból diadalmasan kilobbanó verőfénye rápirított elnémúlt rágalmozójára. Korlátnak ép esze keresztül hatott a' boszszúvágás fondorság' homos szövénén; világosan látta, hogy Strahlheim Királya' ügyévé akarta váltatni ön sérelmét, mely csak buzmaságának és szilaj indulatoskodásának méltó büntetése volt. Átvervén őt szikrázó szemével, kemény falángatásokkal le-hordta, ráparancsolván, hogy szeme elül takarodván, — ámbár csak kevéssel ez előtt érkezett meg Bécsből, és hosszú útjából még ki sem pihente magát, — tüstént 's legkisebb haladék nélkül, éjjel nappal hajtatva, ugyan oda ismét vissza lóduljon; Czobornak pedig férfiasan megrázta kezét, derék Magyar-nak nevezte, és szerencsés hazajutást kívánván néki, szabadon bocsájtá. Midőn már induló félben állana, a' Fölség' egyik segédnekje egy díszkardot 's egy pistoly-bokrot hozott néki, a' svéd Király' örök emlékezetére.

Jó sokáig, még a' Czobor nemzetség' (Márknak Liechtenstein Krisztínával egyetlenny

fija' Isónak halálával) magvaszakadta után is, mutogatattak ezen fegyverek Holics várának nevezetességei között; a' Gróf' szerencsés hazajöttének harmad' havában pedig, a' ki jelelt dombon már alapköve vettetett Sz. Ilona' templomának, mellynek építtetését Márk élte' legbúsabb órájában fogadta vala.

Vachtler Albert.

SZÓKALAUZ,

Gróf Czobor Márkhoz.

- Dijas**, tehetős, hatalmas. *Kresznerics 's Baróti Szabó Dávid* szótárai szerint.
- Képes jószág**. Unfehlisches Gut. 2) Képes erkölcs. Unständige Sitten. Képesség. Unstand. L. *Kresznerics*. 312. l. *Szabó D.* 110. l.
- Lipót**, Leopold. *Korlát*. Carl. *Páriz Pápai*. *Is ep* vagy: *Is ó*. *Joseph*. *Stemmatographia* I. Regni Hung. Posonii. 1798. P. II. p. 202.
- Bejáró**, Kammerer. Kammerherr. A' fejedelem' béjárói. — Fő-bejáró. *Archi-Camerarius*. L. *Páriz Pápai 's Kresznerics'* Szótarait.
- Baján**. Dux belli. *Elődi-baján*. Antesignanorum (Avantgarde) Dux. *Feldherr*, General. L. *Bárdosy Suppl. Analect. Terrae Scopus. Leutschoviae*. 1802. pag. 3-a. *Baján-örnagy*. General-Feldwachtmeister. — Régi törökös magyar szó, és helyes, mert: *Baj*, viadal, ütközet, csatázás. L. *Sz. D.* 15. l. *Bajnok*. Harczos. Vitéz.
- Oroz**. Thürhüter. Janitor. *Páriz Pápai*. *Szabó D.* Fő-oroz. Janitorum Reg. Magister.
- Vérség**. Geblüt. Herkunft. Abstammung. „Almost vérsége ajánlja.“ *Horváth Endre Árpád*. 92. l.
- Álladalom**. Stellung. *Dugonics*.
- Ésetiséges**. Zufällig. *Lexic. term. techn. Budae* 1826.
- Élénk**. Lebhaft. *Jelenkor*.
- Deliség**. Urtigkeith. — Egyébiránt: *Del*. *Stattlich*, id.
- Vállalkozat**. Unternehmen.
- Dics**. Ehre. Dics-vágy. Ehrgeiz.

- Kinállat.** Borzug, Jeles tulajdonság. *L. Horv. E. Árpád* 343. l.
 „Ennyi kinállattal ragyogott Fejedelme Kijónak.“
- Ifjonta.** A' mi ifju korában esett p. o. ifjonta írtam, az az: ifjuságomban; ifjonta-tűz az az: ifjuságbéli tűz.
- Nyommasztáhan,** unter dem Druck; valamint: a' csata' forrtában. Nyommasztó szükség. *Drüdfende Noth.*
- Merény.** Wagestück.
- Sápolodás.** Uengstlichkeiten. Unschlüßigkeiten. Haesitatio, angor animi. *Páriz Pápai. L. Heltay Krón.* 179. l.
- Lakoma.** Gastmahl. Tafel. Schmaus. *Jelenkor,* 1832. 72. Szám. 1-6 l.
- Motyó.** Bagage. Gepäck. *L. Szabó D. és Hartleben* szótárait.
- Ágyúzat.** Geschütz.
- Lipcsé.** Leipzig. *Darásd. Dresden. Sándor István.*
- Eméng.** Diktator, eméngi, diktatorisch. *Kresznerics.*
- Szeszély.** Laune. *Jelenkor.*
- Buzma.** Elatus, insolens. *Szabó D. — Kresznerics.*
- Zsarnok.** Tyrann. *Jelenkor.*
- Szemlén.** Szemre venni. Szemlés, szemre vétel. *In's Auge fassen. L. Sz. D.* 213. l.
- Foghgyen** beszélni. Echnöde, übermüthig sprechen. *L. Horv. E. Árpád.* 385. 438. l.
- Duhogni,** morogni, dömmögni. *L. Sz. D.* 33. l.
- Derzés,** vad, mord, makats, durva. *Sz. D.*
- Rakoncza,** egy fából készült két szarvu foglaló, mely a' tengelyeken fekszik, és az ökrös szekerek' pallóját elülhátúl egybe szorítja; szarvai' hegyeibe a' lócsök vagy-nak be ékeltette. — „Nem szenved vére rakonczát.“ *Árpád* 158. l. — „Rakonczatlan.“ *L. G. Széch. Világ* 85. l. a' himes szóllás' szeriben annyit tesz, mint: féketlen, hámatlan, korlátlan, zabolatlan.
- Böszülni.** Ergrimmen.
- Heveny.** Die Hitze. Első hevenyében. *In der ersten Hitze. Kresznerics.*
- Folyó-követ,** vagy: Folyosó. Giltofte. Courier. Cursor Veredarius. *Kresznerics. — L. Árpád* 157. 386. l. és Schellert.
- Föl-berzen.** Ira exandescit. *Kresznerics. Olvasta* ában, az az: midőn olvasta volna. „Sírva fakadtam e' könyv olvastában.“ *Dugonics.*
- Hadverő.** Victor. Besieger. *Kresznerics.*
- Kellete szerint.** Ungemessen, nach Erforderniß, szerintebben. Compar, angemessener.
- Hajszolódás,** ungestüme Forderung. *Kresznerics.*
- Illá,** 1) flucht. 2) Ausweg. Illára venni a' dolgot, vagy: el-illanni, vagy: illantani, osonni vagy: osontani, el-iskódni. *Entfliehen. L. Szabó D.* 42. 97. 167. l. — *Heltay Krón.* 145. l. — sarkot adni. *L. Árpád* 23 l.
- Iziben** lett eltökéllés. *Kresznerics,* az az: mindgyártou, hamarjában.
- Igazolni** magát, sich rechtfertigen, seine Unschuld erweisen. *Kresznerics.*

- Szintén.** Eben. Gerade. „Szintén most keresnek vala tégged.“ *Páriz Pápai.* — Szintannyi. Eben so viel. — Az épen szó ezen értelemben a' német: Eben hason hangúnak viszonzása; igaz magyar értelme az épen-nek, egészelesen, tökéletesen, maga hibatlan valóságában, p. o. épen vagyok, épen tartsd szüzeségedet, és i. t.
- Szolgálatos bejáró.** Diensthüender Kämmerer.
- Hurogatni,** kurholni, falángatni, feddeni, korpázni, le-hordani valakit. L. *Szabó D.* és *Hartleben* szótárait.
- Tunya dolog.** Eine leichte Sache. Ein Leichtes. *Páriz Pápai.* — *Hartleben Lexic.* 1826. m. n. Rész 573 l.
- Bitang,** egyéb értelemein kívül: lődör, lődörgő, kóborló, illó-silló, potor, lézzegő, szarahora, lőzér ember. L. *Szabó D.* 21. 182. l. — Sohonna-bitang. *Kresznerics.* — Bitanglani valakit az az: bitagnak nevezni.
- Lancz,** magas, hoszszú, szalas, otromba-nagy. L. *Szabó D.* 133. l. — Ilyes kardot szokott viselni a' Svéd Király.
- Rándulat,** itt: Ausfall, wie z. B. im Fechten. „Ellene rándul.“ *Árpád* 130. l.
- Galád,** otsmány, gonosz. Sz. D. 69. l. *Rútolás. Schmähung.* *Páriz Pápai.* — *Szabó D.* 194. l.
- Idomos.** Urthig. Idom, Ur. Idomosság, Urthigkeit.
- Léteg.** Das Wesen z. B. eines Menschen. *Jelenkor.*
- Dalia.** Krieger. Held. Ritter. *Árpád.* „Nagy tetemű Daliák.“ *Czuczor.* „;Ennyi derék Daliát.“ *Árpád* 119. l. és 470 l.
- Haragos.** Erbitterter Feind. *Haragosom.* Er ist mein Feind. *Kresznerics.*
- Bevágni** valakinek útját. — Meg-vetni ágyát. — Meg-kötni koszorúját. — Le-festeni valakit. Jemanden anschwärzen, verleunden. *Dugonics.* *Szabó D.* és *Hartleben Lexic.* 1827.
- Beszédvel,** regéléssel tartani valakit. Mit Gespräch, Reden, Märchenerzählungen jemanden füttern, unterhalten. *Dugonics.*
- Szín-igaz.** Klare Wahrheit. Szín-bor. Szín-méz.
- Ború,** Gewölkt. *Töldy Handbuch der ungar. Poesie.*
- Homos.** Arg hinterlistig, heimtückisch. Tectus. Non sincerus. Versutus. Astutus. Dolosus. *Kresznerics.*
- Válni.** Werden. Valtatni. Werden lassen, dazu machen. „Átverte szemével.“ *Árpád* 64. l.
- Segédnek.** Adjutant.
- Bokor.** Paar. L. *Szabó D.* és más régiebbek' szótárait. — H. E. *Árpád* 291. 399. 468. l.

18.

Polykletus' utazása, vagy Római Levelek.

(Folytatás.)

Harmincznegyedik Levél. — Polyklet Krántorhoz.*Kereskedés. Mi legyen? — Rómában nincs.*

Utólsó leveledben azt írod, hogy kívánnád azon kereskedésnek minéműségét esmerni, mellyet a' Rómaiak az alattok lévő olly sok népekkel üznek. Rendkívül való hatalmokat 's szörnyü gazdagságokat bámulván; felteszed, hogy ezenhasznokat mindazon eszközök egyesülésének kell tulajdonítani, mellyek más országokat felemelnek, 's ehhez képpest azt hiszed, hogy szerencséjeknek és gyarapodásoknak egy meszsze kiterjedő kereskedés a' fő-oka. 'S valóban ezen vélekedést minden látszik igazolni. Italia' szerencsés fekvése, terméseinek különbbfélesége, kikötő helyeinek nagy száma, olly sok gazdag és termékeny tartományoknak közelléte, — mind ez úgy látszik nem másra hanem kereskedésből származó elsőségre hívja a' Rómaiakat; de ők nem illyen elsőségre vágnak. Nem ösmérik ők azon alkalmatlan 's kerengő utakat, mellyek lassan vezetnek a' szerencséhez; ők a' szerencsét fegyverrel kergetik, fegy-

verrel érik el, 's fegyverrel fogják meg miat Sándor a' Gordusi csomót fegyverrel vágta ketté.

De minekelötte kérdésedre valamennyire környülményesebben felelhetnék, előbb felkellett magamat az eránt világosittanom, mit kelljen a' kereskedésen érteni, 's miben áll annak igaz becse.

A' pásztor-ember másoknak juttatja gyapjából 's nyájából a' felesleg valót, a' földmivelő eladja gabonájából azt, a' mi saját háza tartására nem szükséges, a' nélkül, hogy vagy egyik vagy másik igazán kereskednék. Hasonlóképpen az sem kereskedő, ki maga számára szükséges dolgokat vásárol. Ezen nevet vélekedésem szerint csak annak kell adni, ki a' szerző és elköltő között közepén lévén, az egyik-től azért vásárol valamit, hogy azt a' másiknak eladja, 's ezen adásban és vevésben hasznot keres.

Ezen tekénteiben Görög-ország' tartományai nagy részént valósággal kereskedők. Egyedül kettőt veszek ki: Lacedemont, mellyet különös polgári alkotványa minden szomszéd népekkel való kereskedési közösüléstől idegenné tesz; és Arkádiát, mellynek szerencsés lakosai Peloponezus közepére lévén helyhezve, 's pásztori életet gyakorolván, minden képzelt szükségeken túl vagynak. Ezekon kívül minden tartományaink, városaink, sőt még nagyobb faluink-is azon iparkodás lelkével birnak, melly a' Görög-Nemzetuek megkülömböztető billyege. Ez a' tengertől körülvéve és számtalan szigetekre elszórva, jó idején tanúlt uralkodni azon az elementomon, melly közösüléseit gátolni látszott, 's utóbb még inkább megkönnyítette 's előmozdította. Az Argonauták' utazása, mellynek emlékezetét a' történet-írás, vagy inkább a' rege hiven fenn marasztotta, szólló bizony-sága annak, hogy nálunk a' hajókezés régtől fogva ösmeretes.

Ennyi kereskedő népek között Athéne, mint mindnyájok fejedelme legelől tündöklök. Az Aegeumi, Tyriai, Czyprusi, Szicziiai tengerek 's a' Pontus Euxinus elvagynak borítva hajóival, mellyek olajunkat, borunkat, 's különösen mesterségeinknek és fábrikáinknak számtalan készítményeit a' külföldre kihordják, 's onnét cserében az olyan portékákat hozzák-bé, mellyeket tőlünk honni földünk megtagad, vagy a' huzamosan virágzó állapot által megerősített szokás szükségessé tesz. A' Tauriai félsziget (Chersonesus), ezen olly távol fekvő 's olly kevéssé ösmertes tartomány, Athénét gabonájával gazdagítja; Pontus aczéltól megisztított vasat ad neki; a' Tyrusi tenger pedig még aranyál-is kapósabb bársonyt. Aegyiptomból a' becses papirost kapjuk, mellynek könnyü levelei Athéne gyermekeinek neveit századokon keresztül, a' földnek egyik szélétől fogva a' másikig fogják vinni. 'S a' mit a' természet tőlünk megtagadott, éppen azzal leginkább bővelkedünk; sőt annak nagy részét még Görög-ország egyéb tartományaival is megosztjuk; mi gondoskodunk ezeknek szükségeikről, 's ezek viszont nálunk a' mindennek használó csere-kereskedést mozdtják elő. E'képpen egy kicsin nem igen termékeny tartomány apardonként olly fényre tett szert, melly minden Nemzeteket bámulásra indított. Görög-országon uralkodott, a' vélekedés által még most is uralkodik, 's egy kevés ideig Rómával is egyenlő nyomatéku volt, a' sors mérő serpenyőjében.

Illyen hasznos volt az Athénebelieknek a' kereskedés, pedig ezek csak gondjaiknak egy részét fordították reá. A' tudományok és mesterségek szeretete, 's a' bölcselkedés gyakorlása, polgárainkat legnagyobb részét csak csendes nézőivé tették a' kereskedésbéli mérész próbáknak. Mi lett volna belőlök, ha egyedül gazdagságra törekedvén, minden

gondjaikat annak gyűjtésére fordították volna? a' világ kincseit magokévá tették, hatalmokat szer felett nagyobbították volna, 's talán a' természetnek azon változhatatlan törvénye szerint, melly azt akarja, hogy minden dolognak tartósága nevedésének lassúságához légyen mér'sékelve, birodalmok jóval előbb megszűnt volna, még pedig azon dicső emlékezetek nélkül mellyek minket most vigasztalnak.

Így enyészett el a' kevély Tyrus, mellyet véghetetlenül kiterjedett kereskedése olly hatalomra emelt, mellyet egy olly maroknyi népnél képzelni is alig lehet. Hajói azon ritka terméseket és készítményeket, mellyeket minden erek kívánva kívánnak, magoknál a' forrásoknál felkeresték. Az Erythraeumi 's Per'siai tenger 's Afrika napkeleti partjai, gazdag adót fizettek neki saját javaikból. Előbb keskeny helyre szorított hajói, utóbb Hercules oszlopain is mellyek sok ideig a' hajókazás végső határának tartattak, túl mentek 's éjszakon esméretlen tartományokat keresvén fel, azokból új és esméretlen terméseket hoztak. E'képpen azon becses dolgok, mellyek az emberek gyönyörködését nevelik, 's mellyeket az Istenek csak némellyeknek adtak, a' földszéleiről különböző utakon özsze gyűjtöttek ezen pompás város roppant tárházaiban, 's ez azokat sebes közlés által a' világ egyéb részeiben elosztotta.

Ennek leánya szerencsétlen Carthagó a' földnek más részében hasonló szerencsével dicsekedett. Belső Afrika' kincsei olly utakon vitettek kebelébe, mellyekkel csak egyedül maga ösmert, 's mellyeknek ösmérete magával együtt omladványai közzé temetett. A' rendkívül való hatalom okozta ennek romlását is, mellyet Oriási próbatételei még inkább előmozdítottak és hamarítottak.

Athénét egy böles igazgatás nem engedte illy fényes szerecsére jutni, 's megőrizte azon rettene-

tes veszedelmektől, mellyek annak multhatatlan következései szoktak lenni. Ha ezen város még is szenvedett szerencsétlenségeket, azok egyéb 's olyan okokból származtak, mellyeket igazgatói minden bölcsességgel sem láthattak előre. De azt legalább általlátták, hogy az olyan nép, melly csupa kereskedőkből áll, sebes lépésekkel megy romlása felé, míg az olyan, melly saját természetének 's erkölcsének elváltoztatása nélkül a' gazdagságot csak úgy nézi mint erejének nevelésére szolgáló, 's szükség idején önként feláldozandó eszközt, 's melly a' kereskedést 's a' lélek kimivelését egyesíti, szükségesképpen annyi hatalomra tesz szert, a' mennyire a' természet rendje szerint számot tarthat. Akkor a' termések könnyű és bátorságos elcserélése, 's kivitetése a' földmivelést elősegíti; a' fábrikák foglalatosságban tartatnak; az iparkodás minden nemei kifejtődnek, terjednek, 's kölcsönösen egymást gyarapítják; a' honni föld annyi embert táplál, a' mennyi csak rajta megfér; 's minden lakossainak állapota virágzik; de a' Nemzet megtartja régi szokásait, megőrzi egész erejét, fél minden elváltozástól, 's ha megtámadatik, vagy valamelly nagyra vágyó szomszédnak megtámadására kényszerítettik, a' forgásban lévő gazdagság neveli természeti erejét; 's méltán lehet reményleni, hogy minden országos próbatételei győzdelemmel fognak koronáztatni.

Az itt említett okfejek szerint, Róma veszedelem nélkül kiterjeszthette volna akármennyire-is kereskedését. Azon nagy hatalom, mellyel a' száraz földön birt, megmentette volna őt mindenkor az olly hirtelen megbukástól, melly, olly sok csupa kereskedésből álló népeket elenyésztett. Az ő kereskedésbéli akármelly nagy próbatételei is nem csak erejével eránytalanságban nem lettek volna, hanem annak alig feleltek volna meg. De hiv maradván

azon törvényhez, melyet fundáltatása napján megállapított, soha sem nevelte segedelem kútfejeit a kereskedésbéli iparkodásnak akármelly neme által is. A' mit más népek kereskedésbéli serénységnek vagy ügyességöknek köszönnek, azt Róma csak vitézségének 's erejének köszöni 's akarja köszönni. Minden egyéb út megvetvén, csak az olyan kincsekkel gazdagította magát, mellyeket vagy elragadozott; vagy mint úr, parancsolattal adatott magának. Más úton és módon semmit sem szerzett.

Csak két kereset mód becsültetik a' Rómaiaknál, a' fegyverviselés és a' földművelés; azt hiszik, hogy csak ezek illenek az ember méltóságához, 's csak ezek tarthaták azt fenn. Valamint az az ember, ki álhatatosan csak egy mélyen gyökerezett gondolat foglalatostkodik, célját többnyire eléri, de más felől egyéb vizsgálódásokra alkalmatlan lesz; úgy ez a' különös nép is csak egy gyökeres gondolatból, az uralkodás gondolatjától vezéreltetik. Ezen célra vitézség, erő 's kivált csudálkozásra méltó álhatosság által el-is jutott; de tagjai közzül egy sem törekedik a' könnyen élés örömére, melly a' munkának vagy a' jól kigondolt 's szerencsésen véghez vitt nehéz próbatételeknek jutalma szokott lenni.

Vagynak itt is mesteremberek, de azok csak a' nép utolsó osztályából valók, 's éppen nem különböztetik-meg magokat mesterségökben valamelly jeles ügyesség által. A' Rómaiaknak igen nagy számu hajójik vagynak; de azok katonákkal, nem kereskedésbéli portékákkal vagynak megrakva. Több századokig, még képzeletnek sem vólt a' tengeri erőről; csupán a' magok és szomszédjaik között szüntelen megújuló kisebb háborúkkal foglalatostkodván, csak egy sajkát sem tartottak a' Tiberisen. Egy a' szélvész által a' Tyrrhenumi partra vettett hajó, reájok nézve új és szokatlan tárgy vólt; az szol-

gált nekik példányul hasonlóak készítésére, 's az ő katonaságra termelt lelkek nem egyebet látott ezen szerencsés találmányban, mint hadi seregeiknek hamar 's hirtelen meszsze vihetésére segítő eszközt. Nem sokára egész hadi seregeket szállítottak hajóikra 's mindenütt egyenlő bátorságot mutatván, mindjárt az első Punus háborúban tengeri ütközetekben megnyertek egy olyan népet, mellynek főtudománya a' hajókázás volt.

Jóllehet mindjárt első próbájokat illy váratlan szerencse követte, még-is a' tengeri erő, melly minden kereskedő népeknél olly fontosnak tartatik, alig tétetik Rómában még katonai tekintetben figyelem tárgyává. A' tulajdonképpen való polgárok megvetik a' tengeri szolgálatot. Csak 443-dik esztendőben neveztettek ki két tisztviselőket (duumviri), kik a' hadi hajók építésére 's fenntartására vigyáznának. A' Tiberis vizén túl, a' városhoz általellenben vagynak tágas hajókészítő helyek tsinálva, hol az ország hajóin, számtalan munkások dolgoznak. Ezen tisztviselőket leginkább itt gyakorolják ügyelésöket. Más tekintetben éppen nem aggodnak a' kereskedésbéli hajókázásról, mellynek elhagyattatása 's nyomorult állapotja már ebből is kitetszik.

A' nyereség kívánása hívott ugyan minden időben számtalan Római lakosokat a' külföldre. Azon százezer Rómaiak, kiket Mithridates Kis-Ásiában egyszerre megöletett, csaknem eggyül egygyik kereskedők voltak; de nem kell elfelejteni, hogy a' Rómaiak neve alatt Italián kívül csak olyan szabadosok, vagy éppen rabszolgák tartózkodtak; kik ezen névvel megváltak tisztelve.

Athenében a' kereskedésnek különös törvénykönyve van, melly egy fontos részét teszi törvényeinknek. Rómában ellenben a' törvények mindenkor

halgattak a' kereskedésről, vagy ha némellykor róla emlékeztek, csak bilincseket vetettek reá. 535-dik esztendőben Claudius törvénye megtiltotta, hogy egy Senátornak ne legyen szabad olly hajóval birni, melly háromszáz anykoránál (melly öszszeségesen 1600 fontot nyomot) nehezebb terhet vihetne. Attól félt a' törvényhozó nép, hogy a' Senátorok a' magok termése elvitetésének színe alatt, magokat a' kereskedésre találják adni. Ezen törvény még némelly tisztviselők' szolgálaira is kiterjed.

Ha a' firul fira örökségül maradó megvetésnek múlhatatlan következései számba nem vétetnének-is, még is lehetetlen az ollyan embereknek, kik felsőségek érzésétől elvagnak foglalva, 's kik magokat a' világ uraivá gondolják rendeltetve lenni, az ollyan minden szempillantatban megújuló ezer aprólékos gondokkal foglalatoskodni, mellyeket a' kereskedésnek minden neme kíván. Úgy látszik, ezeknek egy bizonyos titkos belső érzés előre megmondotta, hogy mihelyt azon czélt, mellyet szüntelen szemek előtt tartottak, elérik; az egész földkerekségének gazdagsága más név alatt-is az övék lesz, 's szükségtelen vólna lassu és nehéz próbák által arra törekedniek, a' mit utóbb mint urak és parancsolók külömben-is magokévá tehetnének.

Valóban ha Róma valamelly szükségét lát, csak parancsolatot ad, mindenütt a' mellyre uralkodása kiterjed, mindenek igyekeznek szükségét kielégíteni, 's jaj akkor az olly tartományoknak, mellyek gazdagságokról, vagy termékenységökről híresek. Afrika gabonát, aranyt, elefánt csontot, 's amphitheátrumokra való vad állatokat küld neki, Spanyolország becses vasat, finom gyapjut, 's válogatott gyümölcsöt ad; Per'siából gazdag selyem materia, drága gyöngy, Szyriából jó bor, pálma dió, bársony és tzedrusfa jő. A' szerencsés Arábia töm-

jént, myrrhát, bal'samot és mindenféle becses fűszert szolgáltat, valamit kedvező égü földje terem. Még a' pusztá Arábia is jóllehet homokos síkjain minden hódoltatónak trutzolhat, elősegíti Róma' fényűzését; Indiának a' kútökből merített kincseit, tevém tágas tartományokon keresztül Per'siába, Szyriába 's Afrikába viteti, hol azok rendszerint való adozás tárgyaivá. lesznek. Hasonló úton a' bors, gyömbér, ámbra és drágakő is ezen nagy városba jut, mellynek a' tartós virágzás, olly sok szükségeket szerzett.

Ha azt kérded, mit ad Róma cserében ennyi kincsekért? azt felelem: hogy törvényeket ad, segítséget ígér az őt meggazdagító népeknek, 's azt hiszi hogy hódolásoknak és adójoknak kegyesen elfogadása által mindent lefizet. Mindazáltal néha, midőn azon királyok vagy fejedelmek, kiket nekik illyen név alatt meghagyni tetszik, valamelly rendkívül nagy buzgóságot 's szívességet mutattnak a' köz társaság eránt, midőn ezek a' magok Nemzete hasznát, mellyet Hazájok számára gyarapítani tartoznának, tartózkodás nélkül feláldozzák; akkor az ollyanok Római-polgárok nevével megtiszteli. Ha valamelly szembetűnő szolgálatot tesznek, a' Szenátus nagy pompával curulis-széket küld nekik, 's ezen fényes jutalom megnyugtatta őket azon nyomorúságok eránt, mellyeket Hazájokkal szenvedtetnek.

Róma esztendőnként új tisztviselőket küld a provinciákba, kik azokat kormányozzák, engedelmességben tartásuk, 's kivált velek a' fő-város számára kívántató adót megfizettségük. Ezen tisztviselők, a' kivetett adót a' provincia által beadott könyörgeéseknek következtében, az esztendő folyta alatt valamennyire leszállítják; a' többi olly móddal fizetetik meg, a' mint a' Rómaiak legjobbnak tartják; 's az efféle alkudozásokban a' meghatalmazott olly

nyereségre tesz szert, melly sokszor egy fejedelem birtokát is fellyül haladja.

Ez ilyen Nemzet lehetetlen, hogy meg ne vesse azon hasznokat, mellyeket a' kereskedés egyéb Nemzeteknek ad, a' kereskedés csak az erő nemlétének iparkodás által való elmés kipótolása; de ugyan azért ott, hol az erő tellyes mértékben megvan, semmivé lesz, 's kénytelen semmivé lenni.

Mind azon dolgok mellyeket említettem nem egyenesen jutnak azoknak kezeihez, kik velek élni akarnak; hanem kereskedők terjesztik azokat Itáliának minden részeiben, sőt a' birodalom' legtávolabb fekvő tartományaiban is, de a' kereskedésnek ezen neme, melly mindenütt hol gazdag birtokosok valamelly tágos birodalomban széllyel laknak, szükségesképpen helyet talál, csak a' kurta kalmárság nevét érdemli. Csak úgy lehet azt nézni, mint a' költségre szükséges dolgok elosztogatását, mellynek semmi egybefüggése nincs az olly nyerekedési nagyobb próbákkal, mellyek az igazgatás mesterségével össze vagynak kapcsolva. Alig is tartják az igaz Rómaiak illendőnek azzal foglalatoskodni. Az rendszerint a' szabadosoknak vagy azon számtalan nyerekedő külföldieknek van által engedve, kik mindenfelől ide tolyongnak, 's hatalmas véduraik szárnyai alatt gazdagságokat gyűjtenek.

Sokszor megtörténik az is, hogy egy úr valamelyik rabszolgájának, kiben ügyességet 's ésszt tapasztal, a' maga pénzét uzsoráskodás véget általadja, 's így neveli gazdagságát a' nélkül, hogy méltóságát szembetünőképpen megsértené. Az illy nyereség eszközlője, rendszerint abból egy részt kap; e' szerint rabszolgai értékét öregbíti, szabadságát ha uratól meg nem nyerheti, pénzen megvásárolja, mindég nagyobb nagyobb nyereségbeli próbatételekre adja magát, utóbb meggazdagodik 's gazdaságát

előbbeni urával megosztja, 's olyan Nemzetségnek alkotója lesz; melly idővel talán nagy fénnel fog ragyogni.

Az egyetlenegy a' Rómaiak előtt igen esmeretes kereskedés, kész pénzel történik. Senki sem érti jobban, mint ezen híres polgárok azt a' mesterséget: mint kellyen a' tőkepénzből nagy kamatokat kapni, azt nagyobbítani, kevés esztendő alatt megduplázni 's szerencséjüket húsz familiák' romlásán építeni. A' mi Görögjeink, kik szerencsétlenségökre ravaszságokról olly igen híresek, még sokkal hátrább vagynak e' részben ezen szabad polgároknál. Ezek a' kölcsön vevők csalásának, a' hamisak' fortélyjának, a' levelek megmásításának, a' parancsolatok által való letiltatásnak 's a' t. egy szóval mindennek elejét veszik; némelly Római-lovagtól még az ollyan nép is sokat tanulhatna, melly a' pénzváltók számlálásaiban, a' számvető könyvek tartásában, 's a' pénz becsének, az idők és környülmények szerint való meghatározásában legjártasabb. Szünet nélkül lehet itt a' transcriptio (általírás) subscriptio (alulírás) acceptatio (elfogadás) praescriptio (elidő sődés) és számtalan több efféle kifejezéseket hallani, mellyeket megtartani sem tudok. Mindezen kifejezéseknek meghatározott értelmök van, mellyet minden polgárok, szegények és gazdagok csudálkozásra méltóképpen tudnak. Ezen emberek, kik a' publicanus vagy adóárendás, sőt uzsorás nevet is tisztességesnek tartják, egy bizonyos hamis kevélységből szégyelnének kereskedőknek hivattatni, 's ezen első nevelésökből származott balvélekedésök, még nyereség kívánásokon is győződelmeskedik.

És valóban nintsenek, ez a' szerencsére jutásnak sokkal bátorságosabb és gyorsabban segítő módjai hatalmokban? a' Nagyok a' papi hivatalban, a' Se-

nátusban, a' polgári tisztviselésekben, a' hadi-seregeknel, a' belső és külső polgári kormányzásban fényes és egyszer'smind nyereséges póltzokat találnak. Ezekre kitsinyenként mindenek szert tehetnek, 's következésképpen mindnyájan meggazdagodhatnak.

Minden esztendőben lehet látni ollyakat, kik Proconsul, Proprætor 's a' többinév alatt valamelly Provintzia' kormányzására pompátlan készülettel elmennek, 's kormányzások' ideje eltelvén, mondhatatlan gazdag prédával jönnek Rómába vissza, 's titkon győzödelmi pompát tartván, ollyan kincseket terjesztenek el az országban, mellyek felől az ország kincstárjának semmit sem kell tudni. Ezen kincsek külömbbféle csavargó útakon egész a' legalsó rendekig leszállanak; 's a' Senátortól fogva a' legutólsó koldusig kiki mindenben fáradság nélkül részesül, minden szükségeit szorgalom nélkül kielégíti, 's magát kereskedés nélkül meggazdagítja.

S. K. J.

19.

Smith Angol-kapitány' életleírása, jeles nagy vitézsége Székesfehérvárnál, retenthetetlensége 's különös története a' föld' négy részeiben.

(Ezen utazások' könyvtárából: Sammlung der besten Reisebeschreibungen. Berlin, bei A. Milius.)

E' derék hős Angliában a' Linkolni grófságban született. Szüléitől még 13. e. k. elmaradván, gyám-
 atya rendeltetett neki; ez őt Lynnbe adta egy gaz-
 dag kereskedőhöz kereskedést tanulni. Hanem nyug-
 talan elméjéhez képest unván a' veszteglést, termé-
 szeti vonzódását követve tengeri életet választott,
 's oda hagyta a' bóltot. Így Bertie katona tisztnek
 szolgálatjába lépett, és vele Frantzia-országba ment.
 Azomban gazdag ajándékkal valami okon hazájába
 tért. Ekkor hült- el belé, gyámattya mi ebül gazdál-
 kodott vagyonjával, de a' ki módot talált, hogy egy
 summa pénzetske által nyakáról elküldötte az ifjút.
 Viszsa ment hát Pári'sba; hol bizonyos Hume úrral
 összebarátkozván, Jakab Királyhoz ajánló-levéllel
 szerentsésítette. Itt úttjában a' pénze ki- fogván kato-
 nának fel tsapott, és Flandriában 3 esztendeig szolgált.

Ezután hajóra szállt, és tengeri vészben alig
 maradt- meg élete; majd az irlandiai udvarhoz ért,

hol külömböztetett kedvességgel vétetett. Mivel pedig előléptetése nem olly könnyen lön mint képzelete; honnyába ment. Midőn itt vesztegléne 's a' sokféle kedvetlenségektől szinte földig aláztnék, — egy vadonba vonta magát, annak leg-rejtekebb és sűrűbb részében kunyhót gajabitván, hónapokig sanyarogva, Marcus Aurelius és Machiavell' Hadi-tanítását olvasgatta. Eledele vala vad, néha lovagolt, lovára inasa viselvén gondot. Végre bizonyos Olasz a' linkolni gróf udvarából reá bukkanván, addig beszélt néki, míg a' komor magányból vele ki nem költözött.

Darab ideig bizonyos grófnál mulatott, osztán Németalföldre vette útazását, honnét országunkba kívánczozott a' Törökkel hadakozni; de bizonyos jó kinézésű és pénzes Frantziák arra bírták, hogy vele országokba menne. — Ők egy rabló-bandának valának tagjai; egyet értettek a' hajóssal Smith' kirablására. Picardiában el-is érték tzeljokat. Ugyan-is azon szín alatt, hogy magok dolgát végezzék, ki menvén a' szárazra, 's bútýorát ladikra szedvén elillantottak. Más nap estve ugyan vissza tért az álnok kormányos, a' rossz időt vetette okául késedelmezésének; 's azt mondotta: hogy Smithre azon idegenek Amiensben fognak várakozni. Nem kevésbé elbámúlhatott itt Angolunk; szidta bolondságát; de már későn. Egy fillérrel se birván, köpönyegjét kellett eladni, hogy az orgazda hajóst ki-fizette légyen. Pénz és ruha nélkül lévén, nem kis gond nyugtalanította.

A' szerentse ritkán hagyja el az embert telyességgel, bizonyos katonatiszt megszánta, és közre tette vele erszényét. Utazó-társai, kik többnyire katonák valának, kardra hányták vólna a' kórmányost; a' nemes lelkű Smith ellenzette. Kiszállások helyén több könyörületes emberek akadtak, kik

magok közt pénzt raktak össze, felsegítették az Angolt, és házaikat ott mulatása' idején ajánlották neki.

De az illy függés, nagy lelkével össze nem férhetett; nem szenvedhette t. i. hogy minden visszaszolgálás nélkül jótétt fogadjon - el. Bútsút vett azért az emberségesektől; ide, 's tova járt, kelt; míg a' pénzből kifogyott. Már most mi tévő legyen nem tudhatta, ismét egy erdőben vonúlt, és annak setétes homályában a' komor gondolatoknak engedte által egész valóját. — Mikor egy öreg tölgy alá terülvén, annyira elalélt szívében, hogy hallató hangon keservesen sóhajtott, történetből oda vetődvén egy betsületes földmivelő, vigasztalta 's házához vezette. Később szemközt jöt reá valahol az egyik tolvaj Frantzia; kardra kelvén, az Angolt levette, a' gyalázatos, életéért esdeklett, kegyelmes lón Smith e' végett; hanem bizonyos parasztok' kezébe adta; 's tovább ballagott. Plojer gróffal, a' ki Angliában nevedett, kesmeretséget vetvén, nála hadiszolgálatot vállalt. Meddig volt ebben álhatatos, nem tudatik. Marseillesben hajóra kelt, és Olasz - országba utazott. Sz. Mária szigeténél szörnyű szélvész érte őket közel Nizzához. Vele utazott provencei parasztnak, kik búcsúra Romába szándékoztak, értékre esvén, hogy ő Angol református; veszedelmek okának nézték lenni, 's irgalmatlanul a' tengerbe hajították. A' halálos veszedelemtől gyakorlott úszása 's ereje mentette - meg. Az említett szigethez úszván, más nap két hajóhoz segítségért kiáltozott. A' rajta lévők Sz. Málóból jöttek és csajkájokon magokhoz vitették. Mivel a' fő - tiszt barátságos ember volt, Plojer gróft is jól ösmerte, ösmerkedés után megszerette Smithet; elvitte magával Alexándriába.

Az Ottrantoi foknál egy velentzei hajóval össze találkozott, tengeri szokás szerént köszöntöttek, ellenben az Olaszok puskaszóval visszanozták, 's

egy Frantziát agyon lőttek. Már most ők is a' lövést lövéssel fizették vissza; az olasz hajóra kétszer hágtak - fel; 's vissza verettettek. Hajójok lángba borítottak; szerentséssen el - oltották. Tsakugyan győztek a' Frantziák, 15 ember veszteséggel igen gazdag prédát nyertek, de az Olaszokat szabadon eresztették. A' hazájokba tért Frantziáktól Smith elvált, a' 'sákmányból 500 arany jutott neki, és egy azon summával felérő arany pikszis. Pénze lévén, kedve jött Rómába utazni. A' több vallásos szerzetesek közt nézte, midőn a' Pápa a' Cardinálisoktól kísértetve felment azon jéru'sálemi léptsőn, melyen mondatik a' Kristus hogy Pilátus eleibe járult. A' tövis koszorú alól tsepegett vér - helyekre jelül, atzél szegek vagynak verve, mellyeken a' buzgólkodók bizonyos ideig térgyepelni, és imádkozni szoktak. Minekutánna látni kívánását a' romai ritkaságok megnézésével bétöltötte; Neápolisban kötött - ki. Innét Dalmátzián, Albánián, és más tartományokon keresztül Grétzbe érkezett. Ezen városban Báró Kiselnek kezét adott; és vele a' Törököktől megszállott Kolumbach' felmentésére indult.

Angolunk már most fel - lép a' világ' néző színeére, az egymást felváltó különös történetek' sora felnyílik előtte; leleményes esze itt mindjárt kitűnik. Hegyről setét éjjel égő fáklyákkal tudósítja a' szorúltságban lévőket, hogy a' keresztyének jelen vannak, a' Török táborra készülnek ütni; ők hát magok is törjenek - ki. Ez a' híradás telegraphként ment véghez; a' fáklyák' mesterséges elrakások és változtatásokból jöttek ki a' betük. 's a' t.

A' várkormányozója elérte a' jelt. Mivel pedig Kiselnek tsak 10000; a' Töröknek ellenben számosabb fegyveresi valának; azt javasolta Smith a' Generálisnak; hogy 2 — 3 ezer tör'sököt felül készíttessen emberi alakba, mintha gyalog katonák len-

nének, és gyűjtött kanótzot erősítettne reájok. *) A' temérdek sokaság' látására eleve rémülésbe estek a' Törökök; elkezdett az ütközet, éppen jókor ütöttek - ki a' városbéliet; megzavarodott az ellenség. Kisel seregett vitt a' várba, maga vissza tért, a' barbarusok futásnak eredtek. Smith' vitézsége Meldrich ezredestől lovas kapitánysággal jutalmaztatott.

Az ezt követett táborozás felettébb dolgot adó vala. A' Császár három erős sereget küldött a' vérmezejére, mellynél Smith vitézkedett, Frantzia herczeg Mercoeurtól igazgattatott Ferdinand Fő - herczeg alatt. 30000 vitézlőt tett az, 's az igen megerősített Székesfehérvárat szándékozott vissza venni, melly már 60. esztendő óta volt Török' jármában. Szörnyü inségeket szenvedett hazánk' eme híres várossának bé - vételét, nagyon eszközlötte Smith; mert szurok, olaj, puskapor, és golyó bissal tölt tüzigolyót lövöldözött bizonyos mosztonon Székesfehérvárba; az szurkos vászonnal völt bévonva. Ki - lövetvén a' levegőben mikor repült borzadásba hozta a' nézőt és le - estével rettenetes következéseket szült. A' várat gróf Rosvurm megtámadta, gróf Meldrich hadizaj közt kezére kerítette az ostromoltatott Basát, a' kit felapríttatni akaró katonái dühétől nehezen menthetett - meg. Történt pedig, hogy Muhamet Császár 60 ezer hadast küldött Hassán Basa' vezérlésével a' Székesfehérváriak felszabadításokra. Az ellenséges táborok megütköztek, a' keresztyének' tüzét egy órái véres elment álláson túl nem szenvedhetvén amazok, — futásban keresték életök' megtartását. Meldrich vezér' élete szembetűnő veszedelembe forgott;

*) Emlékezzünk azon időre vissza, midőn IV. Béla szomorú uralkodásakor a' pusztító fene Tátárok így szedték reá az Eger-vára vitézeit.

okosságát erőnyét*) igen kimutatván. Ezrede csak nem egészen elhúlt, Smith igen megsebesítettet, lovát alatta agyon szúrták. A' Törökök 9. ágyút, 6000. katonát és sok fő-tisztet vesztek; fekete lelkét itt futta ki a' budai Basa. Mind e' mellett is az ellenfelek seregei a' tél' bé-következéséig helyt táboroztak. Meldrich bésántzolta népét. A' vesztelés unalmai közt valamely híres bajnok Tur Basa az' egész ellenség' táborából a' legvitézebbet kardra hívá a' dámák' mulattatásokért. Örömet vétetett a' kihívás, többek közt sorsvetéssel, — Smith lépett fel a' bajnoki pályára. A' bástyák, fent-helyek nézőkkel teledeztek, mind két részről katona-csoportok nyomúltak elő fegyveresen. Tündöklő fegyverében ki-jött az erős Tur Basa, sisakját aranyba, ezüst, és drága kövekbe foglalt sastollak ékesítették. Pompás paripáját két jantsár vezette, egy harmadik pedig lánd'sáját előtte vitte; Angolunk' lánd'sáját pedig egy nemes ifiú. Tur Basát nyájassan köszöntötte, 's várta a' trombita szót; mellynek harsogásakor sodró szélvész módjára dőlt egymásnak eme' két rettenthetetlen; de az Angoly olly ügyesen irányozta ellenfelének lánd'sáját, hogy sisakján keresztül agyvelejében hatott. Délzég paripájáról lepattanván, elszelte fejét eme' dölfösnek, 's azt vezérének nyújtotta a' népség' örvendező lármája közt. Ki végezvén őt, Gualgó barátja' haláláért vértzomjú bosz-

*) Erőny, bellica virtus. Némelly írja erénynek, és tán csupán erköltsi értelemben; én vitézséget értek alatta; 1826-ban mikor a' Pontusi Leveleket fordítottam, egy versben a' virtust kellett kitennem római értelemben, ott éppen két tagú, még pedig elől rövid hangú szóra volt szükségem. Így íaz eredetét kerestem a' virtus szónak, melly némelly szerint *vir*, más szerint pedig *vis* szótól jön; be írtam az erőnyt. Hónapok múlva olvastam, hogy Kazinczy a' rényt a' Szabó Dávid' erényéből tsinálta. Ezt azért mondom, ne okozzon senki, ha találmányomat, és nem az erényt használom vitézség vagy férfias bátorságért.

szúra gyulladván, ki-hívta a' Kapitányt, ő a' kihívást bizvást elfogadta.

Más napra virrádván a' küzdő-helyen mind ketten megjelentek. Első rohanáskor tüstént össze tört lánd'sájok azzal a' külömbséggel, hogy a' Török kevés híján le-bukkott nyergéből. Már most pistolyt vévén elől Smith, Gualgónak át lőtte karját, 's az földre zuhant. Leugorván Smith, elvágta fejét, lovát, fegyverét magának tartván, igen drága frigiai köntösét főtisztjének adta. Ekkor a' keresztények betsületéért illendőnek ítélte, hogy ő hívjon már ki Törököt kettős viadalra. Bonny Mulgro jelentette magát. A' határozott napon teménytelen népség' jelenlétében a' saramponál ki áltak az ellenséges bajnokok, lánd'sa nélkül pistolyokkal; azoknak kilövetetések után felemelték irtóztató hadi-bárdjokat. Mulgró az övét olly vitézül tudta emelgetni; 's azzal hadarázni, hogy a' Smithét kezéből kicsapván, levágta vólna, hanem igen gyors és ügyes fordulásával kikerülte a' halálos csapást, 's azon pillanatban kardot rántván, agyon vágta Mulgrót 's lováról leszökelyén, nyakát vette.

Ezen ritka jeles győzelem' végződésével diadalmi pompához hasoulón léptetett a' derék Anglus vissza a' táborba Generálja' sátorához. A' lenyakazott 3. Török paripáit féken vezette elől egy egy katona, utánnok hárman lánd'sán vitték a' török fejeket; a' bajnokot 6000 fegyveres; mu'sika szó közt kísérte. Az ezredes igen nyájassan át ölelvén, drága szerszámú paripával 's ékes kardal megajándékozta, mellynek szijja betsessége 300. aranyra tétetett, 's egyszer'smind Meldrich gróf Májorsággal tisztelte, 's ezredjénél igen heves szeretettel fogadtatott. Nem vala még ez elég, 'Sigmund Erdély' Fejedelme, szinte 300. arannyal, nemesi tízmerrel, mellynek paripán képeztetett a' három török fő, aranyba foglalt saját képével.

Smith az ütközetben elfogattatik és rabszolgaságra jut.

Székesfehérvár' falait tavaszkor 26. ágyúval kezdte döngetni. A' várbéliek kétségbe esési dühösséggel védték rabló helyöket, mindazáltal rohanással bévétetett. A' hitetlenek mind kardra hányattak, fejöket a' sántzokon karókba üttettek, mert ők hajdan színt' így tselekedtek a' Magyarokkal. Nagy árú préda jutott a' győzödelmesek' kezébe, hasonló szerentsével vissza nyerték Váradot, Solymost a' vivók.

Ennekutánna Májorunk Moldvába masírozott Meldrich, 13000 hadasból állt osztályával. Közel a' szélekhez feküdt a' Tatórkhán' tábora 30000. fegyveresével. Jeremiás Basa nem meszsze vólt onnét vigyázaton 15000 emberével, melly egy a' keresztényektől megverettetett ármáda' maradéka vala. A' gróf vezér erre éjjel ütvén, rajta győzödelmeskedett; melly győzödelemre tetemesen sokat tselekedt Smith, t. i. bizonyos tüzi-golyóbisokat talált - fel ismét, azok a' lovak eleibe pattanván, szemek' fényét elvették, 's annyira rá ijesztettek a' Törökökre, hogy eszek nélkül szaladtak, merre tölök telhetett, hólt testökkel fedetett a' mezöség. Mégis keveset segített a' fényes diadalma Meldrichen; mivel osztán közel az Alutához a' fő-tábor előtt termett. Ki kerülhetetlennek látván az ütközetet, erős és vastag palizádákat állittatott egy hegy tövénel, és gyalogjait ide rendelte. Alig érkezett seregét rendbe hozni, már Mustafa Basa hadi lármával ütközött; de vissza nyomattatott. Friss sereggel újítván táborát, feletébb nagy elszánással támadta - meg a' keresztényeket; nemes és bátor vólt az ellent-állás, homályba borították a' napot a' sok ezer nyilak, a' levegő bételt haldoklók' nyögésével, vérrel habzott az Aluta.

Sokáig tartott az igen öldöklő ütközet; kiváltképpen vesztett a' vad tatárság. Mind híjjában; mert az ellenség' felülmuló száma erőt vett, 's futásnak verte ellenségét. Meldrich vezér tsak 1400 katonájival vonúlhatott vissza. Sok jeles Angol-tiszt kimutatta ~~itt~~ vitézségét; hanem sok is vesztette életét.

Vitézünk vére kifolyásával igen meggyengülvén, a' holt testek között négy kézláb mászott. Majd ruhája személyét elárulván felvétetett, és több foglyokkal Aksziopolisba küldetett, 's a' vásárra kiállittatván, Bogál Basa rabszolgául megvette, a' ki Drinápolyon által Konstantzinápolyba küldötte egyik legkedvessebb ágyassának, Neve vala a' Szépnek Tragabigzánda, tatár nemzetbeli, a' természettől bájoló édeséggel szelíd szívvel áldatott-meg. Olaszúl jól beszélt, nem sok idő múlva szívébe annyira bécseppent sklávja, hogy csak nem minden pillantatban újabb dolgot gondolt-ki, hogy néki parancsolván szemébe pillanthasson.

Történeteit örömet halgatta, 's azt is hogy esett sebbe 's mint adatott-el a' Basának. Rosz viz vólt ez Bagál vitéz' malmára, mert ő az igen szerette Szépjének azt írta, hogy meggyőzvé az Angolt, ő néki vitézsége bizonyságául küldi. Hanem Tragabigzánda inkább hitt sklávjának. — Így teldegélésnek megelégedés közt Smith' napjai, hihető azonban hogy Tragabigzánda' anyja sejdítette szülöttje' szerelmét; azért is az alkalmatlan sklávot szándékozott eladatni. Hogy ezt megelőzze a' szerelmes, Tatar-országba Basa testvér bátyához küldötte, kérvén, hogy taníttassa török nyelvre, 's profétája' vallására. Szándéka vala ugyan is neki, ha szerit tehetné, Bogál' háreméből kiszökni, és kedvező szerencsével Smithnek kezét ajánlani. Ne hogy pedig valaki e' felől legkissebbet gyaníthasson; — meszsze földre vitte kedveltjét. Azomban éppen ezen in-

tézete tette semmivé szerelmes képzelődéseit; nem hogy a' bátyja húga' ajánlására szépen bánt volna az Ángollal; sőt inkább elő hozatott egy vén medvebőrt, szőrét befelé fordítva az Anglusra varratta; haját lenyíratván, a' nyakára vas örvöt veretett. Már ez nem vala tréfa, illy uniformisban kellett sok keresztyének közt kemény munkát dolgoznia. Még ő véle vadabbúl bántak másnál, — legfiatalabb is lévén. Állapotja naponként nehezedett úgy, hogy életét a' jámbor megunta, 's feltette magában, hogy török szakad elszökik. A' Tatárnak különösen kedve telt abban, ha vele kötődhetett, goromba szűrő szavait a' szegény sokáig tűrte. Egykor véletlen felkereste a' szerencse; távol az ura' házául búzát cséplött; szokott bolondságát kaczagás közt most is üzte vele tyranussa. Keserű felmérgeződés fogta-el az Ángolt, 's a' kutya fejű Tatárt cséplőjével úgy megkollantotta; hogy szédülve zuhant a' földre, 's agyát addig kapátsolta, míg vad páráját ki nem hörögte. Különös szerencséjére kettőjökön kívül egy teremtés sem vala közel, bátran levonhatta ruháját a' Basának; abba felöltözködött. A' holt' testére szalmát hányt. Felvetvén magát egy jó paripára elindult a' pusztába, öt napokig tébolygott, míg az ország-útra kivergődhetett, 16 napi bújdosása idején gyümölcstön, és mezei plántán tengődött; végre a' muszka szélekre Skopolisba ért. Itt a' helytartó barátságosan fogadta, nagy öröme már most lakatossal kivétette nyakából az örvöt.

Míg tovább folytatná beszédét Smith, szól a' Tatárok' állapotjárul. A' Tatárok' eledele úgymond riskása, vad és lóhússal főzve; mellyet ők Pillaunak hívnak. Kenyeret kávéból (annak neve koava) és bizonyos fejer magból sütnek, mellyet kaskusnak hívnak. Ezen utolsót a' lovak, és őzek, belső részével főzni is szokták; azzal az útálatos eledellel táp-

lálják a' rabszolgákat; öklökkel szokták a' fazékba megforgatni, nem tartván kanalat. A' pór nép vizet iszik, a' főbbek pedig ló és tehén tejet, vizet mézzel elegyítve, 's kávé. Öltözetek fekete juhbőr, mellynek lábait testekhez kötik nyakokról függve, azon alól ismét mást eresztenek - le, 's véle hasonlóképpen bánnak. Fejeken szőr-matéria süveget hordanak, ebből kerül-ki a' más rendbéli köntösök, ágyok 's a' t. Minden gazdaságok szarvas marha. Sátoraikat szerken hordozzák magok után, valamelly tartományt akkor hagynak oda, mikor már abban barmaik enni valót nem kaphatnak. Ekkép a' krimi és nogai Tatárok 300 mértföldnyi pusztát is becsavarognak.

Mindegyik hordának vagy csapatnak más feje, vagy vezére szokott lenni, a' kit ők Mú'sának nevezgetnek, eránta nagy tisztelettel viseltetnek. Lakása a' sereg közepette rendeltetik-el, felvont sátorát szekerek, 's tevékkel kerittik körül. A' krimiai Tatárok, Moldva', Podolia', Litvania', és Orosz-ország' szélein laknak. Fejedelmek nagy khánnak nevezetik. Ő szintügy udvarával utazik, mint a' Mú'sák. Ide 's tova hordozható hajléka galambház formájú kerek. Ezüst készületről eszik, inassai pompásan öltözködnek; egy szóval fénylő. Testőrjei csak útaszkor szoktak fegyvert viselni. Népe előtt ösmeretlen a' törvénykezés; a' Khán maga hamarjában elszokta intézni a' pert. Sok feleséget tartanak. Pogányok, és a' Mahumed' vallását követik.

Mikor a' Khán hadra készül, elébb a' török Császárt tudósítja, kinek rajta való uraságát eszteni ajándékkal szokta tisztelni. Így osztán első felszólíttásra özsze sereglük népe hadakozás végett, ki ki visz magával kását, tarhonyát 's úgy készült lepényt, 2, 3 hólnapra megkivántatót. Elébb kémek küldetnek az ellenség' földjére, a' foglyokat irgalom nélkül leöldösik, kegyelmeznek az aszszonyi Nem'

és gyermekeknek. Nagy hirtelenséggel tenkre teszik a' tartományokat. Igen erős vitéz emberek, ügyes nyilasok: csaknem mindég bizonyosok lehetnek a' nyerendő prédáról, mellynek tized része fejedelmé. Ő hadban 10000 ört tart maga körül. Zászlójok zöld tafota, fejer lófarkal rudra szegezve.

Nálok különös becsben van a' fejer kancza; tejevel tsak a' fejedelem 's övéi élnek, fegyvereik, sisak, melyvas, kard, nyil. A' sisakot ellenségeiktől veszik-el, 's annyi féle lévén, különös tekintetűek. Határozza tartományokat Khina, 's a' kaspiumi tenger, mellynek vize se nevekszik, se fogy; nem lehet tudni mitsoda csatornán kevesíti vizét, néhol az sós, másutt édes. Magában egy Oczeán, minthogy beveszi a' Volgát, és más folyókat.

Említést érdemel, hogy az ország útakon a' Tatároknál oszlopok verettek a' földbe, képes előadásokban az országokat merre feküdjenek kijelelik. p. o. a' nap jelenti Khinát, hol a' tudományok igen régen tökéletesítettnek; a' fekete ember fejer színnel vegyesen Georgiát, és Persiát; a' kereszt pedig Orosz-országot. Térjünk el a' Tatároktul, 's halgassuk utazása' beszéllésének folytatását.

Sokféle szenyvedésein igen megilletődött a' már mondott Helytartó; darab ideig magánál tartóztatta, osztán fegyveresekkel és a' Helytartóhoz ajánló levéllel Karignáwba kísérlette, honnét Erdélybe vette utazását; esmerőseitül igen szívesen vétetvén, ajándékkal tiszteltetett. Ekkor úgymond, Erdély a' Tatárok mindenkori pusztítása miatt igen elnyomorodott. Népe felettébb megkevesedett. Ot, hat házat három napi járó földre se lehetett találni, mellyet fábul építtének, gerendát keresztbe rakva deszkával borítják fa szegekkel szögezve; mert vas szegről nem is tudnak. Városaik' falai ugyan csak egymásra rakott tör'sökökbül készültek hármás sor-

ral; hézakjaik föld, és kövel bétöltve, eléggé erőssek; de a' tüzet könnyen kapják. E' kerítést mély árkokkal veszik körül, kevés sánczon ágyúk is találtnak, örző - seregek nyillal, paritja, és puskával fegyverkeznek-fel. Darab ideig néki örvendő barátnál tartózkodván, Magyar - országon által Lipsiába utazott, hol 'Sigmond fejedelemmel és Meldrich gróffal véletlenül össze találkozott. A' nemes szívű grófi úti költségül 1500. aranyat ajándékozott néki.

Smith Marokkóba hajózik.

Ekképpen felsegítettvén, Német, Francia, és Spanyol-országon végig vette utazását. Gibraltárban francia hajós kapitánnyal ösmerettségre esvén, Marokkóba ment vele. Ez úgymond. 14. mértföldnyire fekszik az Atlás-hegyhez, a' tengertől pedig 60. Ekkor omladékjában hevert előbbi fényességét kitündököltette most is a' királyi igen nagy palota, melly keresztyén templombul építettett □tű toronnyal, ezen 3. arany golyóbis tündöklött, egyenként 700. fontosnak mondattak neki, egyszer'smind rólok azt beszélték: hogy egy Szerecsen - országi herczeg kisaszony szerelme' jeléül a' Marokkói király-finak emlékezetére tétette-fel, kivel jegybe járt; hanem egybekelésök előtt az élők közzül kiragadta a' halál. Egy romladozott Egyetemet vi'sgált itt meg az Angol, valaha tanult férfiakkal híresedett; ekkor pedig galambok', és lovaknak adott lakást. — Az egész város nem más vala pompás dűledéknél. Itt romladozó diadal-kapuk, ott letört oszlopok, fedett tornácok, elhagyatott szökő-kútak szomorún hirdették a mulandóságot.

Cserje, dudva, szemét terítte a' helyet, melly addig a' világ akármelly pompás kertével vetekedett; hol együtt találtatott mind az, valamit a' gyönyörűség, vagy művészség ön díszére teremthet. Mind ennyi pusztítás, polgári had' szüleménnye Marokkó-ország' koronájáért. Muly Szidán csikarta hatalmához, a' ki ez időben uralkodott. Tehát vérrel gőzölgő úton lépett a' thrónusra; elébb az őt szerető Császárnét, férje, Muly Hamettel, fia, 's leányával méreggel ki üzvén a' világbul. Az akkori Fejedelem adakozó, engedelkeny, jobbagyaitól kedvelt; de pompa-szerelmes vala. Trónusát gazdag szőnyeggel bevont zófa tette, rajta keresztbe vetett lábakkal ült. Kocsizó lovai rendkívül tündöklöttek. Utazásában 20000. lovas kísérte, 5000. testőr ált ki egyszerre strá'sára fényes udvarában. Szerette a' szép mesterségeket; igen becsülte az angol jeles művészeket 's királyi módon fizette. Közöttök bizonyos Archer híres órás az útszán özszeveszvén egy török pappal, tőle sárba vágatott, ő azért legényesen reá ütögetett. Vigyázatlan tettéért tüstént tömlöczbe vetteték. A' fejedelem hirt vévén e' felől, 300 test-ört küldött a' tömlöczhöz, erővel elvitette Archert, kiről már azt végezték a' papok, hogy nyelvét nyaka' csigáján kimetszvévén; — kezét, fejét elvágják. Itt Smith kevés földleirást közöl még.

Fetz nagy királyság, Marokkóval határos, mind a' kettő legnépesebb és termékenyebb Barbariában; fő várossa azon nevű, földje termékeny, nagy és népes: 200 oskola, 600 víz-csatorna, 400 malom, 700 Szentház nevezetesítik, köztök 15 templom felettébb pompás; a' leg jelesebbje 2500 márvány oszloptól emeltetik; itt lehet látni egy csuda nagy gyertya-tartót a' Szerecsenek által Spanyoloktól elvett harau-gokbul készítettett, 110 lámpás pislog rajta. A' bür'séhez 12 kapun járnak, 15 folyosója van. 's a' t.

Vitézünk Áfrikában megunván magát, francia hajóra ült, 's hazájába indúlt. Teneriffát elhagyván 2 spanyol hajóra bukkant; emberei magokat Biskajabelieknek jelentvén; — az alatt valamennyi ágyújokat a' francziákra sütötték. Erre igen véres diadal következett, a' Spanyolok már felhágtak Merhám' tengeri vezér hajójára, ez másképp a' veszedelmen nem segíthetvén, a' hajó' tetejét puskaporral felvette, nem kis bajjal kellett osztán a' tüzet kioltani. Ezután az ellenséges felek különválva folytatták útjaikat.

(Folytatása következik.)

20.

Kifogások a' gyászviselés ellen.

A' világszerte divatban való gyászolási szokás eránt e' legujabb időkben egy Anglus folyóírásábanj*) valamelly értelmes Író im' e' következő ellenvetéseket nyilatkoztatta ki:

1. Mint közönségesen elterjedt szokás nem valódi kifejezése az, a' mi jó barátink' halála által okoztatott bánatunknak; nem is vétetik ollyannak a' világtól. Mert be-van véve minden rendű és erkölcsűeknél — úgy a' vagyon után ásítózó örökösnél, kinek szíve az ő gazdagítójának meghalálózásán repdes örömeiben; mint annál, a' ki a' legméltányabb szív fájdalomtul van álthatva. Mi több; szintén azt az idősza-

*) Connecticut Observer. 1830.

kot is, meddig az ember egészszen, vagy félig gyászol, vagy gyászolni megszűnik, a' világ szokása határozza el, nem pedig a' saját fájdalom tartósságának ideje.

2. A' gyász-ruha nem igazi jele a' mi elhunyt rokonink eránt viseltető becsülésünknek; a' fekete ruhát ránk vesszük minden tekintet nélkül arra, valjon a' megholt személy erényes vala e, vagy bűnhődött, becsületes e vagy galád, mértékletes vagy mértékletlen, értelmes e vagy buta, Keresztyén e vagy valláscsufoló, áldás e vagy átok az emberi társaságra nézve. — 'S aztán vagynak Nemzetek, kiknek a' fekete szín nem gyásznak jegye, hanem vígasságé.

3. A' fájaldalmakkal teljedés kebelnek nem nyújt vigasztalást; nem lágyítja a' megszaggatott szívnek keservét, sem annak sebe gyógyíttásához balzsamot nem ajánl.

4. Mint emlékezés a' kimult szerelme-
sekre, fölösleges. A' hív barátság illy külső
czégérekre nincs szorulva; annak tárgya a'
szívben sokkal mélyebben bé lévén edzve,
semmint abból valaha kiírtathatnék.

5. De nem is hágy maga után a' szívben
semmi erkölcsi vagy vallási benyomásokat is.
Az elmét igaz gyászolásra nem ébreszti fel,
sem elvonulásra a' világtól, vagy magunk meg-
alázására Isten előtt, — sőt inkább a' mi in-
ségünkben is mutatkozó hiuságunkat és kevély-
ségünket árulja el. Nem kívántatja velünk a'
mennyet is jobban. Reánk sem a' halotti In-
nepiséget, sem az Isteni ígének intő szavát
hatósabbá nem teszi. — Mind a' mellyek még
csak tagadólag kelvén ki a' gyászviselés ellen;
hozzájok járulnak az igenleges (positiva)
rosz következtetések, ugymint: A' gyászviselés.

6. Tetemes költségeket kíván, melyeket az özvegy és árvák hasznosabb czélokra fordíthattak volna.

7. Alkalmat szolgáltat csalásra, fényüzésre és tehetségen föllüli költésre; a' mit már sok árvák és özvegyek siralmok kettőztetésével és megújításával kényszerültek tapasztalni.

8. Elvonja a' figyelmet a' Mindenhatónak szavátul és annak gondviselésétül; és a' magába szállástól. Ugy jelenik meg, mint az emberi Nem' legelső ellenségének igen sikeres ravaszsága, melly által az embereket amaz Isteni parancsolatoktól eltéríteni igyekezik: „Próbáljátok meg magatokat a' szerencsétlenség' idején; ne ragaszkodjatok a' világhoz!”

Mind ezek az észrevételek, minden igazán mivel embernek lelkéből vagynak véve, és megérdemlik minél többek' elméjében a' józan megfontolást.

E. I. P.

21.

TENGERI FÉNY.

Igen különös, és nevezetes jelenet (phoenomenon) a' tengeren azon éjjeli fény, mellyről némelly hajósok némü-némü elragadtatással szóllanak; ezen fényt csendes időben szintugy, mint tenger zajgáskor észre lehet venni. Gyönyörű tekintet, midőn a' nagy Oceánnak szem-

mel utól nem érhető tükrös színe csendes időben fénylik; az egész tenger, mintha ragyogó csillagokkal volna kipöttögetve, szemet vakító sugárokat ereget, leginkább pedig ott ragyog Neptun' hullámzó birodalma, hol a' habok vagy kőszirtbe, vagy hajóba, vagy más valamely kemény testbe ütköznek. Gyakran még azon víz-barázda is gyönyörűen világít, mellyen a' hajó gyors sebességgel elsikamlik, valamint sokszor még a' víz színén uszó halnak nyoma is. Tengerháborgáskor a' hajó első részére torlakodó hullámok hasonlóak a' magasan lobogó láng-kévékhez, míg köztök a' hajó el evez; minden hab-csúcs phosphor tűnést mutat, és minden hab részetske hasonló egy eleven szikrához, a' hajó után pedig egy tiszta fényű fehér folt támad világos kék pöttögetésekkel himezve, melly az olvasztott ércz öntéshez hasonló.

Ezen jelenet, a' tengereket beuszkálók' bizonyága szerint, a' föld minden tengereinek tulajdona; de a' meleg öv alatt közönségesebb, mint a' hideg alatt. A' Palermói emeletnél nyári éjszakákon a' tenger különös fényű, a' meggyújtott égettborhoz hasonló zöld és kék lángu habok csapkodják a' hajót, tüzes szikrák sziporkáznak körül, 's temérdek tengeri madarakhoz hasonló tüzes habok, hullámok rejteznek a' hajó alá. — P. Bourzes ezen tengeri fényt tulajdonítja a' tengerben lévő külömbféle rothadt részeknek, 's vélekedése nem minden ok nélkül való, minthogy tudva lévő dolog, hogy a' rothadt fa, hal, setétben szembetűnő fényt adnak. Mások ismét ezen fényt bizonyos férgeknek tulajdonítják, mellyek az Indiai tengereken, kivált a' Málvidi szigetek körül, milliárdonként pezsegnek.

Forster három nemét különbözteti meg az esmeretes tengeri fénynek; azt, melly csak a' hajóhoz közel látszik, electricai jelenésnek állítja; ez pedig, melly csendes időben a' tenger színét olly ragyogó fényűvé teszi, az ő vélekedése szerint származik egy a' rodhadás által okozott phosphori fénytől. Spallanzani ellenben ezen második nemű fénynek okát nem a' rodhadtt részeknek tulajdonítja, minthogy ezen tűneményt 40 párisi láb mélységre is tapasztalta a' vízben, holott az említett rodhadtt részek csak a' víz színén lebegnek; ő inkább azt véli: hogy a' tenger vizének tulajdona. A' harmadik nemű fény végre tulajdonítatik a' mindenféle fényes tengeri férgeknek. Midőn Labillard 1791 Teneriffa szigetébül a' jó reménység' foka felé evezne, éjszakának idején nagy csapat aranyhal követé hajóját, 's néhányszor nagy sebességgel megkerülték azt; noha, ugymond, nagy volt is a' setétség, még is lehetett őket látni, minthogy fényes nyomdokot hagytak magok után; mennél tömöttebb a' setétség, 's mennél sebesebben úsztak a' virgonc halak; annál elevenebb volt a' mozgásba hozott tenger vize által okozott phosphori fény. Néhány nap mulva komor setét terhes felhők borítván a' kárpitos eget, igen setét lett, 's ime! hirtelen egy nagy területű fényoszlop támad körülöttök, melly a' tenger színét különös fénybe borítja; azomban a' csillámló vízen még több homályos közök maradtak, de egyszerre mintegy erős szél által okozott, 's magát minden részre kiterjesztő szakadatlan fény-térség tünt az utazók' szemébe, a' hajót egy láng-tenger környékezé, de ezen látomány nem sokáig tartott; az éjnek más részein is

látható volt még a' fény, melly mindenkor elevenebb volt ott, hol a' víz mozgásba indult, mint egyébütt; ezt volt látni különösen a' hajó által okozott víz barázdán, és a' hánykódó hullámok' fölén. A' nap-térítő kerület (circulus tropicus) alatt a' tengerparti szomszédságban a' tenger sokkal phosphorosabb mint egyéb tájakon, mivel itt a' természet sokkal nagyobb mennyiségben széllesztette el azon apró állatotskákat, mellyek e' különös fényt okozzák. Labillard ezen fénylő vizből néhány palaczkokat megtöltött, hogy azon apró fényes állatotskákat, mellyek az ő hiedelme szerint e' fényt okozzák, gondos vizsgálát alá vegye; ezen vizből megtöltött azután egy üveg poharat, 's azt setétben jól felrázván, azonnal fényes apró golyókat vett észre hasonlókat azokhoz, mellyeket mozgásba hozott tengervízben tapasztalt; a' vizet azután vastag papiroson által szűrte, akarván tapasztalni, ha vallyon a' leszűrés után fognak é még a' kis golyók fényleni? azomban a' leszűrt viznek fénylő tulajdonsága eltűnt, a' papiroson ellenben maradtak apró, pöttögetett, általlátszható gömböleg formájú igen vékony puha bőrötskék; az illy formán elkülönözött állatotskákat ismét vízbe tette, mellyek tüstént fénylettek; de ha tovább kin maradtak a' levegőn, minden phosphori tulajdonokat elveszték. Ezen tapasztalását Labillard az egymástul jól távol eső vidékeken is megújította 's mindenkor ugyan azt tapasztalta. De nem egyedül csak ezen állatotskák bírnak a' nevezett fényes tulajdonságokkal; mert a' halaknak, 's rákoknak több nemei is oda hagygyák néha a' tenger mélységét, hogy annak felszínét ritka fényökkel elborítsák, szépítsék.

Egy ilyen nevezetes tüneményt tapasztalt Forster tengeri utazásának alkalmával Octob. 29-én 1772, az estvéli fris szellő lengedezésével néhány mértföldnyire; a' jó reménység fokától, alig hogy beestvéledett, azonnal az egész tenger mintegy tűzbe borult, minden darab hullám fényes szélünek tetszett, 's hol a' tengert a' hajó hasította, mindenhol phosphori fény tünt elől, ezen jelenet, a' mennyire csak a' szem láthatott, elterjedt; sőt még a' tengernek megmérhetetlen öble is illy fényvel volt megtelve. A' hajót nagy fényes testek környékezék, mellyeket formázatjokból halaknak lehetne gyanítanunk, némelleyek hozzánk közelítének, némelleyek pedig villám sebességgel távoznak; néha egymással a' nagyobb és kisebb öszsze találkozáván, iparkodott ez amaszt elérülni, hogy préda vágyától amannak magát bátorságba tehesse. A' kimerített tengervizben temérdek apró, 's kimondhatatlan sebes mozgásu apró golyókat találtunk, ha a' viz egy kevesé állott, ugy tetszett, mintha ezen fénytestek kevesedtek volna; de felrázattatván a' viz ismét elevenültek, 's vitzkándoztak még a' felzavart viznek leülledése után is. Több hajósok külömbféle helyeken a' tengernek színét tejfehérségünek találták még éjszakának idején is, de a' parti részeken ritkábban; — bizonyos Neuland estvéli 8 órakor tej-színünek találta a' vizet közben közben kis fekete vonásokkal tekerködzve; ugyan ezt más tájon is tapasztalta az előbb említett idő ponttól kezdve egész más nap reggelig; a' tengerből merített vizben temérdek apró 's szemet vakító fényességű állatotskákat vett észre. Ezen különös tünemények okairól sok ugyan a' vélekedés; de valami bizonyosat er-

ról ki fog tudni elől mutatni? Ki fogja meghatározottan azt bebizonyítani; hogy az említett tengeri fény jelenetet minő állatotskák okozzák? squammigeros, simulque testaceos greges in obscuro aquarum gurgite indagare res est omnino ardua, vires enim humanas superat, ut quis familiarem cum aquatilibus ineat consuetudinem.

Szabó Nepomuk.

22.

GIBRALTÁR' ESMÉRTETÉSE.*)

(Az austriai katona folyóírás után.)

Gibraltár a' tenger színén 1200 lábnyira emelkedő, hosszú majd 1 1/2 német mértföldnyire terjedő hegyfokot képző, éj-kelet felé majd nem égenymeredekre szelt iszonyú szikla koloosz. Csudálnunk kell azon szörnyü földlázatot, a' melly hajdanban ezen darab sziklát az egésztől elszakasztá, mivel épen azon magasra nyúlt sziklával határoz egy a' tenger színénél alig egynehány lábbal magasabb fővény

*) Gibraltár nevét az arabs: Gibel al Tarif — (Tarif sziklája) szótul veszi. Tarif moór hadvezér volt, ki 714ben hajdan itt virágzott Heraklea városát elrontotta. Lásd Brokhaus lipsziai Lexiconjának *Gibraltár* czikjét.

sülledék, a' melly ugyan is a' hegyfokot a' zömök földdel egybe kapcsolja. Délszakra, 's nyugotra könnyeden hanyatlik a' szikla szobor a' tergerpartokig, itt épült fel Gibraltár 12 ezer lakosával, itt azon felséges erősség, melly már annyi *) *körtáborlatoknak* megrendítenül elene állott.

Már az arabok is esmerték ezen szikla hathatóságát, 's megerősíteni kezdék. Éjszakeről csupán ezen oldalról lehet szárazon megtámadni — láthatni most is egy valaha moór kastély' romait. Eredetikép ennek három körfalai voltak, de közzüllök most csak a' belső látható. Midőn II. Ferdinánd Spanyol' király 1302 Gibraltárt a' Moóroktul elvette, több *tűztelepet* **) ragasztott az erősséghez, mivel pedig a' szárazról megtámadható oldal nem elegendő oltalmat ígért, hihető hajdan a' szikla meredekségét elég erős védelemnek vélték, kezdék a' Spanyolok azon csudára érdemes tornácokat a' szikla kebelében vésni, mellyek mindenkit, különösen a' katonát, álmélködásra ragadják. 1704 a' spanyol örökségi csatákban az angolok kezére került Gibraltár, több hatalmas megtámadások ellen meg is tudták ők azt oltalmazni, 1782-ik év óta pedig, mikor tudniillik *Eliot* hadvezér a' spanyol *úszó tűztelepeket* ***) öszszelődztette, az angolok nyu-

*) *La siége — die Belagerung* (magyarul) *Körtáborlat*, nem pedig: *ostrom*, mivel ezen németes szó; valóságos értelemben francziánul: *l'assaut*; németül, *der Sturm*, a' mi egészen más.

***) *La batterie. die Batterie*, fent értelmében: *tűztelep*. Jelenkorban olvasható: *Pattantyútanya*, — e' talán inkább *Artillerie - Park*.

****) *Úszótűztelep, schwimmende Batterie, Batterie flotante*.

galmas birtokokban maradt, maradand is kétségkívül mindaddig, valamig az angol lobogó tengereken uralkodó.

Az erősítések a' tengerpartól a' hegy {berczéig terjednek; fent a' csúcson ál a' *telegraf*, ez jelt ad a' tenger szoroson vitorlázó hajók eránt. Innét pedig egész a' tenger partig a' hegy egy erős köfal által két részre oszlik. A' fal oltalma megett, ha az erősség egy része az ellenség hatalmában esne is, a' védők még egyszer megálapodhatnak, magokat özszeszedhetik, a' belfalat pedig magos meredsége miatt vagy lépcsős tűztelepekről, vagy hágcsónkon lehet csak megtámadni; de ezen megtámadás annyi időt engedhet a' védőknek, hogy ők magokat megerősíthetik újra, 's el árkolhatják.

A' kikötőt egy *koronagát* *) erősíti, hogy pedig ez falát mosótengere tüzét annál fogatosabban szórhassa, alatta egész *várboltok* **) vagynak, befelé annyira nyíltak ezek, hogy a' tornác beloldala egyedül erős oszlopokon nyugszik. — Erős léghuzam van lent, melly az álgúzás alatt a' füstöt csak hamar kisodorja. A' bemászást gátolás végett a' várboltból kinéző *lövőrésék* ***) erős vas rostéllyal vagynak elzárva, csupán az álgúék fejei álnak kint. Ezek igen nehéz *üregüek* ****) és *várbolti vastalpakon* *****) álnak. A' most említett négy-szögű nagy fővénykövekből épült *koronagátrul*

*) *Koronagát. Kron-werk. L' ouvrage a' couronne.*

**) *Várbolt. Kasematte. La casemate.*

***) *Lövörös. Schiesscharte. L' embrasure.*

****) *Nehéz üregü. Schwerer Kaliber.*

*****) *Várbolti vastalp. Eiserner Kasemattlafette.*

tengerbe nyúlik a' *sarkantyúgát* *) ennek hosszában tetőtlen tornácz vagy on, mellyből a' kikötő alatt lévő várboltban lehet jutni. Több tűzgátak, 's telepek vagynak még szét-szórva a' parton egymáshoz csatolva, mellyek utóbb délszakra egy magányos tűztelepnél vég-ződnek. Ezen kívül a' parthoz nem férhető-ség minden megtámadást sikeretlené tesz.

A' száraz földi oldalon több emeletben leg-nehezebb üregü álgyúkra épült tűztelepek vagy-nak, ezekből Gibraltárt a' zömök földdel egy-bekapcsolt földszorosra szórhatni a' tüzet. Ezen több emeletü tűztelepektől veszi a' városra nyiló kapu: *Porta de fuego* — tűzkapu — nevét. Felül a' városon egy kinyúló sziklán több ál-gyú és mozsár telepek állanak, ezek elárkolt lineával vagynak egymáshoz csatolva; szinte mint a' kikötő gátjai kőből épültek ezek. Kül-lönös az, hogy mind ezen erősségek föld, vagy hant *rakat* **) nélkül vagynak, lehet azonban, hogy az esőzéskor lezuhanó víz által a' rakat-ban okozható kár' elmellőzése, és így a' gya-kori költség' megkémélese végett a' tűztelepe-ket csata idején szándékoznak csak kirakni.

Ezen tűztelepekben helyhezett álgyúk, szép, könnyeden öntött vastalpakon álnak. Az álgyútalp alsó része orsón forgatható hen-geren nyugszik a' kőpadolaton, 's így fekszik az álgyú horizontálban. A' cső négy hengerű kissebb talpon van, mellyet is az alsón előre, 's hátra tolhatni, így a' *lövócs* ***) hátralö-ködése nincs meggátolva. Azon párkányzat

*) *Sarkantyúgát. Der Mollo. Le môle.*

**) *Rakat. Bekleidung der Werke. Le Revêtement.*

***) *Lövócs. Das Geschütz,* — nemei: *Az álgyú,* — *Hubicza,* — *Mozsár,* — *Puffanó,* — *Bombaüst.*

pedig, mellyen a' felső talp mozog, hátrafelé magasabb, (ez a' lövés után előbbeni állásában vissza taszintja a' hátratántorgott álgút, 's így önmaga ereje visszavonja. Az álgúttalpak' vertikális álása, szinte mint várbeli álgútnál egy orsó által eszközölhető. Az egész talp fekete olajfestéssel vagyon be kenve, 's így ellentál minden üdöviszontagságainak.

Lökőlövöcsül *) külömbféle üregű, és *töcséres pormedrű puffanók* **) szolgálnak, ezek igen egyszerű vasalt korcsolyákon állanak, felemelések egy ék által eszközölhető.

Ezen tűztelepekből, mellyek kivált éjszakra számosak, egy a' kősziklában tört kapun eljuthatni azon tornáczokban, mellyeket az előtt említettünk, ezek három emeletben éjszakra meredő sziklában csudálatra méltó szorgalommal vagynak bevágva. Mindegyik tornáczon szép tiszta olly tágas folyosó megy keresztül, hogy azokon által az álgúkat lovakon vonhatni helyekre. A' folyosók mellett a' szikla külső falazati felé különös lövőrések héjazatok vagynak, mellyekben a' lövőcsők, 's ezek mellett dolgozó legénység bőven eltérnek. Az álgúk itt vastalpakon álnak, sokban külömbözők ezek az előbb megirtaktól; jele, hogy üdöszakként külömbféle jobbitások találtattak fel. Mivel pedig a' lövendő tárgy' mélyen fekvése a' csó mélyhajlatát kívánja, azért itt a' patantyúk töltése *előtömettel* ***) esik meg.

*) *Lökőlövöcs.* *Das Wurfgeschütz*, ugymint: *Hubicza*, — *Mozsár* 's a' t.

**) *Töcséres pormedrű puffanók.* *Pöller mit konischer Pulverkammer.*

***) *Előtömet.* *Der Vorschlag. Le bouchon.*

A' *tűzszer* *) kis ládákban vagy on elrakva, ezek is álgjúk mellett a' falhájzakban álnak, vasborítékkal ugyan, de még is szerencsétlenségben a' tűzhöz közellévőségek veszélyt okozható. Probatételnél történt egyszer, hogy az illy kézi tűszertár meggyúlt, öt pattantyúst a' lövólyukon ki a' mélységbe sodrott. Egy tiszt pedig több jelenlévőkkel kemény sebbe esett. Ezen káros helyhezeton kívül a' füst egyedül a' lövólyukon vonódhat ki, ellenkező szélben tehát az álgjúk mellet dolgozók a' füstben majd elfulladnak. A' legfelsőbb tornác lövócsei iszonyú üregüek, és így üres *hányadékok* **) lökéseikre is alkalmazhatók.

A' felsőbb tornáczokból lemenetel az alsóbbakba csigaléptsőkön esik meg. Az alsóbbak belszerkeztetésök hasonló a' felsőbbekhez azal a' külömséggel még is, hogy az álgjúk alacsonyabb talpon álnak, következésképp innét a' lövés horizontálban történhet. A' nagyobb tűzpor-tárak a' sziklák keblekben vagynak vésvé, itt bátorságban vagy on az ellenség lövései ellen.

1830-dik évben a' várörzeti szolgálatot 1 gránátos — 1 puskás — 1 skothegyi — 1 vadász — 1 pattantyús ezred, és 1 *várnoki* ***) osztály tette. Ezen minden második évben felváltandó sereg a' várkormányozó vezérnek parancsa alatt ál. A' kaszárnyák részszerént a' kikötónél, részszerént a' kósziklában vagynak. Építésök legjobb izlésü, 's igen tiszt-

*) *Tűzszer* — *Munition*. Jelenkorban: *lőszer*.

***) *Hányadék*. *Projectil*-nek közönségesen neveztetik: as *álgjúteke* — *gránát*, *bomba* 's a' t.

****) *Várnoki* osztály. — 1 *Abtheilung vom Genie-Corps*, mert a' vár oltalmi vagy megtámadási munkásságnak igazgatását ezek szokják vinni.

tán tartatnak. A' meredek kőszálakról vissza-
verődő nyári napfény miatt a' hőség itt igen
nagy mértékű, ilyenkor nehogy a' legczélará-
nyosabb figyelem mellett is a' legénység együtt
lakása végett veszélyes betegség támadjon, a'
katonaság Spanyol-ország felé nyúló föld-szoro-
san kunyhókban tanyáz.

A' kaszárnyák belső szerkeztetések czél-
arányos, csinos. Mindegyik legénynek külön
vas tábori-nyoszolyája, 's benne jó ágya vagyon.
Szalmazsák helyett a' nyoszolyára feszített heve-
deren fekszenek — az oldalrudak töröttek 's
így felényire össze lehet tolni. Az ágynemű
nappal a' megrövidült nyoszolyán öszszesodródva
hever, 's így a' terem' közepe tágasbb. Minden
két ágy közt éjasztalkák álnak, falon fogasok,
ezeken a' ruha, de ez mindenkor lakirozott
bőrből készült tarisznyákban vagyon. Tarisz-
nyákra fel vagyon csatolva az öszszesodrött kö-
pönyeg, és egy kicsin bogrács felkötve. Ebben
kapja a' katona társaságban fölt ételét, és min-
denki egyedül eszik.

Táplálatját a' legénység az élelemtárból
kapja. Az eledelmi főzelék jobbadon Marokkó-
ból jön, itt e' végett az Angolok különös alkut
kötnek. Marokkóból küldik át a' vágó-marhát
is, csinos istállókban jön ez Gibraltárban, és
hizlaltatik. Szénát bőven adnak a' berczi la-
pányok, hol kevés gabona, kivált zab is te-
rem. A' vár őrsereg hetenként csak három-
szor kap friss húst, 's kenyeret; máskor besó-
zott húst, és kétszer sültet. Ellenben minden
nap bort, 's vízzel hígított rumot.

A' fegyverek igen jók, csinosak is. A' pus-
ka csöve a' vasat igen tartóssá tévő barna lak-
kal vagyon mázolja, az ágya görbült, mint

a' mi vadász fegyvereinké. Használaton kívül a' puska bőrtáskában vagyon téve, szíján függ a' fogason. — Mindegyik katonának két rendbeli öltözete vagyon, fehér a' mindennapi, vörös az ünneplő. A' fejfedezet alacsony csákó. A' posztó, és vászon finom, 's tömött szövétű. — Mindegyik századnak külön oskola-terme van; ebben a' takarékos könyvgyűjteményen kívül földabroszok, 's tábori tervek is vagynak.

A' tisztek kaszárnnyákhöz közel külön épületben laknak. A' tiszti könyvtár igen szép, gazdag. Három terem teli minden nyelven kijött legjobb könyvekkel, az elrendelés jó ízlésű. A' könyvtárban mindenkor lehet olyasó tiszteket találni. Angliából két hetenként gőzhajón jönnek az újságok. A' tisztek átaljában társaságban esznek, az ezredestől kezdve a' legfiatalabbig hadnagyig, kivévén a' feleségeket; e' rendből senki kinem vonhatja magát.

Fegyverben szorgalmasan gyakoroltatik a' gibraltári őrsereg. A' vadászok ügyességben, és czélarányos felfegyverkezésben megkülönböztetik magokat. Öltözetek setétzöld *rövidke* (spencer) fekete csont gombbal, olly színű bő pantalon, alacson csákó. Fegyverek rövid húzott puska, szarvaskés fekete szíjjakkal. Fő-és altisztek, mejjeken sipocskát hordoznak. Ezzel adnak minden mozdulatra jelt a' széjjel szórt verekedésben. A' legnagyobb fegyverzaj közt is hatható ilyen síp átható hangja. Minden jelt adhatni vele — a' kiáltozás szükségtelen. 'S így nem okoz zavart.

Azon elkülönözött helyheztesítés, mellyben a' gibraltári Angolok, Spanyolokat tekintve, állanak, okozza, hogy az ott tanyázó katonaság szüntelen tábori szolgálatban van. Gibral-

tárt a' zömököfölddel egybekapcsoló föld szoros az utolsó békekötés szerént *egy félhez sem tartozónak* nyilatkoztatott, ott azért se angol, se spanyol nem telepedhet meg. A' két nemzet határszélein elővédeket, mint a' háborukor szokás, töltött fegyverrel tart, ezek egész figyelemmel álnak egymás ellenében, szemmel tartják minden mozgásokat. Az ángolok szorosabban veszik a' dolgot, spanyol részről senkit az országlás engedelmi levele nélkül át nem bocsájtanak. Ők ellenben minden tartózkodás nélkül a' spanyol örök közt által mennek, mi több a' közel fekvő St. Roche város' vidékén mezei lakot is bérelnek, hol ők a' szép nyári üdőben, midőn tudniillik Gibraltár egészségtelen, tartózkodni szoknak.

St. Roche környékén, ez meg vólt egykor erősítve, és Gibraltár kőrtáborlatakor a' spanyoloknak rakhelyül szolgált, mostan is láthatni a' *futóárkok* *) helyét, mellyek Gibraltár' védgátjai ellenében nyittattak meg. Gibraltárral általellenben vagyon *Algexiras* spanyol város, ennek kikötője parti tűzlepekkel, és egy megerősített szigetetskével — neve ennek *Isla verde* — oltalmaztatik. Három *Zászló-alyból* **) álló spanyol gyalog ezred, és egy osztály lovaság fekszik itt őrizetül. Ezek teszik Gibraltár ellenében a' hadi szolgálatot.

Kiss Károly.

*) *Futóárkok*, *Aprógát*. *Laufgraben*. *Approche*.

**) *Zászlóaly*. *Bataillon*. Jelenkorban *csapat* név alatt jön gyakran elő. *Csapat* pedig talán jobban alkalmazható az: *Treffen* az az: *Das erste, oder das zweyte Treffen*, *La ligne* szó' kifejezésére. Innét: *Első*, vagy *második csapatban ál ez*, vagy *amaz ezred*. *Das Treffen* más értelemben: *Le combat*, *Csata*. E' kissébb mint az *ütközet*, *die Schlacht*; *La bataille*.

23.

O L V A S Á S.

Legesleg szerencséssebb író volna az, kinek munkája minden háznál olvastatnék, és nagy ára' daczára is kapva elkapatnék.

Ezen munkának nagyon vastagnak lennie nem kellene, mert a' kéz, tartani elunná; se valami finomított lelki tárgyokról ne értekez-
nék, mert a' testnek unalmára volna; — ha-
nem mingyárt az első, vagy második levélen
egy két sorban rövideden, mulatságossan, és
igen neveltetőleg végezné el leczkéjét. — A' többi
levél, ha üressen maradna is; elébb tapsot nyer-
ne, mint neheztelést.

A' könyvnek foglalatja, tartalma, vagy
leczkéje pedig abból állana: egy igen könnyű,
még eddig ösméretlen titokra, vagy bűvölésre
megtanítani az olvasót hogyan lehet, mihelyt
megszorúl, tüstént egy fertály óra alatt, min-
den munka és fáradság nélkül, annyi pénzt,
mennyire szüksége van, elővarázsolni? — Ez
lenne a' legjobb, és leghíresebb könyv egész vi-
lágon, és ezen írónak neve hangzanék minden
háznál.

De vallyon igazán e? — Mert a' testi rö-
vidlátó emberi nemzet olly igen ellensége bal-
gatagságból ön boldogságának; hogy várakozni

nem tudván, vagy ennél nagyobb kint nem is ösmervén, egy pillantatnyi jelen lévő örömet, mint kényes testének mézes madzagú csábját, nem adná az örökkévalóságnak, vagy is a' léleknek miliárdnyi örömeiért, ha azokért még várakozni is kell.

A' deák gyermekek legjobb mesternek tartják azt, ki nékik legjobban kedvez, legtöbb szünetet és játékot enged; — de vallyon helyesen-e? — mert az érettebb eszű, 's mélyebben látó publicum, az ellenkezőt ítéli.

Az egész emberi nemzet, mind deák gyermek, ez életben, — tanítottok e' világ. — De hát, a' kinek a' világ ideig óráig kedvez: lehet-e mondani, hogy jó világja van? — Ezt csak a' rövid látók teszik.

A' lélek' jólléte nélkül lehetetlenség a' testnek jó világának lenni, ha bár arany ezüst bíbor ékességekben, és a' képzeletnek minden kigondolható pimpóiban uszhatnak is.

Az oktalan állatnak csak testi jóllét kell, 's akkor minden boldogsága együtt van; — de az ember, minden teremtett állatok között egy maga olly különös állat, melly két részből, testből és lélekből áll; következésképpen az ő boldogságának csak felét, és azt is csak a' testét eszközölni, nem csak nem annyi mint fél boldogság, — sőt lelki boldogság nélkül éppen semmi, — igen hasonló azon szerencséhez; ha valaki egy zsebóra tokot belső szerek nélkül, — vagy egy fél csizmát találna, melly párja nélkül semmit nem használna.

Sőt ha elhiszszük azt, hogy az egész testiséget csak a' lélek kormányozza, — és minden nemeit a' testi jóllétnek és örömöknek egyedül a' lélek képes nem csak kigondolni,

de végnélkül nevelni is, és örökös kiapadhatatlan forrássá tenni, 's csalhatatlan biztosságra securitásra és garantiára alapítani, — annyira; hogy lélek nélkül minden, a' mi a' gazdag természet' iszonyú tárházában találtatik, reánk nézve mind haszontalan, sőt veszedelmes volna; ugy hát nem kételkedhetünk egy pillantásig is, hogy átallyában véve minden boldogságunk előmozdítása egyedül csak a' lélek boldogsága előmozdításában foglaltatik egy summában, következésképpen; ki a' lélek' nemesítésére csak egy lépést segített is, — csak egy módot kitalált is, — csak egy kis könyvecske' irásával áldozott is, többet tett; mint ki a' csupa test' holdogságára, a' lélek' kizárásával, arany bányát, vagy akármelly rejtett titkot és bűvölést kitalált is.

És imé! minő a' testi ember! mind csak a' test' könyveit olvassa, ha olvassa is!, — a' lélek könyveinek kicsiny a' publicuma, 's a' legnemesebb munkák fogatlanok hevernek, 's a' könyvboltokban penészednek!

Az ember mind egyforma, — csak a' neveltetés tesz kit kit avá, a' mik vagyunk, — úgy hogy még a' temperamentumot és természetet is egyenlőségre, 's hasonzenyvű normára tudja ráházní. A' szerencseny gyermek neveltessék a' polytechnica intézetben; fellyűlmúl mindnyájunkat, kik bölcs nevelést nem nyerhettünk; — de ha a' szerencsenyek között nevelkedett volna, nincs rajta mit bámulnunk, a' szenyves testiségen, és buta baromiságon kívül. Vannak, igaz, grádusai a' talentumoknak: de ez nem áll ellent, hogy a' legkissebb talentum kimívelve, a' testet kormányozni alkalmatossabb, és magába véve is nagyobb 's nemesebb nevoln a'

természetnek legnagyobb, de kimíveletlen parlagúl hagyott lelki ajándékánál. A' legjobb föld, míveletlen, dudvát terem, — de míveléssel a' legroszszabb földben is lehet nemes plántákat tenyészteni.

A' barom, csupa test, — a' míveletlen lelkű ember is csupa test, melly mindenben, még a' legfelségesebb vallási tárgyakban is, csak azt teszi, a' mit teste, kényne, és szenyve dictál. — A' mívelt lelkű ember, egy angyal e' földön, egy békességnek, szeretetnek, boldogságnak, szóval, az áldott közjónak mennyei követje. — És mivel a' mívelt lelkek' száma még kicsiny, — legnagyobb része ember társainknak még míveletlen; innen van az a' sok baj, mellyet mai napig is a' voxok többségében siratunk. Mert mihelyt akármelly testi ember, mívelt lelkűvé lenne; ő is tüstént ezekkel voxolna, 's behúnyt szemmel szégyenlené, hogy valaha tudott amazokkal együt tartani. Kiki csak a' maga felekezetével tart. Nagy érdekünk van hát, hogy a' lelki emberek száma nevelkedjék!

A' világi bajokat kevesíteni, és az emberi társaság boldogságát végnélkül nevelni, annyit tesz, mint mindenféle machinákat, vagy eszközöket kigondolni, mellyek által a' test' hatalma alatt szunyadó lélek felébresztessék, 's a' Teremtőtül kiszabott kormányára, vagy thronusára felemeltessék.

Egy czélnek, nem csak eszköze is így, sőt számtalan sokféle eszközei lehetnek, mellyek mind ugyan azon egy czélra vezetnek. A' lélek nemesítésének is tehát számtalan sokféle masináit kigondolták és feltalálták már a' nemesült lelkek. — Ezek között legelső a' ne-

velés, — ilyen a' tapasztalás, munkásság, szorgalom, életpraxis, emberösméret — ilyenek a' tudományok, — ezeknek ezer meg ezer ágai, nemei, — és ilyen a' többek között a' szorgalmatos olvasás is, — mellytől ugyan eleinte minden test borzad és irtózik; de mennél jobban erőre kap a' lélek, annál jobban szomjúhozza az olvasást, úgy hogy végtére az igen finom lélek, a' testről is megfeledkezik, és sokszor annak rövidségével is magának áldozik. De mivel testből is állunk, és ennek is meg kell illendően, de soha sem mértékletlenül, annyival inkább a' lélek kizárásával, adni a' magáét; tehát a' józan lélek közép utat tart, és egyik részét se csalja meg becses személynének.

Olvasni tehát annyit tesz, mint az embernek lelkét apródonként nemesíteni, mellyel egyszer'smind teste is nemesül, boldogul, és élete egészen más fordulatot nyer, mint volt az ostoba test' hatalma alatt.

A' maga fakkjára való könyveket olvasni, kinek kinek legelső és elmulthatatlan feltétele; de e' mellett olvasni kell mindent, a' mi csak kezünkbe akad, és az alkalmatosságot mindenütt, mindenben meg kell ragadni, mint a' méhecske, semmi virágot használatlan elnem szalaszt, mert a' bölcsesség mindenütt hever, még a' szemét dombonn is; — azonba, ki a' más fakkjából semmit se tud; az, csak fél ember haláláig, és lelkiképp véve, csupa gyermek.

De mivel egész könyveket végig olvasni, hivatala, 's élet terhei, nem engedik minden embernek: tehát a' rövid velős kivonatok, és értekezések' közlése, millyenek egyebek közt a' Folyó-írások is, — egyike a' legszerencsés-

sebb gondolatoknak, az emberi társaságra nézve. — Mert ha kiki ön fakkjára tartozó egész könyveket olvas is, azon túl maradott üres idejét, ha az csekély, legnagyobb haszonnal fordíthatja Folyó-írások' olvasására, mellyekben a' nagy contrast, és tarkázó kellemetes külömbbség közt, rövid kivonatokban, olly könnyen jut a' legvelőssebb észrevételekhez, hogy külömben tíz vastag könyv elolvasása után sem épült volna annyira elméje. A' Folyó-írás oly masina, melly által időt is nyerünk, erőt is, — pedig illyen masina nincs több e' világon.

A' mívelt lelkű Olvasóknak már eleget mondtam a' Folyó-írások' érdeméről; és így ő reájok nézve bezárom már értekezésemet. — De a' míveletlenekre nézve, ha valaha ezt olvasnák, még sok mondani valóm van, — mert ezeknek egy argumentum annyi, mint semmi, — ő nekik többenél több argumentumot kell előhoznunk, ha talán azok közzül valamellyik fogatos lehetne, mert a' test' hatalma ő rajtok olly nagy, hogy nekünk, kik azt hódítani akarjuk, annak minden oldalát meg kell próbálnunk, és semmi fortélyt, semmi zugot próbálatlan nem hagynunk, ha proselytákat akarunk magunknak, a' test' rabjai közzül, a' lélek' részére csábítani.

Lássuk hát, minő argumentumokat lehetne még azoknak megindíttatásokra felhozni, kik az olvasástól irtóznak, és az aranyból drágább időt, inkább haszontalan testi hiúságokra fordítják mértéketlenül, mint a' léleknek művelésére csak legkissebb részét is feláldoznák?

Mi testi emberek annyira irtóznak a' könyv olvasástól, hogy akármely haszontalan üres szavakat, trágár beszédet, sületlen paraszt me-

séket örömmel halgatunk, csak olvasni ne kelljen, ha bár legkellemetesebb tárgya légyen is a' könyvnek. — Csak olvasni ne kelljen, a' beszédet halgatni, bár melly éretlen légyen is, olly kíváncsiak vagyunk, hogy a' melly ember társaságunkban nem szóll, bennünket nem mulattat, bár melly nagy filozofus légyen is, kinek erős oka van inkább halgatni, mint haszontalant fecsegni, — azt megszóljuk, hülyének, mulának, alamuszinak, 's a' t. nevezzük, sőt tudatlannak, ostobának tartjuk! De, — ha már a' sületlen beszédben mulattságot találunk: mért nem inkább a' gyönyörűen kidolgozott, 's e' végre készített oktató irásban? Hiszen ez sokkal érettebben van előadva, 's nem is olly unalmas, mint a' rendetlen, szószaporító sületlen beszéd. — Illyen a' test' uradalma! melly ön boldogsága utját maga elől elzárván, kényneitől vezéreltetve, mindég csak vesztire siet.

Sok ember, pénzében, bírtokában, és gazdaságában bízván, feleslegesnek tartja gyenge testét olvasással is gyötörni, mert ő ugymond nem szorúl arra, hogy fejtörése által éljen. — Ez is szerencsétlen gondolat, mert ha nem említtem is azt, hogy a' nagy gazdagság semmi egyéb czélból, mint csupán eszközül adatott némelly embereknek, a' végre, hogy az által lelki tökélyüket annál fenségesebb lépcsőre emeljék, — a' mint hogy találni is lehet imitt amott olyan gazdagokat, kik a' bölcs Teremtőnek ezen kegyességét elérvén, 's szívök-re vévén, ezen czélnak pontig megfelelnek, és nemes lelkeiket olly szörnyű finom mívelődési pontra emelik, hogy a' többi emberek felett, mint hold, a' csillagok felett, úgy kitűnnek; — a' mi nem is csuda, mért egy gaz-

dag, egy esztendő alatt többet tanulhat, mint egy szegény husz esztendő alatt; — de, ha mondom, ezt nem említtem is, — azt kérdem akármelly gazdagtól, sőt akármelly autocrator-tól: hol az ő menyei diplomája, melly őtet garantérozza, nem hogy maradéka úr marad e? hanem hogy ő maga is, még halála előtt nem jut e koldus botra? óh gyáva emberiség! és mindeneknél gyávább testiség! mit ki nem gondolsz te még a' magad megvakítására, megcsalására? — Az élet' sínór mértéke az, hogy az embernek semmi külső java nincs, és még is kell élnie; — innen kell elindulnunk, mert bizonytalan e' világon minden birtok, nincs tulajdon, csak a' mi belől van testünkön, — tűz, víz, ellenség, tolvaj, processus, 's a' t. egyszerre minden külsőt elvehet, a' mit magunkal nem vihetünk. — Már hát a' dominium jobb e, vagy a' tudomány, erkölcs, 's nemes lélek?

Ha egy házban több személyek laknak, és ezek mind testi emberek; ott nincs vége soha a' veszekedésnek, és mind azon bűnöknek, gonoszságoknak, mellyek a' testnek elválhatatlan czimborái; — de ha mívelt nemes lelek laknak együtt, ezeknek minden léptök, tettök csupa morál, minden beszélgetésök bölcsesség, minden szavok tanúság, minden mívök élet és öröm; úgy hogy nagyobb boldogság ilyeneknél inas lenni, mint amazok közt uralkodni. Ezeknél mindenféle gyönyörű bölcés és hasznos könyveket, újságokat, Folyó-irásokat feltalálni; amazoknak, ha ugyan van könyv, mellyet szenvedhetnek, tehát csak a' kártya azon könyv. Minden egyességök testi, mulandó.

Az olvasásban hideg vérrel minden hibá-

ját megtanúlja az ember, és a' sok olvasás minden lelket nagyvá tenne, nemessé, józanná, érzővé formálna. Mert az olvasás az Olvasót, mint a' józan bölcs nevelés a' nevendéket, hideg vérrel előre elkészíti, 's megtanítja mindenre, a' mi ez életben jó vagy rossz, áldás, vagy átok, bátorság vagy késértés előjöheth; 's mikor osztán, valósággal előjön: már nem újság, nem oh vé, oh vé! hanem neki törőd-zik, 's míg más jajgat, addig ő készen van a' segedelemmel. — Az olvasás észrevehetetlenül simít, nemesít, és palléroz, — olvasni kell mindenféle könyvet, ha bár el nem tudnók is mondani egész foglalatját; megtette ő bennünk olvasásakor a' megteendőket. — Olvasás által még az ökor-pásztor is nemessebb lenne. Ez által járunk együtt az idő' szellemével, — ez által nem maradunk el a' lelki módiból, 's nem áruljuk el tüstént lelki slendriánunkat. Csak a' testi módiban is, melly borzasztó nevetséges volna az, ki ma végig menne az utszán, a' mult századbéli czopfal 's egész öltözettel! Ő maga ezt nem értené, de értené a' pallérozottabb publicum, és nevetné. Éppen ilyen a' lelki publicum előtt minden, ki nem olvas, — a' mit maga ugyan nem ért; de botránkozik benne minden mívelt lélek. Sok embernek minden míveltsége csak abból áll, hogy a' ruhákban, és öltözetekben uralkodó módi tónust studérozza, 's köröm hegyen tudja, és követi. Külseje a' legmodernebb, belseje pedig még a' 13-dik századbéli slendrián, kevéssel különb, a' felöltöztetett majomnál.

Minden ember csak mást akar változtatni, — magát senki sem; — ezt tapasztaljuk a' köz-

életben; — pedig míg valaki magát meg nem változtatja; addig mást soha sem lesz képes legkissebbé is megváltoztatni. — Ez egy olly drága tanács, tapasztalás, vagy észrevétel, hogy arany betűkkel kellene minden küszöb felé írni; azomban hányan vagyunk, kik ezt követnők, sőt csak tudnók is? — De olvassunk csak többféle irásokat, megtanuljuk ezt ott is, hol bár ezen szavakkal leírva nem áll is, mert a' józan lélek az olvasott tárgyakból kivonva, maga csinál magának ilyen axiomákat ezerenként.

A' testi emberek, ha az út nincs előttök zárva, zavarosban szeretnek halászni, és a' gazdag halászatból testi kényneikben heverészni. De mivel a' lelki emberek látják, hogy így a' hal nem sokára mind kipusztúl, és az egész emberi társaság amazoktól elnyeletvén további remény és gyámol nélkül marad; tehát a' zavaros vizet tisztává kívánják törvényessen tenni, hogy az illetményen túl senkinek többet halászni ne szabadjon, 's ez által az emberi társaság is mértékletessen boldogul élhessen, — a' hal is jobban tenyészhessék, 's az emberi nemzettel együtt, alapja is, reménye és boldogsága is, egyenlő arányban nevedjék. — De jaj az ilyen tisztító lelkeknek! és az ő tisztító eszközöknek, a' szent ártatlan tudományoknak! mert ő nekik halálos ellenségeik amazok, az ő rövidlátó testiségök ígájába fentrengvén, úgy hogy minden módon hátráltatják az olvasást, gátolják a' sajtót, ujságokat, tudományos correspondentiákat, 's a' t. — jóllehet más részről testiképpen ők sem bánják, ha az ő papiros-malmaik, sajtóik, írásaik, menél nagyobb hasznót és nevedő jövedelmet hajtának. Ki tudná leírni azon hasznokat,

mellyeket a' művelődés és tudományok az emberi társaságoknak adnak! Milliók élnek, nem csak tudományokból, de ezeknek távolabb, vagy közelébbi érintéseikből, 's még a' csupa hulladéki- ből is! — Mennyi haszna van az Aerarium- nak, a' tudományoknak csak csupa hulladéki- ből, csak mellyékeiből? ezt a' pósta- tabellák megmutatják, — ez pedig még csak mind csu- pa accidentia, — hát a' tőkét, — a' Státusnak igazi hasznát, a' nép' nemesülését, — a' józan okosság' érlelését 's a' t. ki lesz képes kiszá- molni? — Hát ha még az olvasásnak nagyobb kelete volna, vagy a' mi van is nem gátoltatnék!

Ha a' veszedelmet mi, kik közte forgunk, leírjuk úgy, a' mint van; tüstént támad egy jól élő, 's letorkol bennünket, hogy mért nagyítjuk a' kicsinységet? 's ő még ellenkezőt mutat meg ellenünk. — Ha pedig egyet se szólunk, és a' bajt olvasó embertársainkkal nem közöljük; akkor a' baj alattomba úgy össze- érik, hogy már orvosságát se lehet találni. Így hát érzéseinket 's észrevételeinket embertársainkkal közleni, az olvasáson kívül más mód nem lévén, ha még olvasni sincs módunk fel- hagyva; hogy kívánjon ember ott élni, hol a' természeti bajoknak különben is rémítő so- kaságát, még a' mesterseges bajok is nevelik, és életünket, bátorságunkat százszorta bizony- talanabb koczkára tészik? Valójában, egész é- letünk, melly lelkünk nemesíttésére adatott e- gyedül a' Teremtőtől, sok embertársainknak, majd nem egyéb, mint a' test rabjaival való örökös küszködés, pörlekedés!

Az igazságtól el nem áll senki, — ezt e- gész a' makacsságig védelmezi az ember, — kész miatta pörbe szállani tulajdon apjával, an-

nyával is, még se enged, kinek igazsága van, — illy hatalmas van az igazságnak. És így az emberi nemzetet, e' nagy testi sokaságot, csak az igazságra, vagy is ennek útjára a' józan nemes lélekre kellene megtanítani. De ha nem olvas más eszközt nem adhatunk a' távollévó' kezébe.

A' patikásoknál, póstatisztségeknél 's a' t. van bizonyos taxa-lajstrom, — és ha valamit könyv nélkül nem tud; — felüti a' lajstromot, 's kikeresi 's a' t. Így tesz a' paraszt ember is a' kalendárral, — ha tudni akarja, minő idő lesz? kikeresi a' kalendárban, 's tudja a' mit kívánt.

Egész életünk csupa tudatlansággal 's bizonytalansággal küzködvén, vallyon micsoda illyes kalendárt vagy taxa-könyvet kellene az emberi nemzet oktatására kidolgozni, hogy a' ki miben fenakad, azon könyvet kinyitván, 's rákeresvén, tüstént eligazodjék?

No de hiszen van illyen könyvünk, csak hogy nem értünk mind hozzá, mert ennek bizonyos kulcsa van, mellyet előbb meg kell szerezni; — de mivel ez, munkába, fáradságba, test törésbe kerül, és a' kényes testet egy kicsitt megerölteti, 's még más különös akadállyal is jár; tehát igen ritka ember szerezi meg ezen kulcsot, melly nem egyéb mint a' tudományok. — Ama nagy könyv pedig, mellynek kulcsa a' tudományok, és a' melly minden kéttségünket eligazítja, nem egyéb, mint a' szemünk előtt álló gazdag természet' tárháza, mellyben mi csak kontárkodunk, kik a' testnél nagyobb urat nem ösmérünk. A' Sibilla nevű szerencse-könyvnek se vennők semmi hasznát, ha nem tudnók, hogy kell vele bán-

ni? — Így a' sok játék, biliárd, kártya, sakk 's a' t. mind ott heverhet haszontalan, ha nem tudjuk annak kulcsát, fortélyját és theoriáját. Fortélyja van mindennek, — ennek tudása nélkül haszontalan előttünk minden. — Ugy de a' nagy publicum nem járhat újra oskolába, theoriát, tudományt, és a' nagy természet' kulcsát tanulni; tehát olvasni kell.

Mennél többet olvas az ember, annál tudóssabb lesz, annál tisztább józanabb elmére, 's mívelttebb lélekre tesz szert; — mennél tisztább lesz elméje; annál mélyebben bé lát a' természet' titkaiba; — mennél mélyebben bé lát a' természet' titkaiba; annál jobban bámulja az Isteni bölcsességnek kimeríthetetlen mélységét; — és mennél jobban bámulja az Isteni bölcsességet; annál forróbb buzgósággal imádja Teremtőjét; — és ez már az igazi religio, vagy Istenimádás, — a' tudatlané csak hideg, vagy legfellyebb babonás mechanismus. — Csak egyetlenegy könyvet olvassunk el, mennyivel többet tudunk, mint az előtt! hát ha az idő szellemével együtt járunk! Csak a' tudatlanság oka minden világi bajoknak és nyomorúságoknak; mert ha minden ember mívelt lelkű volna, — vagy csak a' mívelt lelkeknek gátolója, sőt dictátora ne volna; ennyi idők olta már az emberi társaságok olly tökélyre mentek vala, hogy most már nem csak mesterséges bajt nem ösmérnénk; de még a' természeti bajoknak is nagy része az emberi lélek szorgalma által, gátok és határok közé volna szorítva. — A' legtudatlanabb spanyol barát, ha tudóssá lehetne, és a' lélek' országába felkaphatna: éjjel nappal a' könyvekben búvárködnék, nem a' kártyában, — és üres életét, vagy olvasás-

sal nemesítené, vagy irással, 's bölcstánítással. — De vajmi nehéz tudóssá lenni! — a' test ezt ha csak lehet, nem engedi. — Így a' tudatlan a' maga javáért egyebet nem tehet, mint magához hasonlókat, és a' vak testi sokaságra még nagyobb vakságot segít.

Az emberösméret egy igen nagy és elmúlhatatlan tudomány, de erről sok nem is álmodik. Erre legkönnyebben eljutunk a' szorgalmatos olvasás által, melly szerént osztán az ember maga magát megleszi, szüntelen vígyáz indulatira, kívánságaira, alattomosságaira, titkaira, 's a' t., — mert más emberekben magát is megpillanthatja egy úttal az ember, — mint-hogy a' mint te magad tészel, úgy tesz minden ember is, mint ember. Ha egy jó barátunk volna, 's köszönettel vennők tőle ha hibáinkat előnkbe terjesztené, ez igen jó módja volna tökéletesedésünknek; de mellyik az az ember a' ki hibáját köszönettel venné előterjesztetni? hiszen nagyobb ellenséget nem is ösmérünk, mint a' ki vélünk ezen jót közli. Ha tehát még nem is olvasol, úgy utoljára szarvad nő, és minden felől döföd a' külömben szelíd emberitársaságot.

A' ki soha életében tükörbe nem nézett; nem ösméri az magát, — a' legrútabb is, legszebbnek véli ön személyét, — holott sok, még a' tükörnek sem hisz, sőt azt átkozza, gyalázza. — Innen hát látni való, melly vakok azon testi rabok, kik könyveket nem olvasnak azon okból, mert ők már magoknak elég, — sőt legokosabbaknak tetszenek.

Egyik író egy, másik másféle okokkal, módokkal, figurákkal, tropusokkal, periodusokkal 's a' t. él; ezt is az olvasásból tanuljuk, és így súrlódik az elme, terjed az ösméret. —

Egyik embernek egy, másoknak más a kitanult hivatala, fakkja, vagy passiója, — és egyik ember egyen töri eszét sok időig, 's ebbe igen mély belátást szerez magának, — másik másan, — és így egy egy tárgyban ki-ki igen bámulandó tökélyre mehet, 's azt leírván, mást taníthat, 's véle sok esztendőt megnyerethet; — de hasonlóképpen ő is mástól más tárgyban szintűgy tanulhat, nemesülhet; — 's így nevelkedik tökélyünk olvasás által. Mennyibe kerülne nekém Pári'sról csak meg-
lehető megfogást és ösmerettséget is szerez-
nem, — sőt egész életemben se mehetnék ma-
gam emberségéből ennyire; de ha egynéhány
garason megveszem Pári's várossának leírását
rajzolatjával együtt; annyit tudok, mint ki ott
lakik. Így vagyunk mindennel, csak olvassunk.

Az olvasás különösen azért jó, mert mindentudó ember nincs e' földön, hanem mind
összesen tészünk egygy egészet. — A' legböl-
csebb is egygyet elfelejthet, mit más törpécske
sokszor helyre pótolhat, 's így köszörüljük és
segítjük egymást, mint szokás mondani: egyik
kéz a' másikat mossa. — Még ha eltalál té-
vedni; vagy éppen rosszat, ostobát, és kép-
telent mond is valamelly író; ezen legtöbbet
tanultunk, — és egygy ellenmondás, egygy eltévé-
dés, sokszor nagyobb fényt hoz a' dologra,
mint minden positiva demonstratio. Tisztel-
ni kell az írot, ki szívből és erkölcsből, ha
bár hibásan ír is, még a' legkissebbet is; —
mert mindnyájan nem lehetünk *Schillerek*,
vagy *Skottok*, — és ha is, — nem a' tu-
dományt kell tisztelni az emberben, hanem a'
tudomány gyümölcsét, az erkölcsöt és praxist,
melly néha nagyobb lehet a' törpében, mint

az óriásban. — Mert erkölcs mindennek a' vége, — a' tudomány, törvény, vallás, 's a' t. mind csak eszköze ennek. És én azt mondom: hogy ha már az írók minden positivumból kifognak; kezdjék el a' negativumot, ekkor ismét új és szörnyű tágos mező nyílik tökélyünkre és az igazságra. Sok disputatio századokig tart, még sincs vége: engedd meg a' contrariumát; olly képtelenség sül ki belőle, hogy tüstént vége szakad nagy szégyennel. — Az igazság olly terjedékeny, mint a' pestis, — és ki az igazság birtokába jutott, tüstént azt tovább terjeszteni is tüzelődik; — és ha mást nem tehet, ír. — Ha tehát vannak írók; legyenek olvasók is! — Olvassunk! hiszen nem másnak olvasunk, hanem magunknak.

Ha nem olvasunk Folyó-írásokat: nem tudjuk minő emberek közt lakunk? minő században, 's minő kortársak közt élünk? nem látjuk minő lelkek lappanganak már hazánkban? hol állunk már az emberi tökély' lajtorjáján, 's a' mívelt nemzetek' láncz-során?

Vagy nincs pénzünk könyvet szerezni? — Óh ez csak ollyan mentség, mint a' deák ifjú midőn levél-írási restségét atya előtt azzal menti, hogy nincs ideje levél-írásra; — de bezzeg van ideje szeretője számára, verseket, dallokat, sőt egész imádságos könyvet leírni! — A' mit az ember igazán akar, azt véghez is viszi; — de a' mire mentség kell, ott akarat sem volt. Hijjábavalóságra, sőt mértéktelenségre van pénzünk de Folyó-írásra, vagy legalább Casinóra nincs.! —

Ti pedig tudósok! minek írtok olly gyönyörű leczkéket? mit gyötritek magatokat annyiféle munkákkal, prózákkal, versekkel, sa-

tyrákkal, mesékkal, predikáziókkal, epigrammákkal, színjátékokkal 's a' t.? — Hiszen a' kiknek íratok, azok éppen nem olvasnak, — a' kik pedig olvasnak, azok úgy is tudják mind azon szép igazságokat. — Vagy csak azt akarjátok a' világnak megmutatni, hogy leczkét és verset tudtok írni? — Ezt elhiszszük, de mi még virájáról nem ítéljük meg a' fát, hanem gyümölcsét tekintjük, és elébb megkóstoljuk. — Mert vajmi sok író van szép tollal, szép verssel, szép leczkével; — de igen gonosz étellel. Óh fájdalom! nem minden író tüköre ön leczkéjének! Soknak praxisa ellenkezik thoriájával. Tenni! tenni! ez a' bölcsesség, — ezt tanuljuk meg jól minden olvasásból. —

Kérdés támadt, a' magyar mű'sák mostoha sorsának okát íróinkban kell e keresni, vagy olvasóinkban? Némellyek azt mondják: — Olvasó-publicumunk azért nincs, mer jó íróink nincsenek, kik a' népet olvasásra édesgessék, — mert a' kinek kedve volna is olvasni, magyar nyelven alkalmas munkát, sőt még fordítottást sem kap. — Mások ellenben azt állítják, hogy a' magyar átallyába nem szeret olvasni, és ha minden magyar író *Skott Valter* volna is, mégis csak heverne a' magyar könyv, a' mit onnan is megbizonyítanak, hogy sok derék magyar író, inkább németül ír, mint magyarul.

De a' ki íróinkat hidegséggel vádolná; igazságtalan bíró volna, — meg nem gondolván, melly csudát tesznek a' magyar írók? — Hát nem csuda az, — előre tudni, hogy munkája el nem kél, — előre látni hogy kigúnyoltatik minden jó szándéka mellett is; még is írni, és kinyomtattatni — szakadatlanul —

annyi munkákat! hiszen már annyi a' könyvünk, hogy a' lajstroma egy bibliothékát tesz, és még is esztendőről esztendőre, rajonként szaporodik! — Hát nem csuda az, midőn íróink' szegény hazánkban nagy részint egyedül hivataljokból vagy mesterségükből kenteleltetnek élni, 's minden idejüket, egész erővel hivataljokra fordítani; még is mind e' mellett vörsönt dolgoznak éjjel nappal a' sokféle könyveken, vagy e' mellett még a' Folyó-írássok' segítettésén is! holott az írónak elég egy hivatal, az írói hivatal, 's nálunk azt csak mellestlegesen 's lopva kell űzni, néha több hivatalok' mellett is. Igen kevés az a' szerencsés, ki kivételt tenne ezen tapasztalásból. Valóban csuda, hogy egy magyar író is van, — mert vajmi nehéz minden jutalom nélkül dolgozni; hát még eszét is törni, testét is a' sok írással, gonddal, álmatlansággal mártirozni, életét rövidíteni, kivált a' kinek más hivatala van! Bizony nem volna csuda, midőn íróink minden jutalom nélkül dolgoznak, ha literaturánk ellankadna, és nagy reményű Almanakjaink is a' jó *Homérus* szerént már szunyákolnának is, mert csak a' haszon, és jutalom tehet csudát, ha bár az csak egy üres csók legyen is; — interesszencz nélkül nincs az a' teremtés, ki valamit tégyen, — csak a' magyar író!

A' magyar írókat nem lehet vádolni, mert a' kinek van kedve olvasni, talál holtáig elegendő akár eredeti magyar könyvet, akár fordítottást. — Az egész hiba tehát az olvasó-publicumba van, mert, először: — Még a' sokaság nagyon testi, irtózik a' lelki tükélytől, — kártyázni, kuglizni, lakodalmazni, betyárkodni 's a' t. szeret, de könyvet olvasni borzad; — má-

sodszor pedig a' nagy szegénység pestise a' mu'sáknak. Jóllét nélkül lehetetlen az erkölcs, — azért is a' nép' jóllétéről adjon a' ki tud tanácsot, különben hijjába dolgozik minden írónk, — hijában még magyar tudóstársaságunk is. Én minden kigondolható boldogság forrását az impopulatioóban, és elibertált agriculturában tartom, — ezen kívül minden próba sikertelen. —

Igaz, hogy nem lehet öröm nélkül látni és hallani, hogy Hazánkban mindenfelé vete-kedve állanak fel a' Casinók, és olvasó-társaságok: — de én mind ezen szép reménysé-gekre még sem mernék addig építeni, csak tíz esztendei állandó boldog jövődőt is; vala-míg az alapja tökéletesen még nincs szilárdít-va, mert a' homokra épült házban, bár melly pompás legyen is, semmi állandó öröm és bátorság nem ajánlkozik, — hát ha még azt is meg gondoljuk, hogy némelly Nemzet igen mohón kap mindent, és olly hamar megis unja, — és ezt már több példák-ból és esetek-ből is tapasztalván, még bizonyosan gyaníttani is e-lég okunk van; tehát nemzeti mu'sáink virradó hajnalának, még a' legszámossabb Casinói-tár-saságokat sem lehet tartani mindaddig, míg a' nemzeti jóllét alapja, — az impopulatio, — neyelés, — és elibertált, vagy is ratiónalis agricultura, nem teszi az egész társaság basi-sát, — alapját. — Ha ezek állanak; a' többi min-den erőltetés nélkül magától jön. Ha a' nép jól-étre kapott; akkor az írókat erővel se lehetne kiírtani, — jobbnál jobb írók önként magoktól támadnak, — és az olvasó-publicum a' búzával együtt terem.

Udvardy János,

Földmérő 's Levelező-tag Egerben.

24.

Hazai históriai emlékeztetések.

Hunyady László Belgrádnál 1456-ban.

Alig hogy a' holtak közzé, a' Fejérvári sírboltba letevődött, a' minden gonosz ellensége, a' haza' atya, Hunyady János; Gróf Czillei Ulrich, mindenkép', elveszteni akarta annak fiait. Nem szünt meg azért őket, László Király előtt minden kép' gyanúba hozni. Kiűtvén most a' török háború, hogy annál inkább megbuktathassa, Lászlót, fiának fogadta; de egyszer'smind azt írta ipának Brankovics Györgynek: Ezennel két olly golyót küld néki Belgrádból, értvén a' két Hunyady fejét, millyennel, Servia' urai, még nem játszhatk. De a' levél, Hunyady László' kezébe került. A' király, Belgrádot megszemlélni kívánta, hová László, mint ottani fő-vezér, őt' megis hívta; de gyanúba hozódván Czillei által, Hunyady László miatt, félve ment oda. Elküldé azért előre Rozgonyit lovagjaival, és midőn szabadon bebotsátották, ő maga is elérkezett. A' vár előtt, térden adá ált László Gróf nekie a' vár kultsait. Az atyám' vitézsége tartotta meg ezt, ugymond néked. Tíz-szer küzdött ő, e' kultsokért, és tízszer győzött. Vedd őket királyom, mint fiai engedelme' és hűsége' zálogát. Az atyánk nyomait

követvén, cselekedettel akarjuk szeretetedet megérdemelni. De elhal legszentebb akaratunk, legnemesebb erőködésünk leszsz szerentsétlenségünk, ha gonosz irigyeink, tőlünk bizodalmat elragadják. — Tiszteljük benned Bisztritz' ura, felel a' király, boldogult atyádat. Tartsd magadnál a' kultsokat, és kegyelmünk felől meggyőződve, folytasd hivatalodat. Az Austriaiak, Csehek, idegen keresztetek akarák most a' királyt a' várba késérni. De Hunyady' parantsára a' hidak felvonattak, a' kapuk bészárattak. Megdöbbenve parantsolja a' király, a' kaput megnyitni késérőinek. Nem mi, felel a' bátor Bisztritzzi, hanem a' haza törvényei zárják el idegenek előtt, a' határszéli erősségeket, és a' szabad Magyarok, nem örömost engedik, vagy osztják fel a' király' bátorsága felől való gondot idegenekkel. Mahumed győzőji közt vagy most óh király, és ezeknek mind egyike eskütt örje Felségednek. —

Mátyás Király, mint tudós Theologus.

Kinek szíve nem ver fenn, ki nem büszke benne, ha Mátyás Magyar-király' dicső tetteit olvassa vagy halja? De nem tsak 33. esztendeig volt dicsősséges uralkodásáért hires nevezetes ő, hogy uralkodásra termett volt; leg-hívebb barátinak se engedett egy könnyen magán uralkodni, mint, mint tüzes ifjú, uralkodása elején mindjárt, a' hatalmas Helytartót Szilágyit, jóltévőjét is, a' Világosvári fog-ságra vetette; udvara minden Európaiak közt a' legfényesebb, a' nemzet, alatta, leghatalmassabb, 's hadi népe, a' fekete sereg ré-

mító, 's győzhetetlen szép caractere különösen, soha elnem félelhető. Népét soha megnem csalta, az igazságot felette igen szerette 's kiszolgáltatta, a' mi, az akkori rendet, törvényt, határt 'esmélni nem akaró hatalmas nemesség közt, igen halhatatlan nagy érdem. Azért tartá, az őt sokáig gyászoló nép: „*Meg holt Mátyás Király oda az igazság.*” — De tudományos, szinte Theologiai esmeretére nézve is, különös nevezetes ember volt Mátyás. A' Rómaiak', Olaszok', Frantziák', Németek', Tótok' nyelvét tökéletesen értvén, szabadon vi'ssgálhatta azok' tudományait. Kedvelte különösen a' Római-classicusokat. De a' Biblia leginkább, ifjúságától fogva, legkedvesebb könyve volt. Alig voltak benne Praelatusai jártassabbak mint ő. Midőn egykor Vitéz János, Esztergomi Érsek' asztalánál, az ottani híres Professor Gattó János, azzal dicsekedne: semmi se volna a' Theologiában olly mélyen elrejtve, a' mit ő nem tudna; fejtsem meg hát nékem, ugymond néki Mátyás tsak könnyen, miért nevezik a' Kristus' tanítványi közt, mindég Pétert legelől, és miért tette volna a' Megváltó, az őt megtagadott Pétert legelső Apostollá, az őt mind halálig, leghívebben, legforróbban szeretett, leglelkesebb János' elejbe? A' tudós Dominicánus, külömbféle mesterséges kifogásokkal akarván tudatlanságát elfedezni, a' legtermészetesebb feleletet hozza fel maga a' király, és Hieronymus' írásaival bizonyítja. Felkeresik az Érsek' könyvtárában a' könyvet, és a' büszke kérkedő, a' királytól, szórol szóra elmondott hellyel, érdeme szerint megszégyenedett. Hieronymus' szavai ezek: „*Sed cur non Joannes electus est virgo, actati de-*

latum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens ac pene puer, progressae aetatis hominibus praeferretur. Et magister bonus, qui occasionem iurgii debuerat auferre discipulis, et qui dixerat eis: pacem meam do vobis, et qui voluerit, inter vos major esse, minimus omnium sit, in adolescentem, quem dilexerat, causam praebere ne videretur invidiae. Lásd. S. Hieronymi Libr. 1. advers. Jovianum cap. 14. Tom. 2. p. 433.

Zondy György.

I-só Ferdinand Magyar-király alatt 1552-ben Juliusz' 9-dikén holt meg a' török háborúban *Zondy György* magyar hazafi, dicsósséges 's felejtethetlen hírű bajnoki halállal, Hont Vármegyében. Ott a' Bör'sönyi hegyeken állott akkor Drégely-vára, magas 's meredek kőszirton. Míg Magyarok bírták, a' Budai és Esztergomi basák, a' bánya városokban kényökre, nem rabolhattak. Míg Achmet, Temesvár alatt, már tized nap óta a' bajnok Losontzi Istvánnal küzdött, Hali basa 10 ezerrel jött Drégely - vára' elfoglalására. Nem soká álhatták ki ágyúit, a' roszzul égetett téglákból készült vár' falai. Midőn annak nagy része megrepedezett, a' fő torony a' vár kapu felett özsze omlott, 's ennek bátor oltalmazója Zoltay János elesett; a' basa, Nagyoroszi Márton papot küldé *Zondyhoz*, ezen felszólítással: Adná fel a' várt, melly már úgy is megtarthatatlan. A' basa betsülte őt, mint kipróbált vitézségű hadi-embert, sajnálná, ha a' végső pontra hagyná jönni a' dolgot, és a' várral együtt élete veszne. *Zondy* a' pappal,

két ifjú fogoly törököt pénzel, és vörös bársony ruhával megajándékozva küldötte vissza a' basához. Az izenet ez volt: Nem kíván egyebet a' basától mint azt, hogy e' két ifjút, kiknek nevelésükre már most nem ügyelhet, vegye fel szolgálatjába, és a' hadi mesterségben jól nevelje; ő el van tökéelve, a' várt vagy megtartani, vagy elveszni. Katonái, kik között egy idegen sem volt, mind egyenlő értelemmel voltak véle. Azonnal pénzőket, ruháikat, eszközeiket, felesleg való élelmöket 's fegyvereiket a' vár' udvarára egy határra hordatja, és maga tüzet vete reá. Minden lovaikat agyon szúratja, és a' már berohanó Jantsárok eleibe, úgy viszi seregenként embereit a' harczra. Ő maga küzd az első sorban. Egy golyó össze zúzza egyik térdét; a' másik térdére csik, és nem szün meg küszdeni. Végre feje, és melje van eltalálva, és holtan hull, le vert elleneire, kiken, erős karja, győzedelmét elvégezte. Feje, testéről levágva, győzödelem jelül vitetett a' basának. Ez, a' Megholt' dicső vitézségét tisztelvén, holt testét is kívánta; és pompás temetést rendelt néki, a' hegy' ormán, a' várnak ellenében. Egy lándzsa és zászló, általa, a' sírhalomba dugva, több esztendőig mutatta, a' nemes magyar bajnok' nyug helyét. Katonái közzül, egy sem futott meg. A' ki a' megátolkodott hartzon fogságra jutott, a' nemes lelkü győzőtől szabadon eresztetett. —

N. Takácsi Horváth János.

F O G L A L A T.

Cserneki DESEWFFY JÁNOS', Rhódus Rend' Vitéze, Pozsega Vrgye Örökös és Fő-Ispányja, kir. Fő-kormányok-Mester a' Pozsonyi Kamara Elölülőjének ábrázolatja.

Hetedik Füzet. — Juliusz.

	<i>Lap.</i>
1. Boldog kimenetelű csüggedés. Eredeti Román. — (N. A. Kiss Sámuel.) - - -	483
2. Rövid értekezés a' Desewffyek' Nemágozatjáról. (D. M.) - - -	494
3. Bugyács András' emléke. (Némethy Pál.) -	505
4. A' Magyar-nyelv' ügyében! (Udvardy János) -	511
5. Eszmélkedés a' boldogságról. (Körmendy Camill.)	531
6. Köz-öröm Miskolcz várossa' részéről. (Némethy Pál.)	543
7. A' Remény. (Balajthy Jó'sef.) - -	548
Édes a' hazai föld. (Fekete Károly.) -	558
Tyúkok' öröme. (Szigethy Gyula Mihály.) -	559

Nyolczadik Füzet. — Augusztusz.

8. A' Római történetek' veleje. Eutropiusból. Folytatás (S. K. J.) Hatodik könyv. - -	561
9. A' virágok. (Szabó Nepomuk.) - -	576
10. Poliklétus'útazása, vagy Római Levelek. Folytatás. Harminczharmadik Levél. (S. K. J.) -	580
11. Herder' emberséget előmozdító Leveléből az Intensorum Philosophiára' alkalmazva. (Warga János.) - - -	594
12. TT. Fogarasi Pap Jó'sef' a' Maros - Vásárhelyi Evang. Ref. Ns. Kollégiumban Filozofiát és Mathesist tanító rendes Professorának élete leírása. (Sz. Gyula Mihály Prof.) - -	601

13. Az állórczás Orvos. (<i>Némethy Pál.</i>)	-	627
14. A' Duellum, vagy is a' kettő között lévő harc megállhat e a' természetes törvénye szerint, — mi- ben, és hogyan különbözik az erőszakos harctól? (<i>Balogh József.</i>)	-	631
15. Ki szereti szoros értelemben Hazáját? (<i>B. J.</i>)	-	633
16. Missiói Tudósítás. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	-	635

Kilentzedik Füzet. — Szeptember.

17. Gróf Czobor Márk. (<i>Vachtler Albert.</i>)	-	641
18. Polyklétus' útazása vagy Római Levelek. <i>Foly- tatás.</i> Harmincznegyedik Levél. (<i>S. K. J.</i>)	-	663
19. Smith Angol-Kapitány' életirása, jeles nagy vi- tézsege, Székesfehérvárnál rettenthetetlensége 's kü- lönös történetei a' föld' négy részeiben. (<i>Homon- nay Imre.</i>)	-	665
20. Kifogások a' gyászviselés ellen. (<i>E. I. P.</i>)	-	679
21. Tengeri fény. (<i>Szabó Nepomuk.</i>)	-	681
22. Gibraltár' esmértetése. (<i>Kiss Károly.</i>)	-	686
23. Olvasás. — (<i>Udvardy János.</i>)	-	695
24. Hazai históriai emlékeztetések. (<i>Ns. Takácsi Hor- váth János.</i>)	-	714

Nyóltzadik évi Folyamat.

KASSÁN,

Ellinger István' Cs. kir. priv. Könyvnyomtató-Intézetéből.